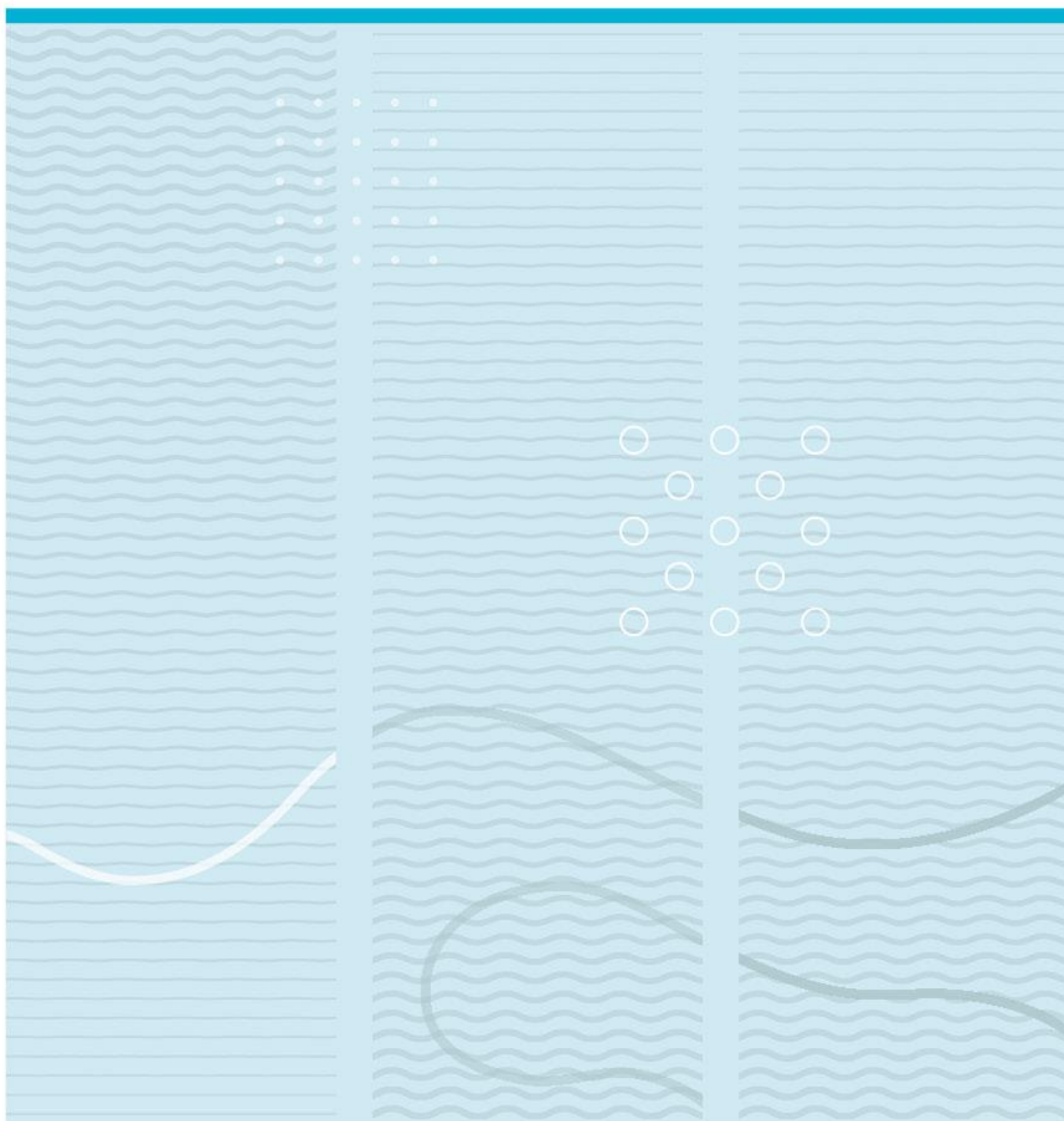

Sara Andrea Janic

Fremstillingen av kjønn og kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet

En tematisk analyse av kjønn og kjønnsroller i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap
Institutt for kultur, religion og samfunn
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2022 Sara Andrea Janic

Denne avhandlingen representerer 45 studiepoeng

Forord

De siste årene har vært en berg-og-dal-bane, og spesielt det siste året, men nå nærmer det seg slutten og dette betyr innlevering av masteroppgaven. Dette året kunne ikke vært mulig uten en rekke mennesker.

Tusen takk til mine største støttespillere, mamma og pappa, som har stilt opp de siste fem årene. Takk for at dere alltid har hatt troen på meg.

Tusen takk til min søster, Marthe Sophie, for å ha korrekturlest uten å klage. Din støtte gjennom de siste fem årene har vært uvurderlig.

Tusen takk til mine medstudenter, Judith, Tina-Maria, Isak og Eirik. Det er ingen andre jeg kunne tenke meg å ha gjennomført denne perioden med, uten dere hadde jeg ikke kommet i mål!

Den største takken rettes mot min veileder, Kari Hernæs Nordberg. Tusen takk for god veiledning, motivasjon og tilbakemeldinger. Jeg er utrolig takknemlig for all hjelpen jeg har fått i løpet av masterperioden.

Denne masteroppgaven markerer slutten på studielivet, og starten på nye eventyr. Tusen takk til alle som har bidratt til en innholdsrik studiehverdag.

Sammendrag

Kjønn på 1700- og 1800-tallet var preget av store omveltninger i samfunnet. Kvinner og menn har tydelige kjønnsroller, og spesielt etter det utviklet seg et merkbart skille mellom hjemmet og arbeidsplassen. Kjønn og kjønnsroller har endret seg mye de siste seksti årene i samfunnet, som også har påvirket læreplanene. Kunnskapsløftet fra 2020 prioriterer i liten grad kjønnsroller og likestilling, selv om ulikhetene mellom menn og kvinner har vært en stor del av samfunnet.

Denne masteroppgaven ser på hvordan kjønn og kjønnsroller blir fremstilt i samfunnsfagslærebøker. Gjennom den tematiske analysen er det fem kategorier som skal analyseres og drøftes: fremstilling av kjønn, fyrstikkarbeiderstreiken, fortellinger, aktørperspektivet og billedbruk. Analysen tar for seg sju lærebøker fra tidsperioden 1965 til 2020. Den ser på hvordan kjønn og kjønnsroller beskrives på 1700- og 1800-tallet i vestlig historie. Jeg tar utgangspunkt i følgende problemstilling: *Hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?*

Hovedfunnene i oppgaven er at lærebøkene har stor variasjon i fremstillingen av kjønnsroller. Dette er avhengig av hva læreplanen uttrykker om likestilling og likeverd. Læreplanene som har et stort fokus på likestilling mellom kjønnene Lærebøkene som har et stort fokus på kjønnsroller, kan ses i sammenheng med at læreplanene i samme tidsperiode vektlegger likestilling mellom kjønnene. 1700- og 1800-tallet viser klare kjønnsroller, og lærebøkene får de frem på ulike måter gjennom fortellinger, aktører og bilder. I tillegg er det en gjentakende historisk hendelse, fyrstikkarbeiderstreiken. Disse kategoriene viser et mangfoldig syn av kvinner og menn i forskjellige kjønnsroller.

Innholdsfortegnelse

1 Innledning.....	8
1.1 Tema: Kjønn og læremidler	8
1.2 Valg av problemstilling og spørsmål.....	9
1.3 Avgrensning	10
1.4 Begrepsavklaring.....	10
1.4.1 Kjønn.....	11
1.4.2 Likestilling.....	11
1.4.3 Læremidler	11
1.4.4 Historiebevissthet	12
1.5 Tidligere forskning	12
1.6 Oppgavens struktur.....	13
2 Teori og bakgrunn: kjønn, læremidler og historie.....	15
2.1 Kjønn.....	15
2.2 Likestilling.....	17
2.3 Historiebevissthet	17
2.4 Lærebok.....	18
2.5 Kjønn i læreplanen fra 1965 til 2020:.....	19
2.6 Den første bølgen (1700- og 1800-tallet)	20
2.7 Den andre bølgen (1960- og 1970-allet)	21
3 Metode.....	23
3.1 Historisk analyse	23
3.2 Tematisk analyse	24
3.3 Hermeneutisk tilnærming	25
3.4 Forskningsprosessen.....	26
3.4.1 Oversikt over samfunnsfaglærebøker og kapitler som blir brukt:	28
4 Kjønn og historie i læreplaner og lærebøker fra 1960 til i dag: Funn fra læreplaner og lærebøker ...	29
4.1 1960-årene: Lærebok og læreplan	29
4.2 1970-årene: Lærebok og læreplan	30
4.3 1980-årene: Lærebok og læreplan	31
4.4 1990-årene: Lærebok og læreplan	33
4.5 2000-årene: Lærebok og læreplan	34
4.6 2020-årene: Lærebok og læreplan	34
5 Kjønn og kjønnsroller i lærebøkene: Analyse	36
5.1 Kjønn og kjønnsroller i lærebøkens beskrivelser av 1700- og 1800-tallet:	36

5.1.1 Lærebok fra 1965:	36
5.1.2 Lærebok fra 1975:	37
5.1.3 Lærebok fra 1987:	38
5.1.4 Lærebok fra 1988:	40
5.1.5 Lærebok fra 1997:	41
5.1.6 Lærebok fra 2009:	42
5.1.7 Lærebok fra 2020:	43
5.1.8 Sammenfattende om fremstilling av kjønn.....	44
5.2 Fyrstikkerarbeiderstreiken: Fremstillinger i lærebøkene.....	44
5.2.1 Lærebok fra 1965:	44
5.2.2 Lærebok fra 1975:	44
5.2.3 Lærebok fra 1988:	45
5.2.4 Lærebok fra 1997:	46
5.2.5 Lærebok fra 2009:	46
5.2.6 Lærebok fra 2020:	46
5.2.7 Sammenfattende om fyrstikkerarbeiderstreiken	46
5.3 Fortellinger i lærebøkene:.....	47
5.3.1 Lærebok fra 1965:	47
5.3.2 Lærebok fra 1975:	47
5.3.3 Lærebok fra 1987:	48
5.3.4 Lærebok fra 1988:	49
5.3.5 Lærebok fra 1997:	50
5.3.6 Lærebok fra 2009:	50
5.3.7 Lærebok fra 2020:	51
5.3.8 Sammenfattende om fortellinger	51
5.4 Aktørperspektivet i lærebøkene:.....	51
5.4.1 Lærebok fra 1965:	52
5.4.2 Lærebok fra 1975:	53
5.4.3 Lærebok fra 1987:	53
5.4.4 Lærebok fra 1988:	53
5.4.5 Lærebok fra 1997:	54
5.4.6 Lærebok fra 2009:	55
5.4.7 Lærebok fra 2020:	55
5.4.8 Sammenfattende om aktører.....	56
5.5 Billedbruk i lærebøkene	56

5.5.1 Lærebok fra 1965	56
5.5.2 Lærebok fra 1975:	57
5.5.3 Lærebok fra 1987:	58
5.5.4 Lærebok fra 1988:	60
5.5.5 Lærebok fra 1997:	61
5.5.6 Lærebok fra 2009:	62
5.5.7 Lærebok fra 2020:	63
5.5.8 Sammenfattende om bildebruk.....	63
6 Drøfting	65
6.1 Hvordan fremstilles kjønn og kjønnsroller i lærebøkens beskrivelser på 1700- og 1800-tallet i vestlig historie?.....	65
6.1.1 Fremstilling av kjønn:.....	65
6.1.2 Fyrstikkarbeiderstreiken	70
6.2 Hvordan bruker lærebøkene virkemidlene: fortellinger, aktørperspektivet og billedbruk i fremstillingene av kjønn?	72
6.2.1 Fortellinger i lærebøkene:.....	72
6.2.2 Aktører i lærebøkene:	74
6.2.3 Billedbruk i lærebøkene:	75
7 Konklusjon	77
7.1 Kjønn i lærebøkene	77
7.2 Videre studier?	79
8 Litteraturliste:	80

1 Innledning

1.1 Tema: Kjønn og læremidler

Kjønn har blitt forstått og fremstilt på ulike måter til ulike tider. Ved å studere læremidler som barn og unge har erfart gjennom skolen vil vi få en forståelse av hvordan kjønn har blitt forstått og problematisert til ulike tider. Læreboka har en lang historie i norsk skole, og presenterer kunnskap og verdier som anses som viktig for barn og unges forståelse. Den står sterk i skolekonteksten, og den gir fagene status. Læreboka gir læreren en hjelpende hånd med å tolke læreplanen. Innholdet i undervisningen må være i samsvar med verdier og holdninger som fremmes i læreplanen. En av disse verdiene er likestilling (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.5). Denne verdien blir også trukket frem i opplæringsloven hvor det står at man skal få innsikt i det kulturelle mangfoldet og respektere ulikhetene til menneskene (Opplæringslova, 1998, §1-1).

Selv om likestilling er en del av opplæringsloven har den ikke like stor plass i dagens læreplan som tidligere. Samfunnet endrer seg hele tiden, og det gjør også læreplanene og skolen. På 1960-tallet ble skolen utvidet til en niårig grunnskole, og gutter og jenter skulle ha felles skolegang. Det var heller ikke kjønnsdelt undervisning lenger (Røthing, 2004, s.356-367). Mønsterplanen fra 1974 og 1987 ble påvirket av politikken som førte til at likestilling ble belyst i skolen. Kjønn og likestilling skulle være en del av alle klassetrinn (Røthing, 2004, s.359). Det nye Læreplanverket fra 1997, Kunnskapsløftet fra 2006 og 2020 viser til en endring i samfunnet hvor likeverd tar et steg frem, mens likestilling trer tilbake (Røthing, 2020, s.83). Oppgaven ser på denne endringen i samfunnet, og ser på sammenhengen mellom læreplanen og lærebøkene.

I denne oppgaven tar jeg for meg hvordan lærebøker på ungdomstrinnet i samfunnsfag har fremstilt kjønn og kjønnsroller i norsk historie. Jeg ser mer spesifikt på hvordan lærebøkene presenterer kjønn og kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet. Vår forståelse av kjønn, likestilling og kjønnsroller har endret seg relativt mye i de siste tiår. Dette gjenspeiles også i skolens læreplaner og lærebøker. Jeg har derfor valgt å analysere lærebøker og læreplaner over en periode på over femti år. Denne masteroppgaven har derfor to perspektiver, hvor den ene delen ser på samfunnet eller konteksten til læreboka er skrevet innenfor, og den andre ser på hvordan kjønn og kjønnsroller 1700- og 1800-tallet blir fremstilt i lærebøkene. Oppgaven vil derfor berøre hvordan samfunnet var på 1700- og 1800-tallet, og hvordan samfunnet er fra slutten av 1960-tallet til i dag.

1.2 Valg av problemstilling og spørsmål

Kjønn og kjønnsroller er viktig i samfunnet. Kjønnsroller har skapt mye debatt, og det er et tema flerparten av befolkningen har en mening. Litteratur, film og serier gir et inntrykk av 1700- og 1800-tallet, ofte kan det fremvise kvinnen som et selvstendig individ som sto imot kjønnsrollene som var i denne tidsperioden. Dette er noe elever ser og leser i hverdagen, men har de egentlig nok kunnskap til å forstå historien til kjønnsforskjeller i samfunnet? I praksis i 2020 leste jeg dagens samfunnsfaglærebok hvor jeg tenkte kjønnspektivet var svært lite fremtreende. Kvinner og menn sine arbeidsoppgaver og rettigheter på 1700- og 1800-tallet var ikke sentralt, selv om denne perioden er sterkt preget av kjønnsforskjeller. Derfor ble jeg interessert i å se på hvordan læreplanen fremstilte kjønn og kjønnsroller. Det viste seg at kjønn, kjønnsroller og likestilling enten ikke var til stede eller svært lite til stede.

På bakgrunn av dette ønsker jeg å belyse hvordan fremstillingen av kjønn og kjønnsroller i samfunnsfagslærebøker har utviklet seg gjennom følgende problemstilling:

Hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?

Dette vil jeg belyse gjennom følgende spørsmål.

- Hvordan fremstilles kjønn og kjønnsroller i lærebøkens beskrivelser av 1700- og 1800-tallet i vestlig historie?
- Hvordan bruker lærebøkene virkemidlene fortellinger, aktørperspektiv og billedbruk i fremstillingene av kjønn i historien?

I oppgaven gjør jeg rede for kjønn og kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet i vestlige samfunn, og ser på hvordan kvinner og menn har vært deltakende i samfunnet. Kategoriene som jeg diskuterer seinere i oppgaven er fremstillingen av kjønn, fyrstikkarbeiderstreiken, billedbruk, fortellinger og aktørperspektivet i lærebøkene. Fortellinger, aktørperspektivet og billedbruk er virkemidler i lærebøkene. Dette gjelder både hvordan vanlige mennesker har blitt fremstilt, men også kjente historiske aktører. Masteroppgaven ser på hvordan disse aktørene påvirket samfunnet, og hvordan de blir presentert i lærebøkene. Dette gjelder også fiktive og sanne fortellinger. Disse fortellinger gir innblikk i hvordan mennesker levde, og de forteller noe om viktige aktører i samfunnet. Bilder og bildeteksten bidrar til å gjøre teksten levende, og viser til kvinner og menn sine arbeidsoppgaver i samfunnet. I tillegg skal jeg se på en gjentakende historisk situasjon i lærebøkene, fyrstikkarbeiderstreiken, som viser hvordan fremstillingen av

kjønn endrer seg fra 1965 til 2020. Disse begrepene er temaer som skal utdypes seinere i oppgaven. Gjennom kategoriene som er valgt i oppgaven belyser den hvordan læreplanens forståelse av kjønn og likestilling kommer til uttrykk i lærebøkens beskrivelser. For å forstå lærebøkene er det viktig å kjenne til læreplanen fordi læreboka speiler læreplanens forskrifter. Det er derfor viktig å kjenne til konteksten rundt, altså å vite hvordan den politiske agendaen påvirket læreplanen.

1.3 Avgrensning

Det er gjort en rekke avgrensning i problemstillingen i denne masteroppgaven.

Problemstillingen, *Hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?* har blitt avgrenset til fremstilling av kjønnsroller. Det handler om å se hvilke roller kjønnene har hatt i samfunnet gjennom å se på forhold som arbeidsliv og samfunnsnormer. Oppgaven analyserer samfunnsfagslærebøker fra 1965 til 2020, og ikke andre læringsressurser tilhørende dissellærebøkene fordi det blir for omfattende. Formålet med oppgaven er å vise den historiske utviklingen til kjønn. Derfor er det viktig å vise et mangfold av lærebøker, men å velge flere enn sju bøker ble for omfattende. Den første læreboka er fra 1965 fordi dette var før kvinnens opprør på 1970-tallet, mens den siste læreboka er utgitt i 2020 som tilhører den dagens læreplan. Jeg kommer tilbake til valg av lærebøker i metodekapittelet.

Masteroppgaven ser på fremstillingen av kjønn og kjønnsroller i lærebøkens beskrivelser av 1700- og 1800-tallet i vestlig historie. Jeg har avgrenset oppgaven til tidsperioden, 1700- og 1800-tallet, som er en gjentakende periode i lærebøkene. I tillegg ser jeg bare på den vestlige historien fordi det er denne historien som kommer tydeligst frem i lærebøkene, spesielt i forhold til den industrielle revolusjonen, spesielt se på forholdene i Storbritannia og Norge. I tillegg skal jeg se på virkemidlene billedbruk, aktørperspektivet og fortellinger. Dette betyr som nevnt tidligere fiktive og historiske aktører, fiktive og sanne fortellinger og bilde og bildetekst. Å se på flere virkemidler ville vært for omfattende, og disse virkemidlene gjør rede for 1700- og 1800-tallet.

1.4 Begrepsavklaring

Denne delen viser til gjennomgående begreper i masteroppgaven. Den skal gi innsikt i hva disse begrepene innebærer og hvordan de kommer til syne i masteroppgaven.

1.4.1 Kjønn

Det finnes flere måter å forstå kjønn. Noen land har et ord for sosialt kjønn og et annet ord for biologisk kjønn. For eksempel bruker man ordet «gender» om sosialt kjønn i engelskspråklige land, mens ordet «sex» for biologisk kjønn. Det samme gjelder i Sverige, hvor de skiller mellom «genus» og «kön». Norge har derimot ikke et slik skille, og bruker ordet «kjønn» både om det biologiske og det sosiale kjønn (Bø, 2014, s.19). Det sosiale kjønn blir konstruert av samfunnet, og bygger på normer fra omgivelsene.

Kjønn sosialiseres til roller gjennom primærsosialiseringen av familien og sekundærsosialiseringen av samfunnet (Solbrække & Aarseth, 2006, s.65). Dette betyr at kjønnene får tilskrevet ulike roller og egenskaper, også kalt kjønnsroller. Rollene og egenskapene påvirker hvordan mulighetsrom og handlingsrom barn og unge har i samfunnet (Bø, 2014, s.20-21). Den biologiske kjønnsforståelsen er mindre relevant i denne oppgaven, og jeg ser derfor på hvordan det sosialkonstruerte kjønn kommer til uttrykk i lærebøkene og læreplanen.

1.4.2 Likestilling

Likestilling kan forstås på to forskjellige måter. Den ene siden består av lover og rettigheter, mens den andre siden består av mulighetene i samfunnet (Røthing, 2020, s.74). Menneskerettighetserklæringen tydeliggjør at likestilling er en rettighet mennesker har krav på i samfunnet. Det skal være like muligheter mellom kjønnene som bidrar til et mangfold i arbeidslivet. I tillegg fører dette til bedre helse og velferd i familien.

Likestillingsarbeidet handler ikke om å fjerne forskjeller på kvinner og menn, men om å bryte ned oppfatningen om dominans og underordning. Ingen av kjønnene skal kunne dominere det andre, og ingen av kjønnene skal være underordnet det andre (Bø, 2014, s.15). Denne masteroppgaven ser på hvordan likestillingsarbeidet kommer til uttrykk i de ulike læreplanene, og hvordan dette påvirker lærebøkene fra 1965 til 2020.

1.4.3 Læremidler

Læreboka er et pedagogisk materiale som skal hjelpe læreren å avgrense læringen på de ulike skoletrinnene, hjelpe elevene med å arbeide i klasserommet og være et virkemiddel for læreren (Selander & Skjelbred, 2004, s.34). Læreboka har en dominerende rolle i klasserommet, og dette kan oppfattes som fasiten til undervisningen (Ferrer, 2019, s.111) Læreboka skal formidle læringsstoff som allerede eksisterer, fra noen som kjenner det til noen

som ikke har kjennskap til det, og disse skal skape en tilknytning til læreboka (Selander & Skjelbred, 2004, s.37).

Læreplanverket blir bestemt av forskrifter til opplæringsloven, som bestemmer innholdet i lærebøkene. Den består av flere deler: læreplanen til faget, den overordnede delen og fag- og timefordelingen (Utdanningsdirektoratet, (u.å)). I læreplanverket kommer det frem at gjennom historien har likestilling og likeverd blitt kjempet frem, og derfor må disse verdiene ivaretas og opprettholdes. Denne masteroppgaven bruker læreboka som analyseobjekt.

Læreboka viser hvordan kjønn blir fremstilt gjennom virkemidler og en historisk situasjon. I tillegg viser jeg til ulike deler av læreplanen som er relevant for spørsmålene og problemstillingen.

1.4.4 Historiebevissthet

Historiebevissthet handler om at elever skal kunne være klar over sammenhengen mellom fortiden, nåtiden og fremtiden (Utdanningsdirektoratet, 2019). Studier viser at i undervisningen til historielæreren har historiebevissthet en liten rolle i både planlegging og gjennomføring. Det kan være problematisk for elevene har kjennskap til situasjoner og hendelser fra tidligere historie hvis de ikke kjenner til historien fra før av i samfunnet (Kvande & Naastad, 2020, s.53). I denne masteroppgaven viser jeg hvordan historiebevissthet er en del av læreplanen og lærebøkene.

1.5 Tidligere forskning

I denne delen presenterer jeg noe tidligere forskning på feltet innenfor kjønn og lærebøker. Dette er bare et utvalg av læremiddelanalyser. Dette er et felt som er mye utforsket. Jeg har valgt å trekke frem tre mastergradsavhandlinger og en fagartikkel.

Janne Torhaug Foshaugen undersøkte kjønn i samfunnskunnskap. Dette er kvalitativ studie om hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøker i samfunnskunnskap. Hun har tatt for seg kategoriene: utvidet tekstbegreper, kriminalitet, likestilling, kultur og kjønn, kjønnsroller, seksualitet og kjønn og lærebokens arbeidsoppgaver for å besvare på problemstillinga *Hvordan fremstilles kjønn i lærebøker i samfunnskunnskap* (Foshaugen, 2020, s.27 og 4). Hovedfunnene var at kjønn kunne bli indirekte diskutert i lærebøker uten å stå i sentrum. Menn ble også oftere representert enn kvinner. I tillegg legger lærebøkene heller ikke til rette for refleksjon og diskusjon (Foshaugen, 2020, s,59-60). Marlen Ferrer gjennomførte en læremiddelanalyse av hvordan samfunnfagsbøker representerer steinalderen og vikingtiden

gjennom illustrasjoner og tekst i *Kritisk tekning i samfunnsfag*. Dette er en tidsperiode som delvis sammenfaller med min periode. På mellomtrinnet vektlegger hun skrift fordi elevene kan oppfatte bilder som «pynt», mens på småtrinnet er fokuset på illustrasjoner på grunn av svakere leseferdigheter enn på mellom trinnet (Ferrer, 2019, s.116). Hun konkluderte med at lærebøkens bilder og tekst besto at kjønnsstereotypiske fremstillinger. I tillegg viste lærebøkene en manglende bevissthet over samspillet mellom skrift og illustrasjoner (Ferrer, 2019, s.126).

Det finnes forskning innenfor lærebokanalyse. Disse masteroppgavene har ikke analysert samme tema, men de har brukt samme metode. Julie Eidal gjorde en analyse av oljenæringen i samfunnsfagslærebøker på ungdomstrinnet fra 1976 til 2016 kalt *Fortellingen om oljeeventyret og medaljens baksider*. Eidal sin oppgave ser på ord og uttrykk, og oljediskurser som kommer til uttrykk i lærebøker (Eidal, 2020, s.10). Den viser til lærebokas dominerende plass i undervisningen, og innflytelse den har på elevens læring (Eidal, 2020, s.3). Dette gjelder også Maria Therese Søderlind Eriksen sin oppgave *Representasjon av kristendommen i lærebøker for grunnskolen fra 1980-2018*. Hun ser på hvordan skolepolitisk kontekst er med på å påvirke representasjoner av kristendommen i lærebøkene (Eriksen, 2020, s.2). Hun kommer frem til at lærebøkene viser til de store endringsprosessene i religionsfaget gjennom for eksempel endre prioritering av holdninger og perspektiver (Eriksen, 2020, s.107). I tillegg referer denne masteroppgaven til en tematisk analyse som ligner mye på hvordan jeg har gjennomført min masteroppgave.

1.6 Oppgavens struktur

Denne masteroppgaven er delt i seks kapitler. I det første kapitlet begrunner jeg problemstillingen og spørsmålene og relaterer det til samfunnsfaget. I tillegg definerer jeg viktige begreper som er relevante for masteroppgaven.

I det andre kapitlet utdyper jeg det teoretiske rammeverket, og det er derfor delt i flere delkapitler. Her utdyper jeg begrepene som er viktige, og viser til teori og forskning som er tematiserer problemstillingen og spørsmålene.

I det tredje kapitlet beskriver jeg metodisk tilnærming, og redegjør for mine metodiske valg. I denne delen har jeg også laget en oversikt over datamaterialet som er tatt i bruk og viser til analyseprosessen min.

I det fjerde kapitlet viser jeg funnene fra læreplanene, og innholdet til lærebøkene brukt i denne oppgaven. Her ser jeg på hvordan kjønn og likestilling er relevant i læreplanene samt annen tematikk som handler om problemstilling og spørsmålene.

I det femte kapitlet presenterer funnene av lærebokanalysen. Lærebokanalysen er delt i fem kategorier: fremstilling av kjønn, fyrstikkarbeiderstreiken, billedbruk, aktørperspektivet og fortellinger.

I det sjette kapitlet drøfter og diskuterer jeg resultatene av analysen, og kobler dette opp mot det teoretiske rammeverket. Kategoriene sees i et nytt lys, og drøftes i forhold til spørsmålene.

I det sjuende kapitlet oppsummerer jeg de viktigste funnene fra det femte kapitlet, og reflekterer over problemstillingen og spørsmålene. I tillegg nevner jeg noe om studiets betydning for videre forskning.

2 Teori og bakgrunn: kjønn, læremidler og historie

I denne delen tar jeg for meg det teoretiske rammeverket for masteroppgaven. Dette kapitlet definerer viktige begreper som kjønn, likestilling, lærebøker og historiebevissthet. Jeg redegjør for likestilling og likeverd i læreplanen. I tillegg viser jeg hvordan kjønn og kjønnsroller kommer til syne på 1700- og 1800-tallet og hvordan kjønn og likestilling fremvist etter krigen.

2.1 Kjønn

Kjønn er en viktig del av barn og unge sin identitet. For noen vil kjønn være veldig viktig, mens for andre vil kjønn bare være en liten del. Men kjønn vil alltid ha en plass i samfunnet og påvirke oss på ulike måte. For noen kan man føle seg som jente selv om man biologisk er en gutt, mens noen føler seg ikke som verken gutt eller jente. Kjønn er stor del av hva som gjør en selv til seg (Røthing, 2020, s.112). Barn og unge tolker kjønn forskjellig, og det finnes mange oppfatninger av kjønn. Konteksten er viktig: Røthing (2020) viser hvordan et bilde fra 1970-tallet kan bli tolket annerledes i dag. I dag kan barn tenke at bilder av kvinner med skaut er merkelig fordi nesten ingen kvinner går med skaut lenger. Noen barn og unge kan også sammenligne dette med det muslimske klesplagget hijab. Derimot på 1970-tallet var det ikke uvanlig at kvinner gikk med skaut. Farger kan også være med på å tyde kjønn. På 1970-tallet var ikke en gutt kledd i lilla uvanlig, men i dag ville elevene nok kommentert at dette er en «jentefarge» (Røthing, 2020, s.72). Kjønnsnormer endrer seg.

Sosialt kjønn blir skapt gjennom historien og kulturen i samfunnet. Forventningene til barn og unge kommer først fra de nærmeste, og deretter fra andre mennesker og institusjoner som for eksempel venner, media og skolen. Disse forventningene internaliseres, og blir en del av personen. Forventningene som har blitt internalisert blir persons identitet, altså det sier noe om hvem man er og hvem man ønsker å være i hverdagen og i samfunnet. Ved å ha forventningene til det kvinnelig og det mannlige opprettholder man kjønnenes typiske væremåter. Atferden kan endres ved å utvikle samfunnets oppfatning ved å demontere og bygge opp begrepet på nytt (Bø, 2014, s.47) For eksempel var det en forventning om at kvinner og menn hadde ulike arbeidsoppgaver på 1700- og 1800-tallet. Kvinnen tilhørte hjemme og hadde ansvaret for familiearbeidet, altså husholdningen, mens mannen hadde ansvaret for lønnsarbeidet. Mannen var altså hovedforsørgeren, mens kvinnen var underordnet mannen. I dagens samfunn er det vanligere med et symmetrisk forhold, hvor kvinner og menn er like bidragsytere til familien (Røthing & Aarseth, 2006, s.170).

Kjønn i skolen kan ses på to måter. Den ene siden handler om lovverket og hva læreplanen sier at elevene skal lære om kjønn, mens den andre siden handler om «aktørene i feltet», slik som elevene og lærerne, sin oppfatning av kjønn i hverdagen (Røthing, 2020, s.90).

Rapporten *Jenterom, gutterom og mulighetsrom* av #UngIDag-utvalget drøfter mulighetene til barn og unge basert på kjønnets deres. Den konkluderte med at muligheten til jenter og gutter begrenses av tradisjonelle kjønnsnormer (Røthing, 2020, s.91). Den nye læreplanen fra 2020 viser til lite sammenheng mellom det som tematiseres i læreplanen og barn og unge sine utfordringer i hverdagen. Likestillingsutfordringer handler ikke om lover og rettigheter, men om forståelser av kjønn og kjønnsnormer. Likestilling blir dekt i læreplanen gjennom «rettferdighetsspørsmål» og «demokratiundervisning», mens kjønnete normer er ikke et tema (Røthing, 2020, s.104). Læreplanen dekker derfor ikke de utfordringene som barn og unge står ovenfor i samfunnet.

I den nye læreplanen er kompetansemålene redusert som resulterer i at de enkelte kompetansemålene må dekke større faglige områder. Dette vil gi et større rom for å trekke sammenhenger mellom forskjellige emner. Videre fører dette til at lærerne har behov for økt kompetanse for å kunne undervise i kompliserte målformuleringer. For eksempel mener #UngIDag-utvalg at lærerne må få kompetanse om hvordan de kan utfordre kjønnsstereotyper og inkludere et større mangfold. Utvalget poengterer at dette noe lærerne trenger og fortjener for å kunne undervise (Røthing, 2020, s.105). Mennesker i samfunnet har klare oppfatninger av kjønn, men de er ikke bevisste på hvorfor og hvordan de har tilegnet seg disse oppfatningene. Lærere må derfor være bevisste på sin egen forståelse i møte med elever og foresatte fordi disse aktørene kan ha ulike oppfatninger og forventninger til undervisningen og skolen. Hvis læreren får ferdigheter til å undervise i disse temaene blir det også enklere å skape en felles forståelse av kjønn (Røthing, 2020, s.105).

En annen måte å forstå kjønn på er gjennom Thomas Laqueur sine to modeller fra 1700- og 1800-tallet som beskriver menn og kvinner. «Ettkjønnsmodellen», fra 1700-tallet, beskriver kvinner og menn som biologiske like. Kjønnsorganene til menn var på utsiden av kroppen som betyr at menn var mer utviklet enn kvinner fordi de hadde kjønnsorganene på innsiden (Røthing, 2021, s.308). Derimot var de ikke likeverdige. De hadde ulik verdi og posisjon som var avhengig av alder, økonomi og statusen i samfunnets hierarki (Røthing, 2020, s.106). På slutten av 1700-tallet skjedde det en endring. Det kom en ny modell som Laqueur referer til som «tokjønnsmodellen», hvor kvinner og menn ble sett på som kroppslige ulike (Røthing,

2021, s.308). Denne modellen ble brukt for å forsvare opprettholdningen av tradisjonelle kjønnsroller, og la grunnlaget for tankegangen om at kvinner måtte føde flere barn. I tillegg ble den brukt som et feministisk og antifeministisk argument for å få frem det kvinnelige særpreget (Bondevik & Rustad, 2006, s.45). Disse modellene viser hvor kjønn ble oppfattet på 1700- og 1800-tallet.

2.2 Likestilling

Røthing (2020, s.74) skriver om to måter for å forstå likestilling. Den ene siden handler kjønnsrettferdighet som er de juridiske lovene. Den andre siden handler om kjønnsmangfold, altså at man har muligheter i samfunnet uavhengig av kjønn (Røthing, 2020, s.75).

Læreplanene fra 1974 og 1987 har stort fokus på kjønnslikestilling, og består av et eget kapittel kalt «likestilling mellom kjønnene». Jenter ble oppfordret til å kjempe for rettighetene sine gjennom utdanning for å bli økonomiske selvstendige, altså kjempe for kjønnsrettferdighet (Røthing, 2020, s.75). Skolen skulle hjelpe elevene til å se bort ifra tradisjonelle kjønnsnormer. For gjennom å synliggjøre kvinner og menn i andre roller enn hva som var stereotypiske for dem ville dette vise et kjønnsmangfold.

Det er forbudt gjennom loven å diskriminere basert på kjønn som betyr at kvinner og menn har rett til å arve, eie, utdanning og stemme uavhengig av kjønn (Røthing, 2020, s.77). I læreplanen fra 1997 forsvant kapittelet om «likestilling mellom kjønnene». I stedet ble det omtalt i et avsnitt. Det kan tolkes som at kjønnslikestilling var oppnådd, og at skolen ikke hadde behov for å sette fokus på det lenger (Røthing, 2020, 76). Kvinnen og mannen hadde like rettigheter noe som gjorde det viktigere å finne et begrep som dekket flere i samfunnet, som resulterte i likeverd. Begrepet «likeverd» betyr at alle mennesker har lik verdi uavhengig av ulikhetene. Likeverd omfatter noe iboende mennesker har i seg, mens likestilling kan oppfattes som spesifikt for kjønn (Røthing, 2020, s.76). Kjønnslikestilling har derimot flere betydninger. På den ene siden kan det bety likhet, mens på den andre siden handler det om å vedlikeholde kjønnsforskjellene fordi det kan gjøre hverdagen mer interessant (Røthing, 2020, s.76). Læreplanen endret fokuset fra likestilling til likeverd fordi likeverd innebærer både kjønnsperspektivet, men det legger også vekt på aspekter i samfunnet.

2.3 Historiebevissthet

Historiebevissthet handler om å se sammenhengen mellom nåtiden, fortiden og fremtiden. Gjennom denne forståelsen får man en tolkning av hvordan samfunnet og menneskene blir til av historien (Kvande & Naastad, 2020, s.48). Barn og unge skal lære hvordan man kan koble

historien med identiteten, altså å kunne se sammenhengen mellom seg selv, den historiske bakgrunnen og utviklingen sin (Kvande & Naastad, 2020, s.49). Dette betyr at barn og unge ser på seg selv som historieskapt og historieskapende fordi de har empati for den tidligere historien (Utdanningsdirektoratet, 2019). May-Brith Ohman Nielsen deler historiefaget i to. Den ene siden består av vitenskapelige analysebarer, altså metoden, begreper og ferdigheter. Dette kan være å lære kildekritikk, årsak-virkning og analyse av historiske fremstillinger. På den andre siden blir historien fremstilt som mystisk og poetisk. Her kan den handle om tilhørighet, anerkjennelse, felleskap og gjenkjennelse. Historiebevisstheten trekker elementer fra begge sider (Kvande & Naastad, 2020, s.53-54).

Et annet viktig begrep innenfor historiebevissthet er gjenkjennelse, altså at barn og unge kjenner seg selv i historien gjennom å koble fortiden med nåtiden. Hendelser og handlinger i fortiden har betydning for dagens samfunn. Elevene skal kunne sette seg inn i situasjonen til en gitt tidsperiode, og trekke linjer til seg selv (Kvande & Naastad, 2020, s.55). For eksempel referer Ferrer (2019) til en lærebokanalyse av kjønn i viktigtiden på videregående skole. Analysen viser at kvinner og menn ble ofte satt i stereotypiske roller i lærebøker, altså menn ble knyttet til vikingtokter og krigføring, mens kvinner ble knyttet til å passe på dyrene og barna. Derimot viser nyere forskning på området at kvinner hadde større plass i det offentlige, men dette blir ikke gjenspeilt i lærebøker på videregående (Ferrer, 2019, s.122). Elevene kan få en oppfatning om at kvinner var lite deltakende i andre roller enn de i hjemmet som fører til at jenter gjenkjenner seg i færre roller enn menn. Fremstillingen av kjønn i vikingtiden gir ikke elevene et korrekt bilde av historien, og elevene får ikke utviklet en helhetlig forståelse av samfunnet.

2.4 Lærebok

Lærebøker er en sammensatt tekst som inneholder masse kunnskap. Det prøver å formidle et budskap gjennom tekst, illustrasjoner, bilder, farger og overskrifter. Den prøver å være interessant og nyttig for elevene for eksempel slik at de kan relatere seg til innholdet.

Lærebøkene er skapt for en unik målgruppe og må derfor bruke et språk som er enkelt å forstå og bilder som er tilpasset målgruppen. Barn og unge som leser lærebøker skal lære noe nytt eller få påfyll av mer informasjon (Skjelbred et al., 2017, s.11). Staten bestemmer læreplanen, og det er denne som bestemmer hva som skal stå i lærebøkene (Skjelbred et al., 2017, s.16). Koritizinsky (2020) legger til noen viktige kriterier for hva som er en god lærebok for eksempel må lærebøkene baseres seg på opplæringsloven og læreplanens verdigrunnlag om, i

og gjennom blant annet likestilling. Lærebøkene må frem ulike perspektiver for å vise et mangfoldig bilde av samfunnet (Koritzinsky, 2020, s.321)

Skolen skal fremme visse verdier og holdninger, og trenger derfor hjelpemidler som er laget for dette formålet for eksempel lærebøker. En lærebok gir anerkjennelse til faget. Dette blir akseptert av alle aktørene selv om noen kan være kritiske til lærebøker (Selander & Skjelbred, 2004, s.90). Fag uten lærebøker har oftere svakere status enn fag med lærebøker. Dette gjelder ofte fag som musikk, kunst og håndverk og gym (Selander & Skjelbred, 2004, s.90) Læreboka har flere formål. Den skal formidle læreplanens mål, altså være en kunnskapsformidler av informasjon. Elevene kan finne arbeidsoppgaver hvor de kan reflektere, tolke og diskutere læringsstoffet, og den gir læreren en pekepinn om elevene har forståelse for informasjonen i læreboka (Selander & Skjelbred, 2004, s.80). Lærerne samarbeider om å velge læremidler som de føler er relevante for ulike fag. Derfor er læreren med å bestemme holdninger og verdier som skal fremmes i skolen (Selander & Skjelbred, 2004, s.68). Læreboka er et viktig virkemiddel for å formidle læreplanen, og har stor legitimitet i skolen.

Til tider har staten bestemt hvilken lærebok som skal brukes ulike fag, for eksempel i kristendomskunnskap ble «autoriserende Udgave» av Luthers lille katekisme brukt. Derimot i dag har man lov til å bruke lærebøker som man ønsker så lenge de er innenfor den nåværende læreplanen (Skjelbred et al., 2017, s.16). I 2000 ble godkjenningsordren for lærebøker opphevet. Godkjenningsordningen hadde innebåret at lærebøkene «skulle godkjennes faglig, pedagogisk, språklig og med tanke på likestilling» (Skjelbred et al., 2017, s.18). Læreplanene ble da skrevet ganske detaljert med tanke på innhold og struktur. Derfor ble godkjenneordningen overdrevent. I tillegg skulle ikke lærebøkene bli for dominerende fordi lærerens profesjonelle skjønn var også viktig. Godkjenningsordningen skulle sikre fire følgende mål. Den skulle sikre korrekt språk, en god pedagogiske utforming, forholde seg til læreplanens mål og verne over likestillingen mellom kjønnene. Lærebøkene ble gransket før de ble akseptert som læremidler i skolen, og ofte var det likestillingsgranskingen som hadde minst oppslutning selv om dette også var viktig (Selander & Skjelbred, 2004, s.67). Da godkjenningsordren ble avviklet skulle det fortsatt være språklig kvalitet og krav om likestilling gjennom læreplaner og annet lovgivning (Skjelbred et al., 2017, s.19)

2.5 Kjønn i læreplanen fra 1965 til 2020:

For første gang i 1960 fikk jenter og gutter en felles læreplan. I den tidligere læreplanen hadde jenter og gutter forskjellige fag, og det lå en forventning om at de trengte forskjellige

kompetanse (Røthing, 2004, s.356). Derimot i den nye læreplanen fra 1960 ble de gamle tradisjonene lagt til side, og det kom inn en nyere forståelse, men det var ikke før i 1974 at kvinnen og mannen ble likestilt. I 1974 kom det en ny mønsterplan som satte likestilling mellom kjønnene på dagsorden, og dette skulle bli et gjennomgående tema i grunnskoleopplæringen (Røthing, 2004, s.359). Mønsterplanen fra 1974 har et eget kapittel i den generelle delen som heter «Likestilling mellom kjønnene» som er på 60 liner (Koritzinsky, 2020, s.40), I læreplanen fra 1987 er disse 60 linjene utvidet til nesten tre sider (Koritzinsky, 2020, s.41) Kjønn er like relevant i 1987 som i 1974. Et av emnene som blir tematisert er at likestilling oppnås når kvinnen blir økonomisk uavhengighet (Koritzinsky, 2020, s. 116).

Læreplanen fra 1997 har «likestilling mellom kjønnene» blitt til «fremme menneskelig likeverd og likestilling» (Røthing, 2004, s.362). Kjønn har fått en mye mindre plass i læreplanen, for eksempel er det fjernet en setning som handler om at økonomisk uavhengighet er en forutsetning for likestilling (Koritzinsky, 2020, s.118). Fokuset har endret seg til å behandle mennesker med likeverd. Dette kan gjelde både et kulturelt og religiøst likeverd. Det samme gjelder kunnskapsløftet fra 2006, som har den samme generelle delen som læreplanen fra 1997 (Røthing, 2004, s.363). Den nye læreplanen fra 2020 har et kapittel i den «overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen» som heter «menneskeverdet». Her står det at «formålsparagrafen bygger på menneskeverdets ukrenkelighet og at alle mennesker er like mye verdt, uavhengig av hva som ellers skiller oss» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.5).

2.6 Den første bølgen (1700- og 1800-tallet)

Den første feminismeølgen startet på slutten av 1700-tallet, og besto av to bevegelser. Den ene bevegelsen er den borgerlige kvinnebevegelsen som kjempet for ytringsfrihet, arverett og rett til utdanning, altså de skulle ha tilgang på de samme rettighetene som menn. De ble også kalt likhetsfeministene (Holst, 2009, s.46). Den andre bevegelsen var arbeiderkvinnebevegelsen, også kalt forskjellsfeministene. Disse mente at kjønnene skulle ha ulike rettigheter fra mennene fordi kjønnene var forskjellige. Istedenfor skulle de verdsettes for sin kunnskap og kompetanse, deres omsorg og ansvarlighet. Dette betyr deres rolle i kultur- og organisasjonslivet og som husmødre. De ønsket også husmørslønn (Holst, 2009, s.47). Forskjellsfeministene mente at kvinner trengte særskilt beskyttelse for eksempel gjennom kortere arbeidstider fordi de var det svakere kjønn, mens likhetsfeministene mente at kvinner måtte kjempe for de samme rettighetene som menn i arbeidslivet (Holst, 2009,

s.48). Gjennom 1800-tallet fikk kvinner i Norge mange rettigheter. De fikk rett til å arve, rett til å drive næringsvirksomhet, lov til å ta artium og studere ved universitet. I tillegg fikk de stemmerett både i kommune- og stortingsvalg (Holst, 2009, s.48). Dette ble grunnlagt fagforeninger for kvinner, og fyrstikkarbeiderstreiken er den første streiken i Norge. Selv om kvinner fortsatt ikke var likestilte med menn ble grunnlaget lagt for videre arbeid i samfunnet (Holst, 2009, s.49).

Det store hamskiftet på 1800-tallet førte til endringer for kvinner. I jordbrukssamfunnene hadde kvinner og menn likeverdige betydning, selv om de ikke hadde like roller bidro de på hver sin måte økonomisk. Kvinner skulle arbeide med innendørsarbeid, som gjaldt stell av husdyr og barna, mens mennene holdt på med utendørsarbeidet som skogsarbeid og jordarbeid. Derimot kunne kvinner gjøre mannsarbeid når mennene ikke var til stede i hjemmet, mens mennene kunne ikke gjøre kvinnene sitt arbeid fordi dette ble sett ned på (Danielsen et al., 2013, s.89). Derfor hadde kvinnen ganske sterk rolle i bondesamfunnet, selv når døtrene ikke kunne arve gården til familien. Det var ikke mulig å ha en kone som ikke kunne delta i arbeidet. Derimot førte industrisamfunnet til rollen «husmoren».

Arbeidsoppgavene under bondesamfunnet hadde nesten hele tiden foregått på samme sted, mens industrien satte et skille mellom fabrikkene og hjemmet. I tillegg var det vanskelig for kvinner å ha et lønnsarbeid når de måtte være hjemme å ta seg av syke, barn og eldre (Danielsen et al., 2013, s.228). Menn tjente pengene og ble forsørgeren av familien. Dette betydde at kvinner var avhengige av mennene, og gjorde at menn hadde større makt (Danielsen et al., 2013, s.228).

2.7 Den andre bølgen (1960- og 1970-allet)

Den andre feminismeølgen kom på 1960- og 1970-tallet. 1950-tallet var et tilbakeslag for kvinnebevegelsen. Husmoren hadde sin storhetstid fordi mennene returnerte fra krigen og kvinnene forsvant til hus og hjem (Holst, 2009, s.49). Dette begynte i mellomkrigstiden hvor det var lite arbeid som førte til at kvinner havnet bakerst i køen. Det var også en oppfatning om at kvinner og menn komplimenterte hverandre. Kvinner hørte til i hjemmet, mens mannen skulle ta seg av arbeidslivet (Holst, 2009, s.49). Derimot den andre feminismeølgen endret dette. Flere kvinner tok høyere utdanning og deltok i arbeidslivet. I denne feminismeølgen var det også to ulike kvinnebevegelsen. Liberalfeministene krevde reformer som gjorde det mulig for kvinner å ta utdanning, arbeide og være mor. Denne bevegelsen stod svakere fordi mye av det de kjempet for var vunnet i den første bølgen. Den andre bevegelsen bestod av

radikalfeminisme (Holst, 2009, s.50). De ønsket å få slutt på patriarkatet i samfunnet som innebar en forståelse om at kvinner ble betraktet som det svakere kjønn fordi de var fysisk svakere og spesielt sårbare som fødende eller mødre (Holst, 2009, s.51).

«Det patriarkalske systemet ble beskrevet som et universelt system», betyr at man kunne finne systemet i alle aspektet av samfunnet, til og med den private sfære (Holst, 2009, s.52).

Fokuset til den andre feminismeølgen er derfor på det personlige livet. Dette innebar at kvinner ikke fikk bestemme over egen kropp, kvinner ble utsatt for undertrykkelse av sine seksuelle lyster og de ble utsatt for psykisk og fysisk vold i hjemmet. Radikalfeministene ønsket å kjempe mot denne undertrykkelsen (Holst, 2009, s.52). Det ble en kamp mot pornografi, prostitusjon, seksuell vold, og en kamp for abort. Kampene medførte til ulike reformer, for eksempel ble det enklere for kvinner å kombinere arbeidslivet og morsrollen.

Kvinner fikk fødsels- og svangerskapspermisjon, og i 1975 kom barnehageloven. Det kom en rekke andre lover for eksempel p-piller og selvbestemt abort ble lovlig i 1967 og 1978.

Kvinnemishandling ble satt på dagsorden, og de det første krisesenteret kom i 1978.

Kjønnsdiskriminering ble ulovlig i 1979 (Holst, 2009, s.54). Den andre bølgen førte med seg mange endringer både i det private og offentlige sfære.

Kvinner har endret sine arbeidsvaner etter behovet i samfunnet. Etter krigen reiste kvinner fra jordbruksarbeidet og inn til byene på grunn av effektiviseringen av jordbruket. I 1974 kom det en ny odelslov som likestilte kvinner og menn, men dette førte ikke til likestilling i næringen (Hagemann et al., 2020, s.451). Kvinner sin rolle i industrien var heller ikke fremtredende. Det var den mannlige fabrikkarbeideren som ble det sentrale aspektet selv om industrien hadde vært avhengig av billig arbeidskraft (Hagemann et al., 2020, s.456). Kvinner fikk ikke sitt gjennombrudd i arbeidslivet før velferdssamfunnet ekspanderte omsorgssektoren. Dette er yrker i barnehage og på sykehus. Velferdsstatens vekst førte til at kvinner fikk lønnet arbeid istedenfor ulønnet arbeid i husholdningen (Hagemann et al., 2020, s.458). Kvinner fikk en mer sentral rolle i politikken, og dette medførte at kvinnesaker ble satt på dagsorden. I 1971 var det et kommunestyrevalg hvor kvinnene samarbeidet på tvers av partigrenser for å velges inn i styrene (Danielsen et al., 2013, s.313-314). Kvinner fikk også en mye friere stilling i samfunnet utover 1970-tallet. Likheten som kvinner hadde kjempet for ble utover 1980-tallet byttet ut med verdien frihet (Danielsen et al., 2013, s.326). Målet var å få økonomisk selvstendighet, og hvis det ikke var mulig ville de ha et sikkerhetsnett i velferdsstaten. Kvinner skulle få lov til å ta ansvar for sine egne liv.

3 Metode

Denne masteroppgaven bruker en kvalitativ tilnærming for å drøfte min problemstilling. Jeg bruker Johannessen (2021) sin tematiske analyse for å vise fremgangsmåten til analysen hvor jeg har sett på følgende punkter: forberedelse, koding, kategorisering og rapportering. I tillegg skal jeg gå dypere inn på de ulike kategoriene som blir brukt i analysen. Seinere i kapittelet skal jeg også se på analyseprosessen.

Oppgaven ser som kjent på hvordan historien, i denne sammenhengen fremstillingen av kjønn, har endret seg i lærebøkene i løpet av en avgrenset tidsperiode. Hovedvekten til analysen er på det historiske perspektivet. Det er nødvendig å kjenne hvordan læreplanene har utviklet seg i perioden lærebøkene er skrevet, og hvordan dette gjenspeiler samfunnsutviklingen. Denne masteroppgaven er ikke skrevet innenfor historiefaget, men lærebøkene og læreplanene er historiske kilder, som gjør historisk analyse relevant. I den historiske analysen har jeg derfor tatt utgangspunkt i Bratbergs kapittel i tekstanalyse i *Tekstanalyse for samfunnsvitere* (2017). Han viser her begrepene ytre og indre dimensjoner, samt begrepet «levning». Videre i metodekapittelet er det en oversikt over datamaterialet jeg har brukt. Dette er altså lærebøker og læreplaner, det vil si skriftlige kilder. Kapittelet gir også innsikt i lærebøkene sin oppbygging.

3.1 Historisk analyse

Historiske tekster har en rekke formål. Dette kan være nyhetsformidling til dagbokinnslag til politisk retorikk. Disse tekstene fremmer et budskap fra tiden de ble skrevet for eksempel speiler læreboka fra 1974 politikken på 1970-tallet. Den fremmer et budskap som kan forstås gjennom å se på læreplanen og samfunnet. For ved å forstå helheten får man en oppfatning av konteksten (Bratberg, 2017, s.163). Perspektiver og egenskapene til den historiske kilden avgjør hvordan den skal leses og granskes. Kilden kan leses som beretning og levning. Det som står i lærebøkene er beretning, altså fokus på bestemte aktører, hendelser og situasjoner. Dette vil fortelle noe om samfunnet på 1700- og 1800-tallet. Levning vil være hvordan læreplanens ideer og synspunkter gjennomsyrrer lærebøkene som betyr å se på hvordan den politiske agendaen har påvirket lærebøkene. Interesseområdet. Dette vil derfor endre seg i de ulike lærebøkene som analyseres. Lærebøkene vil ha ulike fokusområder og perspektiver.

Når man skal vurdere en kilde, kildegransking, må man se på den indre og den ytre dimensjonen. Den indre dimensjonen av kildegransking handler om kildens egenskaper. Dette

innebærer å se på opphavet til kilden, altså hvem har skrevet kilden. Deretter se på hvordan innholdet til kilden, og til slutt se om innholdet kan besvare spørsmålene. Den ytre dimensjonen av kildegransking handler om å se hvordan kilden henger sammen med den store helheten, altså konteksten. Analysen ser på innholdet i lærebøkene, men drøftingen tar for seg den større konteksten. I denne delen kommer det frem om fremstilling av kjønn gjenspeiler læreplanen og tiden den er skrevet. Læreplanen kan betraktes som det Røthing (2020) kaller for «tidsvitner». Dette betyr at læreplanene er skrevet i henhold til oppfatninger og holdninger i samfunnet. For eksempel fremmer læreplanene fra 1970- og 1980-tallet et perspektiv om at kjønn og likestilling er viktig i lærebøkene. Politikken var påvirket av kvinners inntredelse, og godkjenningsordningen var med på å sette likestilling mellom kjønnene på dagsorden. Lærebøkene er en forlengelse av læreplanen som kan fortelle oss mye om samtiden den ble skrevet i og derfor er det viktig å kjenne til den historiske konteksten.

3.2 Tematisk analyse

Tematisk analyse handler om å finne noen gjentagende temaer eller kategorier for å analysere datamaterialet. Dataen er gruppert slik at de med fellestrekk er satt inn i kategorier (Johannessen et al., 2021, s.279). I denne masteroppgaven har jeg laget fem kategorier: bilder fra jordbruk til industri, fremstilling av kjønn, fortellinger, aktører og fyrstikkarbeiderstreiken. Disse kategoriene er valgt på bakgrunn av at de gjenspeiles i alle lærebøkene, altså er det særtrekk for alle lærebøkene. Målet med en tematisk analyse er at disse temaene kan gi svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene (Johannessen et al., 2021, s.279). Derfor kan man si svaret til problemstillingen ligger i temaene (Johannessen et al., 2021, s.280).

En tematisk analyse er en teoriuavhengig tilnærming, som brukes i mange ulike situasjoner (Johannessen et al., 2021, s.280). Den gir innsikt i hvordan man kan lete etter materiale til analysen. (Johannessen et al., 2021, s.281). Det finnes fire steg:

1. Forberedelse
2. Koding
3. Kategorisering
4. Rapportering

I forberedelsesdelen får man kjennskap til dataen som i min situasjon betyr å få en oversikt over lærebøkene. Jeg fikk en oversikt over lærebøkene og valgte derfor de lærebøkene med størst relevans til teamet (Johannessen et al., 2021, s.283).

Den andre delen får man en oversikt over dataen som er valgt, og kalles koding. Kodingen gjør at man får et dypere innblikk av innholdet i lærebøkene, og man tilpasser dataen til kategorifasen. Her stiller man også spørsmål til materialet sitt, og ofte må man analysere flere ganger for å finne informasjonen som skal være med videre. I tillegg må man se helheten av analysen for å få nye innfallsvinkler og ideer som kan være relevante (Johannessen, 2021, s.285). Koding kan skje opptil flere ganger. På denne måten unngår man å overse viktig data som kan være viktig for kategoriseringen (Johannessen, 2021, s.292).

Kodefasen er detaljert, mens den neste fasen, kategoriseringsfasen, ser på helheten til teksten. Dataen skal deles inn i overordnet kategorier, og disse kategoriene er kalles temaer. De felles funnene skal skrives ned i ulike kategorier (Johannessen et al., 2021, s.295). Kategoriene må ikke overlappe for mye og innholdet må være relevant for kategorien (Johannessen et al., 2021, s.297). Disse kategoriene må lages ut ifra problemstillingen og forskningsspørsmålene (Johannessen et al., 2021, s.296). For å velge kategoriene har jeg sett etter gjentakende trekk i lærebøkene. Dette er kategorier som får frem kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet. Kjønn er grunnleggende for alle kategoriene, mens bilder, fortellinger og aktørperspektivet er virkemidler for å fremme kjønn. Bildeteksten til bildene er også et godt hjelpemiddel for å se på fremstillingen av kjønn. I tillegg er fyrstikkarbeiderstreiken en historisk situasjon som ser på samfunnets endringer, og viser noe om hvordan synet på kjønn har endret seg.

Den siste delen, rapportering, består av skriving. I denne fasen må man revurdere kategoriene for å se om de hadde nok informasjon, og ut ifra dette endre eller beholde kategoriene (Johannessen, 2021, s.301). Strukturen er viktig for å fremvise materialet og presenterer de ulike kategoriene (Johannessen et al., 2021, s.302). Kategoriene jeg valgte å trekke frem har informasjon som er relevant i forhold til spørsmålene og problemstillingen min. Disse kategoriene valgte jeg etter analysen av lærebøkene, og kom ofte frem som sentrale virkemidler og hendelser.

3.3 Hermeneutisk tilnærming

Hermeneutikk er måter å tolke tekster. Den hermeneutiske sirkelen består av å forstå helheten og de selvstendige delene. Denne oppgaven tar altså for seg fremstilling av kjønn og kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet. Lærebokanalysen tar for seg et par kapitler fra hver lærebok om temaet, og gjennom disse kapitlene kan jeg si noe om konteksten, altså den større helheten. Ut ifra hermeneutikken velger man selv hvor mye av konteksten som blir prioritert i

tolkningen. Denne masteroppgaven har et stort fokus på konteksten. Det er læreplanen og politikken som sier noe om den helhetlige konteksten, mens læreboka er en selvstendig del av konteksten (Kvarv, 2021, s.83). Hans-Georg Gadamer er en av hermeneutikkens viktigere filosofier som mener at man alltid vil ha en forut-forståelse før man begynner å lese tekst. Dette betyr at man har forventninger på forhånd (Kvarv, 2021, s.89). Før analysering av lærebøkene gikk jeg inn med en forventning om å finne tolkninger om fremstilling av kjønne. Noe annet Gadamer vektlegger er at forfattere velger innholdet i teksten. De har en intensjon med innholdet. Derfor har teksten en hensikt og et formål (Kvarv, 2021, s.90). Lærebøkene som blir brukt i denne analysen har et klart formål om å videreformidle læreplanenes innhold. Når jeg tolker tekstene må jeg derfor være klar over politikken som påvirker innholdet.

3.4 Forskningsprosessen

I denne masteroppgaven har jeg valgt å analysere sju lærebøker. Lærebøker er et hjelpemiddel for lærere. De har en rikelig historie, og flere interesserante aspekter ved seg. De gir et historisk innblikk i tidligere, nåværende og fremtidige samfunn, og det gir også innsikt i interesseområder til politikken. Den opprinnelige planen var å analysere tre lærebøker fra 1965, 1975 og 2020 som resulterte i et for stort tidsspenn fra 1975 til 2020. I denne perioden har det vært mange politiske endringer som har påvirket samfunnet, og dette ville ikke gitt et nyansert bilde av lærebokutviklingen.

Da jeg skulle velge lærebøker besøkte jeg først universitetsbiblioteket for å finne dagens lærebøker. Dette ga meg en oversikt over temaer på åttende trinn, noe som gjorde det mulig å se etter lignende temaer i andre lærebøker. Til slutt bestemte jeg at temaet 1700- og 1800-tallet var en periode med mye lik informasjon uavhengig av lærebok. Universitetsbiblioteket besto av samtidens lærebøker, men hadde lite tilgang på tidligere lærebøker. Derfor måtte jeg ekspandere søket til andre kilder. Jeg brukte *Norsk lærebokhistorie* (2017) sin litteraturliste for å finne relevante samfunnsfagbøker, og søkte opp alle jeg mente hadde relevans på Nasjonalbiblioteket (USN, u.å).

Nasjonalbiblioteket hadde tilgang til en god del eldre lærebøker med en enkel søkemotor, som gjorde det mulig å se etter relevante begreper. Jeg sjekket innholdsfortegnelsen for å se etter det bestemte temaet, og søkte opp begreper som «den industrielle revolusjon», «jordbrukssamfunn» og «Spinning-Jenny». Dette var begreper jeg visste hadde sentral betydning på 1700- og 1800-tallet som gjorde det enklere å finne kapitler til masteroppgaven.

Deretter gjorde jeg et mer generelt søk på «kvinner» og «menn» for å se på deres rolle i lærebøkene, og da spesielt i kapitlene jeg tenkte å velge. Til slutt valgte jeg de lærebøkene som hadde mest om det temaet jeg ønsket å analysere.

I starten av utvelgelsesprosessen prøvde jeg å velge lærebøker av samme forlag, men dette opplevde jeg skapte et ensidig bilde av historien. Noen av forlagene hadde valgt samme forfatter, og noen av lærebøkene samme tilnærminger. For eksempel var lærebøkene fra 1980-tallet og læreboka fra 1997 skrevet av samme forlag. Her er det noen gjentakende fortellinger, men de har fortsatt ulikt innhold. Det var viktigere for meg å få frem mangfoldet av lærebøker enn endringer til forlagene.

Jeg har valgt mellom en til to lærebøker fra et anerkjent norsk forlag som tilhører ulike læreplaner. Det ville vært for omfattende å ha med flere lærebøker i denne masteroppgaven fordi det ville vært veldig mye datamateriale å analysere. Jeg har prøvd å vise tematikken i lærebøkene fra hvert tiår som følger de gjeldende læreplanene. Det er læreplaner fra *Læreplan for forsøk med 9-årig skole* (1960) til *Kunnskapsløftet* (2020). Alle lærebøkene inneholder temaet, kjønnsroller og 1700- og 1800-tallet, som er relevant for masteroppgaven. Disse temaene blir ofte tematisert på åttende trinn. Selv om *Historie for 7.-9. skoleår i den niårige folkeskolen* er for flere av trinnene, men den spesifiserer at 1700- og 1800-tallet skal gjennomgås på åttende trinn.

Lærebokanalysen besto av å skrive ned all informasjonen jeg synes var relevant. Dette gjorde jeg for hånd i en skrivebok. Her skrev jeg ned alt som handler om kvinner og menn sine roller i samfunnet. Dette ga meg en oversikt over nødvendig informasjon som er viktig for temaet. Dette gjorde det også enklere å kategorisere informasjonene i grupper. Jeg lagde to PowerPoint-er for å gruppere. I den ene kategoriserte jeg fortellinger og aktører, mens den andre inneholdt viktige sitater om fremstilling av kjønn, fyrstikkarbeiderstreiken og bildetekst. Dette gjorde det enklere å finne materialet til analysen. Aktørene besto av historiske og fiktive aktører. De «fiktive aktører» er personer som lærebokforfatterne eller andre forfattere har diktet opp for å belyse samfunnet i en historisk periode, det kan være familier, barn, kvinner og menn, mens historiske aktører er faktiske personer som levde i samfunnet på den tiden, og som ofte har blitt kjent i etterkant av tiden de levde. Dette gjelder også fiktive og historiske fortellinger. Disse inneholder ofte fiktive og historiske aktører.

I læreplanen har jeg fulgt samme fremgangsmåte. Tidligere læreplaner har jeg funnet på Nasjonalbiblioteket, mens den samtidens læreplanen har jeg funnet på Utdanningsdirektoratet. Først har jeg sett i innholdsfortegnelsen etter relevante kapitler, spesifikt etter samfunnsfag og verdier i skolen. Deretter brukte jeg søkemotoren, og søkte etter begreper som «kjønn», «kjønnsroller» og «likestilling». Dette gjorde det lettere å få en oversikt over tematikken til masteroppgaven. Å se på læreplanen ble bestemt under analyseprosessen. Dette ville gi meg en bedre oversikt over hvilke holdninger og verdier som blir fremmet i lærebøkene.

3.4.1 Oversikt over samfunnsfaglærebøker og kapitler som blir brukt:

Tabellen under gir en oversikt over lærebøker i samfunnsfag for ungdomstrinnet i denne masteroppgaven. Den gir en oversikt over navnet til læreboka, året den er utgitt, forfatterne, læreplanverket den tilhører og hvilket forlag som har utgitt læreboka. I tillegg viser den en oversikt over kapitlene som har blitt analysert i oppgaven. Til og med boka fra 1988 er historiebok, mens de resterende er samfunnsfagsbøker som inkluderer historie, geografi og samfunnskunnskap i en bok. Lærebøkene er for ungdomstrinnet.

Lærebok:	Forfatter(e)	Utgitt:	Læreplanverk:	Forlag	Kapitler:
Historie for 7.-9. skoleår i den niårige folkeskolen	Axel Coldevin	1965	Læreplan for forsøk med 9.årige skolegang 1960	H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard).	Hundre års fremgang i Norge (s.74-85). Maskinene lager revolusjon (s.130-138). Nye samfunnsforhold (s.139-148). Arbeiderklassen rykker frem (s.158-163). Trange år i Norge (s.183-191). Det går fremover (s.192-208).
Historie 2 Grunnbok for 8.skoleår	Paul B. Figved, Kåre Fossum og Per Aarrestad.	1975	Mønsterplan 74	J.W. Cappelens Forlag.	Jordbruk gjennom tidene (s.28-37). Industri gjennom tidene (s.38-49).
Samfunn 7-9 Verden før industrisamfunnet Historie 1	Asle Sveen og Svein Aastad.	1987	Mønsterplan 84	J.W. Cappelens Forlag.	Vanlige folks liv i Europa på 1700-tallet (s.58-71). Folket i Norge (s.125-147).
Samfunn 7-9 Maskiner og maktkamp Historie 2	Asle Sveen og Svein Aastad.	1988	Mønsterplan 84	J.W. Cappelens Forlag.	Den industrielle revolusjonen (s.11-32). Det nye Norge. Industrien endrer samfunnet (s.146-159)
Historie 8	Harald Skjøsberg	1997	Læreplanverket 97	Gyldendal Norsk forlag.	3 Maskiner, folk og fe (s.65-85) 4 Nordmenns liv på 1800-tallet (s.86-99)
Kosmos 8 – Samfunnsfag på ungdomstrinnet	John Harald Nomedal.	2009	Kunnskapsløftet 2006	Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.	Den industrielle revolusjonen (s.192-209).
Relevans 8 – GRUNNBOK SAMFUNNSFAG	Vibeke Heidenreich og Marthe Johanne Moe	2020	Kunnskapsløftet 2020	Gyldendal Norsk forlag.	Fra jordbruk til industri (s.132-161)

4 Kjønn og historie i læreplaner og lærebøker fra 1960 til i dag: Funn fra læreplaner og lærebøker

I dette kapittelet presenterer jeg lærebøkene som analyseres i masteroppgaven. Den skal gi en oversikt over kapitlene, fokusområder og særtrekk ved lærebøkene for å kunne svare på problemstillingen: *Hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?* I tillegg presenteres funnene fra læreplanen. Her vil jeg gi et overblikk over læreplanens forståelse av likestilling og kjønn som er relevant for min problemstilling og spørsmål. Den skal også trekke inn kompetansemål om tematikken i oppgaven. Det kan være stikkord som den industrielle revolusjonen, maktrelasjoner eller samfunnsutvikling.

4.1 1960-årene: Lærebok og læreplan

Læreboka fra 1960-tallet heter *Historie for 7.-9. skoleår i den niårige folkeskolen*. Den er skrevet av Axel Coldevin, og ble utgitt i 1965. Denne læreboka er ment for de tre øverste klassetrinnene. Læreboka består av 35 kapitler inkludert kapitlene «hva forteller kapitteletegningene?» og «navneliste». Hvert kapittel inneholder flere delkapitler. Kapitlene handler om Nordens og verdens historie fra 1750 (Coldevin, 1965, s.3). Bildene gir et innblikk i hva teksten prøver å si, og utdyper teksten i læreboka. Forfatteren skriver at bildene skal komplimentere teksten for å gi et innblikk i hvordan verden opplevdes på den tiden (Coldevin, 1965, s.4) Denne læreboka har et stort fokus på aktørene, og deres betydning i samfunnet. Forfatteren av boka forklarer i innledningen at det er viktig å kjenne til mennesker i fortiden. Dette innebærer å kjenne til deres liv, erfaringer og tanker fordi dette skal hjelpe elevene til å få flere perspektiver til å forme seg selv. Han trekker frem læreplanen. Den sier at elever skal bli klar over hvordan folk har levd gjennom tidene og gi dem en forståelse for hvordan historie henger sammen. Derfor er det viktig å kunne navn, årstall og historisk data (Coldevin, 1965, s.4).

Læreplan for forsøk med 9-årig skole gir en oversikt over det grunnleggende som skal være med i undervisningen, men poengterer at elevenes interesser er også viktig (Forsøksrådet for skoleverket, 1960, s.161). Formålet med undervisningen er at skolen, hjemmet og elevene skal arbeide sammen for at elevene skal bli gode medborgere. Elevene skal få kompetanse til å utvikle seg til et godt menneske gjennom en kristelig og moralsk oppdragelse (Forsøksrådet for skoleverket, 1960, s.13). Historie-delen av samfunnsfag skal ha et fokus på menneskene som levde, og hvordan de påvirket økonomien, politikken, det sosiale og kulturen i Norge og

verden (Forsøksrådet for skoleverket, 1960, s.157). Et av målene til historie etter 7. skoleår er å kunne fakta om bønder og embetsmenn som levde på 1800-tallet. I tillegg skal de lære om den industrielle revolusjonen i Storbritannia og Norge, og se hvordan dette påvirket familielivet og sosialpolitikken (Forsøksrådet for skoleverket, 1960, s.170).

4.2 1970-årene: Lærebok og læreplan

Den andre læreboka heter *Historie 2 Grunnbok for 8.skoleår*, og ble utgitt i 1975. Den er skrevet av Paul B. Figved, Kåre Fossum og Per Aarrestad. Læreboka består av åtte arbeidsområder, hvor alle arbeidsområder består av arbeidsteiger. «Jordbruket gjennom tidene» består av seks arbeidsteiger, som strekker seg fra de eldste jordbrukene til det moderne jordbruket, mens «Industri gjennom tidene» er delt opp i fem arbeidsteiger. Dette strekker seg fra den eldste industrien til nye energikilder. Det er en balanse mellom aktører, fortellinger og fakta på 1700- og 1800-tallet. Hovedfokuset til læreboka er på klasseskillet, og informasjon om samfunnet. Det er også et avsnitt om barnearbeid og et avsnitt om kvinnestreiken. Perspektivet i boka er preget av Norge, mens andre internasjonale land, som Storbritannia, er svært lite nevnt. I læreplanen står det Norge skal ha en stor plass fordi «elevene må lære å forstå at det samfunnet vi lever i, er utviklet og formet av dem som har levd i dette landet før oss» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.179).

I Mønsterplanen fra 1974 er det et eget kapittel om «likestilling mellom kjønnene». Avsnittet handler om hvordan elevene skal være likestilt som betyr de samme rettigheter, samme timeantall og samme fag. Det skal være samtaler om de eksisterende forventningene til gutter og jenter, og motvirke stereotyper og fordommer (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.23). For eksempel kan temaet i historie være å se på kvinnes perspektiv gjennom årene. Foreldrene må informeres om hvorfor det blir lagt vekt på likestilling slik at de kjenner til endringer som skjer i samfunnet. Hvis de får en forståelse av samfunnet gir dette bedre forutsetninger for å oppnå likestilling mellom kjønnene fordi flere blir deltakende i elevenes liv (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.24)

I samfunnsfag er et av hovedmålene «å gjøre elevene kjent med hva et samfunn er, hvordan det utvikles og hvordan det virker» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.176). Dette betyr at elevene skal få kompetanse om samfunnets utvikling. I tillegg er det viktig å vite konsekvensene og årsakene til at menn og kvinner er forskjellige i ulike områder av samfunnet for eksempel arbeidslivet og familien (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.176). I avsnittet om valg av læringsstoff i samfunnsfag står det at menn og kvinner har

påvirket samfunnet, og derfor burde man velge kilder som speiler dette. Det står at «hvor det i historisk situasjon er balanse mellom mannlig og kvinnelig innslag, må begge tas med», altså man må ha et nyansert bilde av menn og kvinner (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.177). Læreplanen poengterer også at mange tidligere lærebøker har ofte glemt perspektivet til kvinner, og derfor burde man bruke lærestoff og litteratur som tar med kvinneperspektivet (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.177)

4.3 1980-årene: Lærebok og læreplan

Den første læreboka fra 1980-tallet er *Verden før Industrisamfunnet*, og den tar for seg historien frem til 1700-tallet. Den ble utgitt i 1987, og skrevet av Asle Sveen og Svein Aastad. Læreboka består av fjorten kapitler ekskludert register og forordene. Hvert kapittel består av delkapitler. Kapitlene i denne læreboka er preget av kjønnsperspektivet, og hverdagen til kvinner og menn har stor plass. Denne læreboka har lite nevnt aktører. I tillegg er det mange små utdrag om livet til menneskene på den tiden. Det er et mangfold av bilder, og disse er også preget av kjønn. Læreplanen poengterer at elevene skal kunne tolke og diskutere ulike historiske kilder, og dette gjelder også illustrasjoner og bilder (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.231) Det skal være en balanse i lokale, nasjonale og globale perspektivet (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.229). Denne læreboka har internasjonale historien i begynnelsen, mens det nasjonale er i slutten av læreboka. I tillegg tar denne læreboka for seg historien på 1700-tallet.

Denne andre læreboka fra 1980-tallet er *Maskiner og maktkamp* fra 1988, og tar for seg historien fra 1800-tallet. Den er skrevet av Asle Sveen og Svein Aastad. Læreboka består av femten kapitler. Et gjennomgående tema i læreboka er kjønn, spesielt i det vanlige livet til menneskene. Læreplanen viser også at elevene skal ha informasjon om hvordan hverdagen til mennesker var før, og hvordan dette har påvirket hverdagen i dag (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.228). I tillegg er det noen fortellinger, men disse fortellingene bygger opp under poenget om at hverdagen til mennesker er viktig. Kapitlene er delt inn i verdenshistorie og Norges historie etter 1800-tallet. Læreplanen sier at «elevne må få kjennskap til utvalgte land i Europa og til et utvalg av ulike land og regioner i verden», altså de må få kjennskap til verdenshistorien. I tillegg må elevene kjenne til den lokale og nasjonale historien (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.229).

I 1987 kom det en ny mønsterplan. I kapittelet om «verdier skolen bygger på – og skal formidle» blir det tatt opp viktige prinsipper i skolen, for eksempel likeverd og likestilling.

Dette er prinsipper som gjelder alle uavhengig av kjønn, kultur, hudfarge og religion (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.15). Gutter og jenter skal ha muligheten til å utvikle seg i skolen på lik linje. Likestillingsarbeidet skal komme frem i innholdet, læremidler og andre arbeidsformer i skolen (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.15). I tillegg har læreplanen et eget kapittel om «likestilling mellom kjønnene». Dette kapittelet er også i Mønsterplanen 74, men blir utdypet mer i Mønsterplanen 87. Forskjellen mellom kvinner og menn blir poengtert, og spesielt at menn har hatt større påvirkning i samfunnsutviklingen. For å skape et mangfoldig samfunn av menn og kvinner er det viktig å ikke vedlikeholde tradisjonelle kjønnsroller, men fremme holdninger som likestilling (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.30).

Læremidlene omtaler også kjønn. Det står at «læremidlene må ikke gi ensidige eller diskriminerende fremstilling av oppgavefordelingen mellom kvinner og menn. De må gi realistiske og varierte identifikasjonsmønstre for både jenter og gutter» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.32). Dette betyr at det må være et variert utvalg av læremidler som viser flere aspekter av kjønn enn bare de tradisjonelle kjønnsrollene. Det er avgjørende at læremidlene får frem kvinners viktige rolle som «kulturbærer» i samfunnet gjennom for eksempel barneoppdragelsen. I tillegg har kvinner hatt en viktig rolle i produksjonen av nødvendige varer som mat og klær (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.32). Den viktige rollen til kvinnene i samfunnet skal ha en plass i læremidlet.

I samfunnsfag er det flere overordnede mål som handler om at elever skal lære om menneskers tidligere liv for å se hvordan samfunnet har utviklet seg til slik det er i dag. Dette skal de koble mot dagens samfunn, og videre kunne se likheter og forskjeller (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.228). Dette blir også trukket inn i flere av hovedemnene i samfunnsfag. Hovedemnet i «det norske samfunnet i forandring» står det at «barns, kvinners og menns livssituasjon bør være et gjennomløpende tema», og da spesielt i den norske historien. Det er også mulig å trekke inn andre land som de nordiske og Vest-Europa. I dette hovedemnet er også to av stikkordene «likestilling» og «kvinnehistorie» (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.234). Det står også at barn og unge burde være klar over hvordan livssituasjonen var til menn, kvinner og barn i tidligere samfunn for å vise ulike perspektiver (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.232).

4.4 1990-årene: Lærebok og læreplan

Historie 8 av Harald Skjelbred fra 1997 består av sju kapitler, og disse kapitlene har flere delkapitler. Læreboka viser et nyansert bruk av grafer, bilder, informasjon i teksten, utdrag og fakta i faktabokser. Den har en del faktabokser som viser til forskjellige områder i samfunnet. Kjønn kommer tydelig frem gjennom aktører, hendelser og fakta. Det er flere mannlige aktører, men også kvinnelige aktørene som viser til viktige samfunnsoppgaver de hadde i samfunnet. Innledningen sier noe om målet til læreboka som er å gi elevene forståelse for historie, gjennom å kunne lese kilder og tolke disse. Dette skal hjelpe elevene å forstå det store puslespillet kalt historie (Skjøsberg, 1997, s.5).

I Læreplanverket fra 1997 står det at oppveksten til elevene skal preges av likestilling slik at de kan utvikle seg slik som de selv ønsker i samfunnet. Likeverd og menneskeverd er også viktige begreper i læreplanen (Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, 1996, s.17). Likestilling skal også fremmes i klasserommet (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.55). Et av avsnittene i den generelle delen heter «likestilling mellom kjønn». «Grunnskulen skal medverke til at begge kjønn får dei samme rettane, pliktene, og vilkåra i familieliv, vidare utdanning, arbeidsliv og i anna samfunnsliv», som handler at gutter og jenter skal få de samme mulighetene i skolen og i livet. Dette skal skje gjennom ulike arbeidsmåter og læremidler (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.58). Den generelle delen av læreplanen bruker ofte likestilling og likeverd for å få frem det samme poenget.

I den generelle delen av læreplanen får læreren punkter elever skal arbeide mot, for eksempel skal eleven bli et integrert menneske. Noe av dette innebærer å bli bevisst på hverdagen er påvirket av tidligere generasjoner (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.50). Noe annet som er viktig i læreplanen er å kjenne til den norske kulturarven, altså å kunne særtrekk ved den norske historien og kulturen (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.19). Elevene skal også se hvordan mennesker har lært av hverandre, og utviklet seg sammen. Elevene skal lære å se sammenhengen mellom det nåværende samfunnet og tidligere samfunn, spesielt i historie-delen av samfunnsfag (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.175). Elevene skal reflektere over årsaker til samfunnets fremgang, og se på ulike menneskesyn (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.184). I tillegg skal elevene kjenne til den industrielle revolusjonen og endringene i maktforholdene, næringslivet og hverdagslivet til menneskene (Det kongelige kirkedepartementet et al. 1996, s.184).

4.5 2000-årene: Lærebok og læreplan

Kosmos 8 fra 2009, og er skrevet av Jon Harald Nomedal. Den er delt i tre deler: geografi, historie og samfunnskunnskap. Det finnes i alt ti kapitler med ulike delkapitler. Kapitlet «Den industrielle revolusjonen» er delt opp i tre deler. Den første delen handler om jordbruket og oppfinnelsene sin fremgang for eksempel spinnemaskinen. Neste del handler om jern og kull, James Watt, dampmaskinen, transportsystemet og den industrielle revolusjonen. Den siste delen handler om forholdene i fabrikkene, barnarbeid og protester. Karl Marx sine ideer er også nevnt i denne delen. Læreboka har inneholder lite fortellinger og aktører. Fokuset er heller ikke på kjønn, selv om de har et avsnittet som handler om stillingen til kvinner i samfunnet. Det er viktig å formilde det som skjedde i samfunnet på 1700- og 1800-tallet. Gjennom å bruke lokale, nasjonale og globale kilder og lese fortellinger, skildringer, grafer, og bilder, skal elevene diskutere og samarbeide om viktige oppgaver og temaer (Nomedal, 2009, forord).

Kunnskapsløftet fra 2006 har den samme generelle delen som læreplanverket fra 97, men fagene har nye læreplaner. Dette inkluderer samfunnsfag hvor det står at elevene skal ha kjennskap til likestilling, menneskerettigheter og demokratiske verdier. I tillegg er formålet å anerkjenne mangfoldet i samfunnet (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.2). Hovedområdet gir en oversikt over hva som er viktig i de forskjellige delene av samfunnsfag. I historie er det viktig at elevene får oversikt over historien, og kunne drøfte hvordan samfunnet og mennesker har endret seg (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.3). Det er et kompetansemål om kjønnsroller, som ikke er relevant for denne oppgaven (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.10). Denne masteroppgaven har et annet fokusområdet, og andre relevante kompetansemål for eksempel å kunne se hvordan samfunnsmessige og teknologiske endringer førte til den industrielle revolusjonen (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.9). Et annet kompetansemål handler om å drøfte diskriminering i et nåtidens og et historisk perspektiv (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.9). Her er det mulig å trekke inn kvinners undertrykkende rolle i samfunnet. Det finnes måter å tematisere kjønn i læreplanen, men begrepene «kjønn», «likestilling» og «kjønnsroller» blir svært lite eller ikke nevnt i det hele tatt.

4.6 2020-årene: Lærebok og læreplan

Denne siste læreboka i analysen er *Relevans 8* (2020), og ble skrevet av Vibeke Heidenreich og Marthe Johanne Moe. Denne læreboka består av åtte kapitler. Forfatterne poengterer at i denne boka skal elevene lære å se sammenhengen mellom fortiden, nåtiden og fremtiden.

Elever skal både lære Norges historie og verdens historie. I tillegg kan elevene bruke nettsiden til skolestudio for å finne tilleggsinformasjon for å kunne fordype seg i temaene (Heidenreich og Moe, 2020, s.8). Denne læreboka er delt i tre. Første delen handler om «liv og arbeid på 1800-tallet. Den andre delen handler om «den industrielle revolusjonen» og den siste delen, «nyere tider» handler om den siste halvdel av 1800-tallet (Heidenreich & Moe, 2020, s.150). Den sammenlikner ofte fortiden og nåtiden, som gjenspeiler læreplanen hvor man ser på hvordan fortiden er med på å påvirke nåtiden (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.10). I tillegg er det to sider som handler om hvordan den industrielle revolusjonen påvirket nåtiden. Det er ikke fokus på kjønn, men på hendelser og gjenstander for eksempel på nasjonale minoriteter og miljøet.

Kunnskapsløftet fra 2020 er den dagens læreplan, og i den overordnede delen av læreplanen under kapittelet «menneskeverdet» kommer likeverd og likestilling frem som viktige verdier i skolen. Det er rettigheter som har blitt kjempet for av mennesker gjennom tidene. Derfor er det viktig at skolen fortsetter å ivareta og streber etter disse rettighetene (Kunnskapsdepartementet, 2017, s.5). Læreplanen i samfunnsfag trekker også inn likeverd i kompetansemålene etter 10.trinn. Dette kompetansemålet er rettet mot nasjonale minoriteter og urbefolkningen (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.10). I tillegg skal elevene lære å reflektere rundt tidligere samfunn, og kunne se sammenhengen med dagens samfunn, spesielt kunne se på hvordan fremstillinger i fortiden har påvirket holdninger til mennesker i dag. (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.10).

Kjerneelementet «demokratiforståelse og deltaking» handler om at elevene skal se på samfunnets utvikling gjennom ulike perspektiver, for eksempel det lokale, det globale og urfolk- og minoritetsperspektivet (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.3). Det er også et kompetansemål som handler om samene og de nasjonale minoritetene i Norge (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.11) I tillegg vektlegger kjerneelementet, «berekraftige samfunn», at elevene skal forstå hvilke forutsetninger mennesker har hatt for å oppnå sine nødvendige og grunnleggende behov i samfunnet (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.3). Kjerneelementet, «undring og utforskning», står det at elevene skal kunne utforske og reflektere over samfunnet (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.2) Elevene skal kunne vite hvorfor mennesker ønsker å være sammen, og hvordan geografiske, historiske og nåtidens forhold har påvirket fellesskapet (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.2).

5 Kjønn og kjønnsroller i lærebøkene: Analyse

Denne delen skal tolke og analysere problemstilling og spørsmålene i oppgaven. Det første delkapittelet skal ta for seg spørsmålet: *Hvordan fremstilles kjønn og kjønnsroller i lærebøkene beskrivelser på 1700- og 1800-tallet i vestlig historie?* Her presenterer fremstillingen av kjønn i lærebøkene, og jeg tar for meg en konkret historisk hendelse, fyrstikkarbeiderstreiken. Det andre delkapittelet tar for seg og analyserer spørsmålet: *Hvordan bruker lærebøkene virkemidlene fortellinger, fokus aktørperspektivet og billedbruk i fremstillingene av kjønn?* Denne delen vil fremheve hvordan virkemidlene fremstiller kjønn i lærebøkene. Disse spørsmålene skal belyse problemstillingen: *Hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?*

Lærebokanalysen inneholder en introduksjon til hver kategori, og noe sammenfattende om hver lærebok som summerer opp noen viktige punkter. Disse punktene utdypes mer i drøftingen. Kapitlene handler om 1700- og 1800-tallet, men i noen tilfeller strekker tidsepoken seg over en lengre periode. For eksempel har *Historie 2 Grunnbok for 8. skoleår* valgt en løsning hvor man ser på industrien gjennom tidene og jordbruket gjennom tidene, og vil derfor vare over en lengre tidsperiode enn 1700- og 1800-tallet. I samme lærebok er det et kapittel som heter «for frihet og rett» hvor kvinner har seks sider for seg selv. Denne arbeidsteigen heter «kvinnenes stilling gjennom tidene», og disse sidene skal inkluderes for å vise hvordan oppsettet av læreboka påvirker innholdet til kapitlene.

5.1 Kjønn og kjønnsroller i lærebøkene beskrivelser av 1700- og 1800-tallet:

Fortiden er koblet til nåtiden, og fremtiden blir bestemt av nåtiden, altså henger alt sammen (Kvande & Naastad, 2020, s.203). Det er derfor viktig å kjenne til hvordan kvinner og menn har påvirket samfunnet for å kjenne til historien. Kjønn blir uttrykt forskjellig i ulike kontekster. Det kan handle om at kvinner og menn oppfører seg som samfunnet forventer eller at de kler seg riktig. Kategorien skal se hvordan kjønn blir fremstilt i læreboka, og spesielt kjønnsrollene i lærebøkene.

5.1.1 Lærebok fra 1965:

Rollene til kvinnene blir svært lite nevnt, og hvis de blir nevnt er dette ofte som tilleggsinformasjon. Teksten nevner kvinner i en bisetning, og som et tilskudd til mannen for eksempel i avsnittet om husmannen. Her står det at: «Han bodde nok gratis der, men til gjengjeld måtte han og kona arbeide hos hardbrukeren i onnetidene vår, sommer og høst,

nettopp når de trengtes som mest hjemme på plassen.» (Coldevin, 1965, s.184). Kvinnen blir kona til husmannen, og har ingen selvstendig rolle. Det samme gjelder i kapitlet, «Nye samfunnsforhold», hvor det står at mødre måtte arbeide for å overleve i samfunnet. Dette blir nevnt i to korte setninger, mens avsnittet består av tre sider. Kvinnen er ikke fokus, men de er tilleggsinformasjon i et stort avsnitt om de store forskjellene i samfunnet.

Kjønnsrollene til kvinner og menn kommer til uttrykk i ulike deler av læreboka for eksempel «Pengesterke menn – kapitalister – fant på å innrette store *manufakturhus* (egentlig håndarbeidshus) der spinnere og vevere satt med rokk eller vevstol og arbeidet for daglønn» (Coldevin, 1965, s.132). Teksten trekker frem mennene sin rikdom, altså pengebruken til å bygge fabrikker istedenfor de dårlige arbeidsforholdene i fabrikkene. «Kvinnene vevde tepper, og mennene snekret skap, stoler og kister som var kunstferdig utskåret eller malt med ornamenter og blomsterdekorasjoner (rosemaling)» (Coldevin, 1965, s.80). Dette viser hvordan de tydeliggjorde kjønnsforskjellene mellom menn og kvinner.

5.1.2 Lærebok fra 1975:

Teksten gir en forventning om at bønder var menn og gutter. Dette stemmer med kjønnsrollene på den tiden, hvor det var mennene som arvet gårdene. Brødrene ønsket at gården skulle drives i fellesskap, og ikke deles opp i flere deler (Figved et al., 1975, s.32). Teksten beskriver samfunnet i vikingtiden, hvor det står at brødrene delte gården mellom seg. Det ligger en antakelse om at menn arvet gården. Videre i avsnittet står det at «nå fikk den enkelte kvinne eller mann en mer selvstendig stilling, og gardene fikk navn etter den første brukeren». For eksempel Jorun ble kalt Jøronstad og Roald ble Rolstad (Figved et al., 1975, s.33). Kvinners stilling blir trukket inn, men ikke utdypet. Kapitlet har allerede nevnt at menn arver gården, men hvordan får kvinner tak i gårdsområder hvis hun ikke hadde arvemulighet? Det blir ikke problematisert hvordan kvinner kan navngi gårdeden. Videre i kapitlet beskrives jordbruket i nåtiden, og det trekkes inn at bonden har fått mer informasjon om hvordan de kan modernisere jordbruket.

«Bonden har også fått større kunnskaper om hvordan jorda bør drives. Han utnytter jorda maksimalt ved vekselbruk og tilføring av næring som han vet plantene trenger. Han vet også hvilke planteslag han skal velge for å få den beste avkastningen.» (Figved et al., 1975, s.37)

Her går også læreboka ut ifra at bonden er mann ved at de gjentakende bruker «han» for å beskrive situasjonen. Kvinnen fikk ikke odelsrett før 1974, og derfor blir det korrekt å referer til bonden som en mann med tanke på at læreboka kan ha bli skrevet før odelsretten ble endret (Hagemann et al., 2020, s.451). Dette viser at det tok lang tid før kvinner og menn ble likestilte i jordbruksnæringen.

Den eneste gangen det er fokus på de stereotypiske kjønnsroller er i sitatet: «bonden bygde hus og låve, laget kjerre og kjørte plog, og døtrene hans var stolte, blyge, modige og kloke.» (Figved et al., 1975, s.35). Det står at menn gjorde det fysiske arbeidet, mens kvinnene skulle ha en aksepterende atferd og holdning. De resterende avsnittet handler om klassesamfunnet på 1800-tallet. Fokuset er på de ulike samfunnsgruppene for eksempel embetsmenn, prester og husmenn. I avsnittet om husmannen ble ikke begrepet definert som gjør at man må tolke baktanken. «Husmannen måtte møte opp når han ble «tilsagt», som det hette, og lønna var liten. Ofte måtte kona og barna være med i arbeidet hos husbonden.» (Figved et al., 1975, s.35). Det ligger en selvfølge at husmannen er mann. Begrepet «husmannen» er ikke definert tidligere i kapitlet, noe som gjør at elevene må ha forkunnskaper. De må altså ha kjennskap til samfunnet på 1700- og 1800-tallet. Det ligger en forventning bak begrepet som elevene skal skjønne uten at den blir definert i læreboka. En annen mulighet er at elevene oppfatter husmenn som menn fordi ordet «husmenn» består av ordet «menn». Kjønn er ikke en viktig del av kapitlene, men kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet blir trukket inn et par steder.

5.1.3 Lærebok fra 1987:

Denne læreboka viser til kvinner sin stilling i samfunnet på 1700-tallet. «Men menn og kvinner hadde ulike oppgaver – ikke fordi det var «naturlig» eller naturbestemt, men på grunn av tradisjoner og lokale forhold» (Sveen & Aastad, 1987, s.60). Kvinnens rolle i samfunnet er ikke naturbestemt, men kulturbestemt. Kvinner og menn hadde ulike stillinger i samfunnet på grunn av kulturen, og ikke på grunn av biologien. Denne læreboka poengterer rollen til jenter, og viser hvordan jenter hadde færre muligheter i samfunnet. For eksempel «jenter måtte som regel ut i tjeneste i 12-14 årsalderen og deltok i gårdsarbeid og hjemmeindustri. Jenter som forble ugifte, fikk det vanskelig med å slå seg gjennom ved tjeneste eller hjemmehåndverk» (Sveen & Aastad, 1987, s.60) (Sveen & Aastad, 1987, s.60). I avsnitter står det «kvinnen», «kvinner», «kvinnene» og «kvinner» ti ganger, mens «mann», «menn», «mennene» og «mennes» er nevnt seks ganger (Sveen & Aastad, 1987, s.59-60). Situasjonen til det ene kjønn blir prioritert i læreboka.

Kjønnsrollene til menn og kvinner kommer tydelig fram i teksten, for eksempel arbeidet menn, mens kvinner var hjemmeværende. Kvinner fikk ikke arbeide i prestisje yrker som skredder, apoteker og hotelldrift, men istedenfor havnet de i de dårligst betalte yrkene som silkeproduksjon (Sveen & Aastad, 1987, s.63)

«Utover 1700-tallet ble det mer og mer vanlig at kvinner i velstående familier ble knyttet til hjemmet og barneoppdragelsen. Synet på kvinne- og mansrollen endret seg. Nå ble det vanlig å hevde at kvinner og menn hadde forskjellige roller og egenskaper som utfylte hverandre. Det ble sagt at kvinner hadde egenskaper som følsomhet, passivitet og evne til å organisere. Å ta seg av husholdningen og barneoppdragelsen ble derfor mer «naturlig» for kvinner. Mennene ble sett på som aktive, og «passet» til å drive politikk, vitenskap og forretninger.» (Sveen & Aastad, 1987, s.62)

Rollen til kvinnen endret seg på 1700-tallet. Hun fikk en passiv rolle, og ble mindre deltakende i samfunnet. Det ble antatt at personligheten til kvinnen gjorde henne bedre evnet til å være hjemme. Mennene derimot passet til innflytelsesrikt arbeid.

Forskjeller kommer også tydelig frem i behandlingen av kvinner som fikk uekte barn, altså barn utenfor ekteskap.

«Husbonden hadde lovlig rett til å straffe tjenestefolk og avskjedige dem når han ville. Det hendte at husbonden og andre menn satte barn på tjenestejentene. Mange unge jenter drepte slike «uekte» spedbarn i fortvilelse. I løpet av 1700-tallet ble ca. 500 kvinner halshogd for dette.» (Sveen & Aastad, 1987, s.134)

Kvinner ble gravid av husbonden, men han fraskrev seg alt ansvaret. Istedenfor var det kvinnene som ble straffet. Hvis de prøvde å kvitte seg med barnet kunne dette medføre til henrettelse, og det var heller ingen mulighet for abort på denne tiden. Kvinnen kunne ikke bestemme over sin egen kropp. Kjønnsroller er et viktig tema i læreboka, som får frem hvordan samfunnet var på 1700- og 1800-tallet.

I læreboka fra 1987 er et eget avsnitt som handler om menns og kvinners makt. «Kvinne», «kvinner» og «kvinnene» blir nevnt 21 ganger, mens «menn», «mennene» og «mennes» blir nevnt fire ganger. Den poengterer at kvinner hadde viktige roller på gården, i hjemmet og i fabrikkene. Som regel var det ugifte kvinner som det gikk hardest, mens gifte kvinner kunne oppnå en viss respekt (Sveen & Aastad, 1987, s.65). Læreboka summerer opp noen punkter

om kvinners underordning ved å sette seg inn i situasjonen til kvinnene. Det var ikke mulig å arve eller ta utdanning. I tillegg var kvinner sine lønninger mindre enn mennene sine (Sveen & Aastad, 1987, s.65). I tillegg har teksten med en faktaboks om lover og straffer i Storbritannia og Frankrike. For eksempel var kvinner i Storbritannia umyndige når de giftet seg, mens i Frankrike kunne ikke kvinner arve (Sveen & Aastad, 1987, s.64). «De hadde som regel lovene og Kirken på sin side», står det om mennenes makt (Sveen & Aastad, 1987, s.66). Kvinnene kunne bidra i samfunnet, men de var fortsatt underordnet mennene.

5.1.4 Lærebok fra 1988:

Denne læreboka presiserer forskjellen mellom kjønnene. Kjønnene blir ikke ofte omtalt i fellesbetegnelser, men det skjer innimellom for eksempel «folkestrømmen» eller «arbeidsfolk» (Sveen & Aastad, 1988, s.150). Derimot er normen å se tydelige kjønnsbaserte ord for eksempel i et av avsnittene blir «menn» og «mennene» nevnt fire ganger, mens «kvinne», «kvinner», «kvinnene» og «kvinnenes» nevnt seks ganger. Dette ekskluderer «kvinneyrket» og «kvinnearbeiderplassen» som også blir nevnt i teksten (Sveen & Aastad, 1988, s.17). Kvinner og menn hadde forskjellige arbeid og de hadde forskjellige roller i hjemmet. I avsnittet om arbeid under den industrielle revolusjonen står det at:

«I fabrikker med maskin- og jernindustri og på skipsverft var det bare menn som arbeidet. Mennene dominerte også transportarbeid og bygg- og anleggsvirksomhet. Kvinners arbeid endret seg lite i forhold til det arbeidet de hadde hatt før den industrielle revolusjonen. De arbeidet som husholdersker, kokker, tjenestepiker og stuepiker, og de arbeidet med søm og i handel og håndverk.» (Sveen & Aastad, 1988, s.20)

Her kommer det klart frem at kvinner og menn hadde ulikt arbeid. Menn gjorde det tyngre arbeidet, mens kvinnene gjorde det lettere arbeidet, ofte det kreative arbeidet som å sy. Videre i det samme avsnittet blir det nevnt at kvinner og menn arbeidet i tekstilfabrikken, men at kvinner fikk dårligst betalt. I tillegg var det konkurranse for å få kvinner til å arbeide i fabrikkene fordi de aksepterte dårligere lønn enn menn (Sveen & Aastad, 1988, s.20). Videre i læreboka står det at menn utvandret til Amerika fordi kvinner ikke hadde penger eller midler (Sveen & Aastad, 1988, s.149). Det ble mindre behov for kvinner i arbeidslivet på 1800-tallet enn det hadde vært på 1700-tallet. Mennene tjente såpass bra at kvinner ikke trengte å arbeide. Det var også forskjellige normer til kvinner og menn i samfunnet (Sveen & Aastad, 1988, s.30). Det står blant annet at:

«Viktoriatiden forbindes ofte med dobbeltmoral. Det var forskjellige moralnormer for menn og kvinner, særlig i borgerskapet. Det ble godtatt av samfunnet at menn hadde både før- og utenomekteskapelige forbindelser. Kvinnene derimot skulle gå «uplettet» inn i ekteskapet og helst ikke ha sett en naken mann. Dette moralsynet førte til stor etterspørsel etter prostituerte kvinner, som stort sett kom fra arbeiderklassen.» (Sveen & Aastad, 1988, s.30)

Læreboka får frem at kvinner ikke kunne være utro eller ha seksuelle forhold før ekteskap, men det var en aksepterende atferd for menn.

Det er en del småutdrag av ulike observatører og forfattere som kommenterer forholdene under den industrielle revolusjonen. Disse utdragene poengterer forskjellen mellom kvinnene og mennene. Legen, Richard Gaskell, fra 1800-tallet beskrev fabrikkarbeiderne som magre og sykelig, og kommenterte også at kvinnene var krokboye (Sveen & Aastad, 1988, s.23). Et annet utdrag i teksten er av forfatteren Torill Thorstad som skildrer en arbeidsulykke i fabrikken. Kvinnen trodde det var formannen som dro henne i armen, men det var en maskin (Sveen & Aastad, 1988 s.151). Et annet sted beskriver en arbeider livet med sine seks søsken. Arbeideren forteller om klærne og matvaner deres. I tillegg poengterte arbeideren at livet ble enklere når faren kom hjem fra Amerika fordi han kunne tjene penger til familien (Sveen & Aastad, 1988, s.152). Utdragene gir innblikk i menneskers liv på 1800-tallet, og ofte har kjønn en viktig plass.

5.1.5 Lærebok fra 1997:

Læreboka presenterer kvinnen og mannens perspektiv i samfunnet for eksempel i kapitlet «Nordmenn og deres liv på 1800-tallet». Det står at «jentene jobbet som regel inne i huset. Guttene arbeidet oftere på jorden, i fjøset eller i skogen» (Skjønberg, 1997, s.89). Dette viser arbeidsfordelingen til gutter og jenter i samfunnet. De gjennomførte ikke det samme arbeidet, men hadde komplementære roller. I tillegg nevnes det at kvinner arbeidet som prostituerende, mens menn arbeidet som husmenn (Skjønberg, 1997, s.77 og 87). Kjønnssrollene blir presentert, og får stor plass i læreboka. Læreboka bruker også ord som «fattigfolk», «arbeiderfamiliene» og «hele familien» hvis den referer til alle i samfunnet. Hvis læreboka mener et spesifikt kjønn blir kjønnen nevnt for eksempel når det refereres til hvem som hadde stemmerett står det at «etter hvert fikk mannlige arbeidere stemmerett i de fleste europeiske land» (Skjønberg, 1997, s.82). Dette viser at læreboka får frem et mangfold, altså kvinnen og mannen sitt perspektiv.

Læreboka er bevisst på kjønnsrollene, og den trekker frem kvinnens og mannens ulike muligheter i samfunnet. Kapittelet tematiserer arvemuligheter hvor det kommer frem at kvinnen ikke hadde arverett. Den eldste gutten, odelsgutten, arvet gården, mens de resterende guttene måtte finne seg annet arbeid. Mange av disse ble ofte husmenn. Oppgaven til kvinnen var å gifte seg noe som medførte til en stor medgift faren måtte betale til svigerfamilien (Skjønberg, 1997, s.87). I tillegg viser læreboka hvordan kjønnsroller har utviklet seg ved å tematisere arverekkefølgen til kongefamilien. Prinsesse Märtha Louise er storesøsteren til kronprins Haakon, men bare den eldste sønnen har rett til å arve tronen. Det står at dette har endret seg, og konprisen sitt fremtidige barn uavhengig om det er gutt eller jente arver tronen (Skjønberg, 1997, s.88). Det blir også understreket at kvinner og menn fikk like arvemuligheter til gården i 1974, altså arvet det eldste barnet gården (Skjønberg, 1997, s.88). Læreboka viser utviklingen til samfunnet, og hvordan kvinners rolle har blitt styrket gjennom nye rettigheter.

5.1.6 Lærebok fra 2009:

Læreboka er bevisst på fremstillingen av kjønnsrollene. Den skriver for eksempel «hele familien deltok i arbeidet. Barna karded ulla (å karde er å kjemme eller gre ull), kvinnene spant ulltrådene på rokk, og mennene vevde ullstoffer på håndvevene sine», som viser kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet. Barnet gredde ulla, kvinner spant ulla og mennene vevde ulla (Noemdal, 2009, s.194). Her er alle avhengig av hverandre, og familien utfyller hverandre. Kvinner har et eget avsnitt som handler om deres stilling i samfunnet. For eksempel står det at mannen er forsørgeren i familien, og får derfor bedre lønn enn kvinner. I tillegg tjente menn bedre enn kvinner selv om kvinner jobbet like hardt. I avsnittet om de dårlige arbeidsforholdene i fabrikken står det at «mange protesterte etter hvert mot de uverdige forholdene. Særlig reagerte man på at barn og kvinner ble så dårlig betalt.» (Noemdal, 2009, s.206) Dette medførte at kvinner og barn fikk en arbeidsdag på 10,5 timer, mens menn fikk en arbeidsdag på 12 timer (Noemdal, 2009, s.206). Her ser man hvordan kvinner ble behandlet annerledes enn menn i samfunnet, som viser at læreboka er klar over kjønnsrollene som var på 1700- og 1800-tallet. I tillegg viser den hvordan kvinner og menn hadde forskjellige roller.

Det blir brukt en del kjønnsnøytrale ord i læreboka, for eksempel «fabrikkeierne», «folk» og «arbeiderne» (Noemdal, 2009, s.204). I dag kan disse ordene assosieres med både menn og kvinner, men på 1800-tallet vil det være nærliggende å tenke seg at for eksempel

«fabrikkeierne» var menn. Det blir også brukt begrepet «rike godseiere» som er rike menn på 1800-tallet (Nomedal, 2009, s.193). «Mange arbeidere fikk pusteproblemer og lungesykdommer» kan være både menn og kvinner fordi de fleste arbeidet i fabrikkene (Nomedal, 2009, s.204). Det står at arbeidsdagene gjorde at folk ikke var mye hjemme. Dette kan også gjelde både kvinner og menn fordi begge kjønnene arbeidet i fabrikkene (Nomedal, 2009, s.204). Hvis begrepene ikke blir definert kan dette føre til misforståelser. Ikke alle elever kjenner til historien og samfunnet på 1800-tallet. Kvinner og menn var ikke likestilte, og dette kan til tider være vanskelig å forstå i begrepsbruken.

5.1.7 Lærebok fra 2020:

Læreboka er preget av kjønnsnøytrale begreper og kjønnete begreper som er med på å påvirke oppfatningen av teksten. I tillegg bruker teksten oppramsing som et virkemiddel for å forenkle lærestoffet for elevene. Den viser til hvordan kvinner og menn hadde ulikt arbeid. Læreboka sier at mange hadde arbeidet med jordbruket, fangst og fiske. I tillegg nevner de yrket som «bakstekone» og «vaskekone», men sier ikke spesifikt at kvinner arbeider i dette yrket (Heidenreich & Moe, 2020, s.138). Derimot kan man tolke seg fram til det med tanke på at ordene består av «kone». Dette blir det ikke nevnt noe om hva kvinner eller menn arbeidet som, og i den forstand må man tolke seg fram til en løsning. Dette viser hvordan de har prøvd å vise kjønnsroller i læreboka, men ofte er ikke de kjønnete begrepene til stede. I stedet fokuserer læreboka på å oppramse faktene de ønsker at elevene skal kunne for eksempel:

«om sommeren og høsten var det godt med epler og pærer, bær og sopp. Tomat, paprika, agurk og salat, som det er vanlig å spise i dag, fantes ikke i Norge på denne tiden. I stedet dyrket folk kål og kålrot, neper, løk og gulrøtter». (Heidenreich & Moe, 2020, s.137)

Fokuset er på enkel fakta som elevene kan lett forstå enn å skildre dette gjennom en familie som dyrker mat eller steller til dyrene sine. Dette er ikke det eneste stedet hvor ting oppramses, for eksempel er det oppramset forskjellig lønnet arbeid. «Flere enn før fikk arbeid med handel, som butikkarbeid, transport, lager, bank og forsikring» (Heidenreich & Moe, 2020, s.143). Her spesifiserer de ikke om både kvinner og menn har muligheten til å delta i arbeidsmarkedet. Oppramsingen gir et innblikk i yrkene i industrisamfunnet, men det gir ikke noe innblikk i kjønnsrollene. Oppramsing kan gjøre det enklere for elever å plukke opp fakta, men oppramsing tar også en del plass som kunne gått til mer fakta eller flere refleksjonsspørsmål.

5.1.8 Sammenfattende om fremstilling av kjønn

Lærebøkene fremstiller kjønn i ulike roller. Kvinner kan ha biroller og hovedrollen. Det samme gjelder menn. De kan også ha biroller og hovedrollen. Kvinner og menn blir fremstilt kjønnsnøytrale for eksempel gjennom bruk av begrepene «folk» og «arbeiderne». Noen lærebøker bruker også ord som «kvinne» og «mann» for presisere kjønn. Lærebøkene fra 1965 har et klart fokus på menn, mens lærebøkene fra 1980-tallet har et klart fokus på kvinnene. De resterende har et varierende fokus på kjønnene.

5.2 Fyrstikkerarbeiderstreiken: Fremstillinger i lærebøkene

Fyrstikkerarbeiderstreiken fant sted i 1889 som et motsvar til de dårlige arbeidskårene for arbeidere i fabrikken. Arbeiderkvinnene gikk ned i lønn, og mistet ukelønnen sin hvis de kom for sent til arbeid. Det var ikke bare voksne kvinner som arbeidet i fabrikken, men også unge jenter som ble utsatt for helsefarlige forhold. Streiken førte til et løfte om bedre lønn. I tillegg ble det bedre forhold i fabrikkene gjennom styrket fokus på hygiene, bedre ventilasjon og forbudt med mat i samme rom som de arbeidet (Danielsen et al., 2013, s.105). Denne delen skal vise hvordan fyrstikkerarbeiderstreiken kom til uttrykk i de ulike lærebøkene.

5.2.1 Lærebok fra 1965:

I kapittelet «Det går fremover» er det en underoverskrift som handler om dampskip og fabrikkindustri. Denne underoverskriften nevner fyrstikkindustrien. Fyrstikkerarbeiderstreiken blir ikke nevnt, og hovedvekten er på Fritz Frølich. Han kom hjem fra England og grunnla en liten fyrstikkfabrikk i Norge. Det kommer frem at fyrstikker er farlige og inneholder stoffet fosfor. Stoffet var ildsfarlig, og de som arbeidet på fabrikkene kunne bli forgiftet av stoffet. (Coldevin, 1965, s.193). Fyrstikkerarbeiderstreiken blir ikke nevnt, men det blir fyrstikkindustrien.

5.2.2 Lærebok fra 1975:

I kapittelet «Industrien gjennom tidene» er det elleve linjer om fyrstikkerarbeiderstreiken. I tillegg er det ni setninger i bildeteksten tilhørende streiken. Denne underoverskrift heter «kvinnestreiken» (Figved et al., 1975, s.45). Det er også et bilde av de som deltok i fyrstikkstreiken, hvor de fleste var kvinner. I bildeteksten står det at de kjempet for kortere arbeidsdager, øking i lønn og tilgang på vann, såpe og håndklær på fabrikkene. I tillegg står det at pianistinnen Agathe Backer Grøndahl gjennomført en innsamlingsaksjon til de streikende, hvor det ble holdt en konsert, en lege visste farene av fosforgiftning og

Bjørnstjerne Bjørnson holdt en tale. Til slutt står det at kvinnene ikke opplevde store resultater av streiken (Figved et al., 1975, s.45).

Avsnittet om kvinnestreiken gir innblikk i hva kvinnene gikk igjennom når de arbeidet på fabrikken. Det står at arbeiderne ble ofte syke, og at de til og med døde av arbeidet. I tillegg var arbeidet dårlig betalt som var grunnen til at fyrstikkarbeiderne besto av kvinner. Teksten gir informasjon om at innholdet i fyrstikkene var farlig. Det står også at «på 1830-tallet klarte endelig en oppfinner å lage fyrstikker, og få år etter kom den første norske fyrstikkfabrikken i gang» (Figved et al., 1975, s.45). Til slutt nevner de at etter sju uker måtte de gi opp kampen uten noen spesielle resultater. Avsnittet, «kvinnestreiken, poengterer at dette var streik som tilhørte kvinnene (Figved et al., 1975, s.45).

5.2.3 Lærebok fra 1988:

Kapittelet «Det nye Norge. Industrien endrer samfunnet» har et avsnitt om fagforeninger, og deres oppblomstring. Arbeidshverdagen til arbeiderne blir skildret, hvor det kommer frem deres lange arbeidsdagene og dårlige arbeidsforholdene. (Sveen & Aastad, 1988, s.153).

Videre handler det om de første fagforeningene som besto av faglærte håndverkere. I forhold til arbeiderne som var ufaglærte sto håndverkerne sterkere. Arbeiderne ønsket åtte timers arbeidsdager, åtte timers fri og åtte timers søvn som førte til demonstrasjoner og feiring av 1. mai fra 1890-årene. Avsnitter forklarer også streikebrytere og sammenstøt mellom streikerne og politiet. Helt til slutt i avsnittet er det skrevet: «en av de beste kjente streikene ble gjennomført av kvinner, fyrstikkarbeiderstreiken i 1889.» (Sveen & Aastad, 1988, s.153)

Ved siden av teksten er det et bilde av fyrstikkarbeiderne som streiket. Dette bildet viser ikke alle de deltakende fordi læreboka har kuttet omtrent halve originalbilde. Bildeteksten nevner hvor streiken tok plass, Kristiania, og at streikerne hadde gått kraftig ned i lønn. Streiken gjald ikke bare lønn, men også det giftige stoffet fosfor. Det kommer frem at fosfor er et farlig stoff, og at arbeiderne ikke hadde mulighet til å vaske vekk stoffet. Til slutt nevnes det at streiken varte i seks uker, og at arbeidsforholdene etter streikens slutt var veldig like til arbeidsforholdene før streiken. I tillegg førte streiken til store overskrifter og større oppslutning til arbeiderbevegelsen og kvinnesaken (Sveen & Aastad, 1988, s.153).

Fyrstikkarbeiderstreiken har blitt en del av en større sammenheng, men har fortsatt stor plass i læreboka.

5.2.4 Lærebok fra 1997:

«Maskiner, folk og fe» har et par sider om arbeiderbevegelsen sin oppblomstring. Avsnittet handler om arbeiderpartiet og fagforeningene. Avsnittet trekker også frem streik som et virkemiddel, og forholdet mellom arbeiderne og fabrikkene (Skjøsberg, 1997, s.81). På neste side er fyrstikkarbeiderstreiken nevnt i en stor faktaboks. Det er et bilde av fyrstikkarbeiderne, hvor det står «jentene på fyrstikkfabrikken. Hvor gamle tror du de yngste er?» (Skjøsberg, 1997, s.81). Teksten gir informasjon om når, hvor og hvorfor dette skjedde. Fyrstikkarbeiderne var ikke fornøyd med lønnsnedgang, og gikk derfor ut i streik. Kvinnene måtte finne seg i over 12 timers arbeidsdager. Teksten beskriver de dårlige arbeidsforholdene, og spesielt «... det etsende, giftige stoffet ...» som gir en oppfatning av farlighetsgraden til fosfor. Det førte til at kvinner mistet deler av kjeven (Skjøsberg, 1997, s.81). Videre står det at streiken fikk stor oppslutning, og at til og med Bjørnstjerne Bjørnson støttet kvinnene (Skjøsberg, 1997, s.81). Til slutt nevner læreboka at lønnen ikke endret seg. Det ble heller ikke kortere arbeidsdager, og kvinnene hadde nesten de samme arbeidsforholdene. Kvinners rolle ble styrket fordi flere ble klar over deres dårlige arbeidsforhold og flere viktige aktører fremmet saken deres under streiken (Skjøsberg, 1997, s.81)

5.2.5 Lærebok fra 2009:

I denne læreboka nevnes ikke fyrstikkarbeiderstreiken, men avsnittene handler om behandlingen av arbeiderne som førte til protester i samfunnet. I tillegg er det et avsnitt som handler om forskjellsbehandlingen av kvinner og menn i fabrikkene (Nomedal, 2009, s.202).

5.2.6 Lærebok fra 2020:

Det er et stort bilde av fyrstikkarbeiderstreiken som viser protesten mot de dårlige forholdene i fabrikkene. Derimot får man lite informasjon om streiken. Bildeteksten lyder som følger: «I 1889 streiket arbeiderne på fyrstikkfabrikken i Kristiania. De protesterte mot lave lønninger og farlige arbeidsforhold. Fyrstikkarbeidernes aksjon regnes som Norges første streik.» (Heidenreich & Moe, 2020, s.154). Det blir ikke nevnt hva streiken førte til, og handlingsforløpet til streiken. Teksten under bildet fokuserer på arbeidernes dårlige arbeidsforhold og fagforeninger. Kjønn er ikke relevant i denne teksten. Det blir ikke nevnt at dette er en streik av kvinner, og alle ordene er kjønnsnøytrale som «arbeiderne».

5.2.7 Sammenfattende om fyrstikkarbeiderstreiken

Fyrstikkarbeiderstreiken viser endring av perspektiv. Læreboka fra 1965 fremmer mannen som fyrstikkfabrikkgrunnlegger, mens lærebøkene fra 1975 til 1997 fremmer

fyrstikkarbeiderstreiken sin kvinnedeltakelsen. Læreboka fra 2009 nevner ikke fyrstikkarbeiderstreiken, mens kjønn har ingen betydning i læreboka fra 2020. Fyrstikkarbeiderstreiken får frem hvordan lærebøkene prioriterer kjønnsperspektivet. Læreplanene med størst fokus på likestilling er lærebøkene som gir størst plass til fyrstikkarbeiderstreiken.

5.3 Fortellinger i lærebøkene:

Fortellinger om fortiden er meningsbærende. Det å konstruere fortellinger er et pedagogisk grep som gir hendelser mening (Kvande & Naastad, 2020, s.25). Lærebøkene er konstruert som en stor fortelling, hvor man kan finne mange forskjellige små fortellinger gjennom dagboknotater, samtaler og utdrag fra andre bøker (Kvande & Naastad, 2020, s.184). Kategorien viser hvordan kjønn og kjønnsroller er del av fortellingene, og hvordan dette påvirker fremstillingen av kjønn.

5.3.1 Lærebok fra 1965:

Noen av kapitlene bruker historiske aktører fra 1700- og 1800-tallet i fortellingene for eksempel fortelling om Kristian Lofthus. Den handler om hvordan Lofthus havnet i fengsel for å klage over høye kornpriser, som førte til at han samlet en bondehær på 800 menn for å klage til kongen. Kristian Lofthus havnet i fengsel for opprøret, og døde av den dårlige behandlingen han fikk i fengslet (Coldevin, 1965, s.81). Opprøret hans førte til at Danmark ikke hadde enerett til å forsyne korn til Sørøst Norge. Denne fortellingen får frem hvordan en historisk aktør endret samfunnet (Coldevin, 1965, s.81). En annen fortelling er om Ole Rølvaag. Han vokste opp som en fattiggutt med en vellykket historie om emigrering til Amerika. Dette kan man lese i verkene hans (Coldevin, 1965, s.190). Verkene hans er lagt til som ekstra lesestoff dersom noen elever ønsker å lese mer om dette temaet (Coldevin, 1965, s.191). Disse fortellingene gir et innblikk i menneskene som levde på 1700- og 1800-tallet, hvor det mennene sitt perspektiv som blir prioritert i lærebøkene.

5.3.2 Lærebok fra 1975:

Det er mennene sin rolle i samfunnet som blir fremhevet gjennom fortellingene. En av fortellingene handler om forholdet mellom bøndene og kongen. Bøndene måtte forsyne bergmenn med mat og områder i Telemark på 1500-tallet som førte til opprør. Dette var ressurser bøndene trengte for å overleve i samfunnet. Hærmennene og bøndene ble enige om forhandlinger, men disse var ikke vellykket. Dette førte til henrettelse av bønder, mens de resterende måtte betale bøter (Figved et al., 1975, s.39). Den andre fortellingen i læreboka er i

avsnittet «læregutten som bygde turbin» (Figved et al., 1975, s.43). Her får man et klart inntrykk at handlingen er om en gutt som lagde en turbin. En liten bedrift, kalt Myrens Verksted, ble grunnlagt av to brødre. Disse brødrene kjøpte en gammel smie, og i smien arbeidet en læregutt som lagde en turbin. Den lille bedriften vokste seg til Kværner-konsernet. De er kjent for turbiner, lokomotiver og maskiner (Figved et al., 1975, s.43). Fortellingene tematiserer mennene sitt perspektiv. Kvinnene er lite til stede. Derfor er det bare situasjonen til mennene som blir fremstilt i kapitlene.

Læreboka sitt kapittel, «for frihet og rett», har en arbeidsteig som heter «kvinnenes stilling gjennom tidene». Det er et avsnittet i denne arbeidsteigen med navnet «en rik kvinne». Det står blant annet at kvinnen var så rik at det trengtes tretti menn til å ro lystbåten hennes (Figved et al., 1975, s. 22). Det neste avsnittet har overskriften «en mektig kvinne». Den handler om dronning Margrete den første, og hennes stilling i samfunnet (Figved., 1975, s.23). Dette viser at kvinner ikke er inkludert i «jordbruket gjennom tidene» og «industrien gjennom tidene», men står som noe eget. Kvinnene har en egen arbeidsteig som belyser kvinnenes deltakelse i samfunnet.

5.3.3 Lærebok fra 1987:

Denne læreboka består av mange utdrag for eksempel en husmannskontrakt og en mann som mimrer om barndommen sin i Nordland. Han sier for eksempel «jeg hadde nokså mange dyr å passe deriblant en hel del sauer, og de var meget slitsomme å passe», som viser hvordan livet var om sommeren for mannen fra Nordland. Det var ofte mye å gjøre for barn, og de arbeidet fra ung alder (Sveen & Aastad, 1987, s.133). I husmannskontrakten står det at:

«Ove Larsen såvel hans kone og barn skal være forpliktet til å utføre alt det arbeid som jeg eller senere eiere av garden Borgen beordrer dem til å utføre, uten hensyn til hvilken tid de blir bedt om å utføre arbeidet.» (Sveen & Aastad, 1987, s.132)

Dette viser hvor hardt husmennene hadde det. De mistet mye av sin frivilje til dårlig betaling. Det var ikke bare husmannen, men også konen og barna hans. Disse utdragene gir et innblikk i livet til de som levde på tiden. Dette gjelder både kvinner, menn og barn.

Det er en historie om Edward Jenner sin oppfinnelse av koppervaksinen. Han hadde hørt at de med kukopper, ikke fikk kopper. Derfor fant han ei dame med kukopper og presset ut væske av såret hennes. Han gjennomførte et eksperiment ved å smitte en gutt med kukopper, og deretter med vanlig kopper. Gutten fikk ikke kopper, og dermed hadde han begynnelsen på en

vaksine (Sveen & Aastad, 1987, s.69). Det er også en vise om Anne Knutsdotter. Den forteller om livet hennes på gården med moren, faren og broren. «Hva forteller visa om livet til folket på plassen?», lyder spørsmålet til visa i teksten (Sveen & Aastad, 1987, s.136). Fortellingene og utdragene nevner lite om kjønnsrollene i samfunnet, men de gir et innblikk i livet til de som levde på 1700-tallet.

5.3.4 Lærebok fra 1988:

Denne læreboka har en gjennomgående fortelling om familien Brown. Den første delen handler om den første industrielle revolusjonen. Den forteller om Anne og John Brown, og deres to barn, Robert og Julia, som forlater bygda på grunn av lite arbeid som den yngste gårdsgutten. Det var få muligheter i bondesamfunnet hvis man ikke var odelsgutt. Dette forteller noe om jenters og gutters muligheter i samfunnet. I byen var det arbeidsmuligheter i fabrikkene. På en leiegård fikk de et lite rom som luktet mugg uten elektrisitet eller innlagt vann. Anne begynte å arbeide på en tekstilfabrikk, mens John arbeidet med å lage maskiner (Sveen & Aastad, 1988, s.17). Dette er stereotypiske kjønnsarbeid for menn og kvinner. Barna til John og Anne fikk også arbeid på fabrikk med å rydde tøyrester og holde fabrikk rein, som avslutter familien Browns fortelling (Sveen & Aastad, 1988, s.19).

Den andre delen handler om «den andre industrielle revolusjonen» fra 1870. I denne fortellingen blir Julia, datteren til John og Anne i fokus. Avsnittet forteller om livet til Julia som voksen. Hun arbeider fortsatt i fabrikk. Det samme gjør mannen hennes. De har fire barn sammen, og bor på leiegården uten innlagt vann, men med innlagt gassledninger. Videre snakker de om hvordan forholdene har endret seg for Julia. Hun har nemlig fått bedre arbeidsforhold som kortere arbeidsdager og høyere lønn på grunn av streik og organisering i fagforeninger (Sveen & Aastad, 1988, s.25). I denne fortellingen er ikke Julia sin mann navngitt, istedenfor blir han kalt «mannen hennes» (Sveen & Aastad, 1988, s.25). Disse fortellingene viser kjønnsroller på 1800-tallet. Virkemiddelet, fortelling, blir brukt for å fortelle samfunnets utvikling istedenfor å ramse opp fakta.

Det er et utdrag om to jenters hverdag i kullgruvene. Jenta på 11 år forteller at hun må bære tungt og får piskeslag for dårlig arbeidsmoral. Hun går ikke på skolen, men prøver å lære seg å lese og skrive (Sveen & Aastad, 1988, s.21). Det andre utdraget handler om ei 17 år gammel jente og søstrene hennes som arbeider i gruvene. Disse dagene er lange og tunge. «Guttene tar seg friheter mot meg, ofte er de stygge mot meg. Jeg er den eneste jenta i denne gruvegangen. Det er cirka 20 gutter og 15 menn der. Alle mennene er nakne. Jeg vil heller arbeide i fabrikk

enn i ei kullgruve» (Sveen & Aastad, 1988, s.21). Dette utdraget poengterer hvordan jenter ble behandlet i gruvene i forhold til guttene. Den gir inntrykk av arbeidsforholdene er vanskeligere for jenter enn gutter.

5.3.5 Lærebok fra 1997:

Det er en fortelling om to kvinnelig aktører som levde på 1700- og 1800-tallet. Den første kvinnen, Dorothea Katharina Klingenberg, fikk sitt første barn i 1757, mens den andre kvinnen, Fredrikke Dorothea Heyerdahl, fikk sitt første barn i 1821. Dorothea fikk tolv barn på elleve år. Bare fire stykker vokste opp som førte til seks barnebarn, mens Fredrikke fikk tretten barn på tjue år som førte til 68 barnebarn (Skjøsberg, 1997, s.65). Denne fortellingen viser hvordan barnedødelighet endret seg fra 1700- og 1800-tallet, og at kvinner spilte en essensiell rolle for å videreføre generasjonene.

Jenters rolle blir trukket frem i barnearbeid, hvor hverdagen blir fremstilt gjennom to jenter. Den ene jenta er elleve år, mens hun andre er sytten år. Den elleve år gamle jenta forteller at «hver dag må jeg fylle fire eller fem tønner med kull, og hver tønne rommer 216 kilo. Jeg har blitt pisket når jeg ikke har fylt kvoten» (Skjøsberg, 1997, s.79). Dette viser hvor tøft det er å jobbe som gruvearbeider. Den andre jenta forteller «guttene tar seg friheter ovenfor meg, og av og til er de slemme mot meg. Jeg er den eneste jenta i gruva» (Skjøsberg, 1997, s.79). Dette sitatet viser hvordan jenter ble behandlet på 1800-tallet. Det var ikke bare en fysisk påkjenning å jobbe i gruvene, men også en psykisk påkjenning. Disse eksemplene viser hvordan roller kvinner og jenter hadde på 1700- og 1800-tallet. Menneskes rolle i samfunnet blir ikke tematisert i fortellinger.

5.3.6 Lærebok fra 2009:

Den grønne faktaboksen i delkapittelet handler om ambassadørfruen i Tyrkia, lady Mary W. Montague, som fant opp kopperserumet. Hun fant ut at kopperserumet har en beskyttende effekt mot kopper. Legen Edward Jenner fikk anerkjennelsen for koppervaksinen når hun returnerte til England. Han var den første som tok i bruk vaksinen i 1796 (Nomedal, 2009, s.202). Koppervaksinen førte til utryddelse av kopper i verden, og i 1980 var verden kopperfri. Det førte også til at flere barn vokste opp, og at folketallet steg på 1800-tallet (Nomedal, 2009, s.202). Denne faktaboksen viser hvordan menn kan ha fått æren for kvinners oppdagelser. For eksempel i 1944 fikk Otta Hahn nobelprisen for å ha oppdaget funksjonen til uran selv om partner hans, Lise Meitner, også hadde en del av æren. Det var nemlig hun som forsto urandeling og hva urandeling forårsaket (Dalen, 2021). Et annet eksempel er Rosalind

Franklin. Hun bidro til å oppdage DNA-heliksen, men fikk ingen anerkjennelse for det. Tre menn mottok Nobelprisen i medisin og fysiologi i 1962 (Ørstavik, 2022). Dette viser hvordan kvinner ikke alltid har fått anerkjennelse for oppdagelsene de har gjort gjennom tidene ettersom de har hatt ulik stilling i samfunnet.

5.3.7 Lærebok fra 2020:

Denne læreboka inneholder ingen fortellinger. Derimot har den et stort fokus på å sammenligne samfunnet før i tiden med samfunnet i dag. For eksempel nevnes det at i dagens samfunn får man lønnet arbeid i form av penger, mens på 1800-tallet kunne man bytte til seg varer eller tjenester (Heidenreich & Moe, 2020, s.138). Et annet sted sier de at «på 1800-tallet fantes det ikke trygdeordninger ved sykdom, alderdom eller skade, slik vi har i dag (Heidenreich & Moe, 2020, s.153). Dette gjør det mulig for elevene å relatere seg til informasjonen. I tillegg har de et egen side til klima og miljø, som poengterer hvor skadelig industrien er for samfunnet. Den forklarer hvorfor industrien er skadelig, kort om utviklingen av industrien, litt informasjon om plast og en graf over kraftproduksjon i verden (Heidenreich & Moe, 2020, s.158-159). I stedet for å bruke fortellinger for å knytte elevene til fortiden sammenlikner de med dagens samfunn. I tillegg setter læreboka fokus på temaene som er viktige i dagens samfunn.

5.3.8 Sammenfattende om fortellinger

Fortellingene er et virkemiddel som får frem situasjoner fra 1700- og 1800-tallet. Dette gjelder situasjoner med både kvinner og menn. Til tider er det mange fortellinger om menns liv i samfunnet for eksempel i 1965 og 1975, mens i andre lærebøker er det fokus på kvinners rolle for eksempel i 1988 og 1997. I læreboka fra 1987, 2009 og 2020 inneholder svært få fortellinger. Fortellinger har gått fra å være et mye bruk virkemiddel til å bli svært lite brukt i lærebøkene, og dette virkemidlet er heller ikke representert i den nye læreplanen i samfunnsfag.

5.4 Aktørperspektivet i lærebøkene:

En aktør er noen som bestemmer og gjennomfører handlinger. Dette kan være både individer og grupper som fremstår som et samlet individ (Malnes, 2008, s.159). I historie-faget har dette perspektivet endret seg gjennom tidene. På 1970-tallet ble det mye viktigere å vise menneskene man møtte i hverdagen, altså «folket». Dette gjelder samfunnsgrupper som kvinner og arbeidere. Det vanlige folket sitt perspektiv skulle få plass etter å ha vært

undertrykt i samfunnet (Kvande & Naastad, 2020, s.123). Kategorien tar for seg aktørene som blir vist til i lærebøkene, og tematisere fremstillingen av kjønn.

5.4.1 Lærebok fra 1965:

Denne boka har et stort fokus på aktører. Aktører som er viktig for samfunnet blir ofte nevnt, spesielt deres innvirkning i samfunnet. Det kan ofte være lange avsnitt som handler barndom, utdanning og arbeidslivet deres for eksempel George Stephenson. «Han var en sønn av en fattig gruvearbeider. Selv måtte han begynne å arbeide i gruvene da han var ti år. Å lese og skrive lærte han på egen hånd først da han ble voksen.» (Coldevin, 1965, s.135) Dette illustrer hvor detaljert læreboka går inn i livet til aktørene. Det er ikke bare barndommen som blir nevnt, men også hvordan han var på skolen seinere i livet, målet hans, lokomotivet og jernbanen og hva han gjorde seinere livet, for eksempel å lage skoler for andre. Avsnittet avslutter med «George Stephenson var en av Englands største menn» (Coldevin, 1965, s.136). Det er flere aktører som fikk plass i læreboka. For eksempel James Watt, Robert Fulton, Adam Smith, Richard Cobden, Karl Marx, Ole Rølvaa, Anton Martin Schweigaard, Fredrik Stang og Svend Foyn.

Adjektivene fremhever deres viktighet for samfunnet. Beskrivelsene er også med på å poengtere positive egenskaper de har, for eksempel hadde Svend Foyn en uvirkelig viljestyrke, og ga aldri opp. Han fant opp harpunen som er et godt virkemiddel for å fange hval. I tillegg nevner de generøsitet hans. Han donerte bort penger til kristelig formål (Coldevin, 1965, s.202). Både Anton Martin Schweigaard og Fredrik Stang tok «... glimrende eksamener, så de var kjent og beundret allerede i 20-års alderen» (Coldevin, 1965, s.195). Et annet eksempel er dampmaskinen til James Watt. «Den fikk en kolossal betydning, for den kom nettopp da industrien trengte mekanisk drivkraft». Robert Owen, fabrikkier, mente at arbeiderne og fabrikkieren kunne ha et godt samarbeid, og dette var noe han ønsket å bevise. «Han bygde gode hus for arbeiderne sine, gav dem forsamlingslokaler og innrettet skoler for dem. Han gav dem bedre lønn og kortere arbeidstid og opprettet barnehager». Læreboka poengterer også at husene han ga arbeiderne sine var ikke bare alminnelige hus, men gode hus. Han var en generøs mann som ønsket at arbeiderne skulle ha det bra. Dette er et gjennomgående tema i kapitlene. Mennene er gode mennesker som prøver å bidra der det er mulig. Det er mange mannlige historiske aktører fremstilt i teksten, men det blir ikke nevnt noen kvinnelige aktører.

5.4.2 Lærebok fra 1975:

Denne boka er svært lite preget av aktører, men aktørene som blir nevnt er norske for eksempel en reinjeger, Hans Åsen, fra 1640-tallet. Da reinen døde sparket han en blank malmstein løs fra bakken. Dette førte til det første malmsfunnet i området (Figved et al., 1975, s.39). En annen historisk aktør som presenteres er Marcus Thrane. Han kjempet for de fattige, spesielt arbeiderne og hadde påvirkningskraft på Stortinget. Det endte med at han ble fengslet med 133 andre personer (Figved et al., 1975, s.44). Deretter nevner læreboka barnearbeid og kvinnestreiken. To andre aktører som nevnes er Sam Eyde og Kristian Birkeland, og deres vennskap som førte til stiftelsen av Norsk Hydro. Videre nevnes fremveksten av industrien på Rjukan og vannkraftverkene i Norge (Figved et al., 1975, s.48). Alle aktørene i læreboka har liten plass, og det blir som regel bare nevnt hvem de er og hva de bidro med i samfunnet før annen informasjon blir fremhevet. Dette gjenspeiler læreplanen hvor det står at man skal ha kjennskap til samfunnsutviklingen (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.176).

5.4.3 Lærebok fra 1987:

De er lite aktører i læreboka, ofte er de nevnt i bisetninger for eksempel John Collett. Han blir nevnt i en bildetekst hvor det står at «på Ullevål gård fikk John Collett lagd en stor park med etterlikninger av gamle greske templer. Overalt hvor gjestene gikk i denne parken, kunne de møte kvinner som serverte stekte fasaner, kylling og andre lekkerbiskener» (Sveen & Aastad, 1987, s.145). En annen norsk aktør de nevner er Bernt Anker. Han var den rikeste mannen på slutten av 1700-tallet. Han kjøpte Ullevål gård i gave til John Collett (Sveen & Aastad, 1987, s.146). Aktørene er tilleggsinformasjon som reflekterer læreplanens tanker. Det er hverdagsmennesket som er viktig, ikke de historiske aktørene (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.228). Andre aktører som blir nevnt er malere eller forfattere for eksempel Henrik Wergeland som kommenterte forholdene til arbeiderne på 1800-tallet, maleri av Tidemand og en tegning av Theodor Kittelsen (Sveen & Aastad, 1987, s.146 og 135) Aktørene gir et innblikk i hverdagen til menneskene som levde, men deres påvirkning i samfunnet får svært liten plass i teksten.

5.4.4 Lærebok fra 1988:

Aktørene, ofte forfattere og maler beskriver livet på 1800-tallet, blir lite nevnt i teksten. James Watt og Samuel Morse er to aktører i teksten. James Watt blir nevnt som oppfinneren av dampmaskinen, mens Samuel Morse nevnes i forbindelse med oppfinnelsen sin. Det blir også sagt hvordan dette påvirket kvinners utdanningsmuligheter (Sveen & Aastad, 1988, s.12 og

28). Det er også andre aktører som blir nevnt i setningner for eksempel Sven Foyn. Han fant opp harpunen, men det er konsekvensene til harpunen som får plass i teksten (Sveen & Aastad, 1988, s.158). To andre aktører er Kristian Birkeland og Sam Eyde som grunnla Norsk Hydro (Sveen & Aastad, 1988, s.148). Ingen av aktørene får stor plass i teksten. I stedet er det viktig å ha fokus på den dagligdagse kvinnen og mannen. I tillegg er det stort fokus på steder. For eksempel nevnes det at Birkeland og Eyde grunnla Norsk Hydro i Notodden og Rjukan, og at hvalfangsten ble drevet med Sørishavet og i Nord-Norge (Sveen & Aastad, 1988, s.148 og 158). Aktørene bidrar til å fortelle noe om livet til vanlige mennesker.

5.4.5 Lærebok fra 1997:

I denne læreboka blir flere aktører trukket inn, men de spiller ikke en stor rolle for informasjonen. Flere av aktørene presenteres i små faktabokser. Det er omtrent like mange aktører fra Norge og utlandet, men som regel har alle en tilknytning til Norge. For eksempel nevnes Lars Benjamin Olsen som mistet sin gård sin til Henrik Normann, Robert Stephenson som ledet arbeidet for den første jernbanen i Norge og Dr. Henrik Rosted som var en dansk lege (Skjelbred, 1997, s.91, 95 og 67). Han arbeidet i Kongsberggruvene på 1700- og 1800-tallet (Skjøsberg, 1997, s.67). I tillegg nevnes det ei kvinne. Hun het Hanna Winsnes, og var ei prestefrue som skrev kokebøker (Skjelbred, 1997, s.66). Bøkene inneholdt informasjon om husholdning og måter å oppbevare mat. Faktaboksene gir innblikk i livet til menneskene i samfunnet. Dette gjenspeiles i læreplanen hvor det står at man skal kjenne til endringer i menneskers hverdag. Disse menneskene viser hvordan enkelt individer har påvirket deler av samfunnet, og deres bidrag til fremgang i samfunnet (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.184).

Det er også noen historiske aktører som blir nevnt i avsnittene. For eksempel James Watt som han lagde den første dampmaskinen ved å bruke jern. Avsnittet fortsetter å snakke om vanlige mennesker, og hvordan dampmaskinen gagnet dem. Spinnemaskinene kunne spinne fortere og vevstolen vevde fortere, som førte til store fabrikker med mange arbeidere (Skjøsberg, 1997, s.74). Noen andre som presenteres er George Fulton og George Stephenson i forbindelse med det første lokomotiv og jernbanen (Skjøsberg, 1997, s.76). Dette gjorde handel lettere fordi man hadde tilgang på transportmuligheter (Skjøsberg, 1997, s.76). Den personen som blir omtalt mest er Karl Marx. Det er helt avsnitt som heter «Karl Marx» hvor tematikken er Marx sin lære, og samfunnsendringer. Arbeiderne gjorde opprør mot de dårlige arbeidsvilkårene. Videre handler det om vanlig menneskers kamp mot fabrikkene og

fagforeninger (Skjønsberg, 1997, s.80). Dette viser at historiske aktørene er ikke vektlagt, men at elever får kjennskap til deres historie i teksten. Læreplanen poengterer at det er viktig å se på samfunnets sin utvikling, ikke enkelt individer (Det kongelige departementet et al., 1994, s.178). Derfor er læreboka preget av vanlige mennesker og deres hverdag.

5.4.6 Lærebok fra 2009:

Alle aktørene er utenlandske, og det er ingen norske aktører. Den aktøren som har størst plass er James Watt. I faktaboksen om James Watt trekkes hele livshistorien hans inn. Den forteller om barndommen, ungdomstiden, utdanningshistorien og arbeidslivet. Han begynte som en lite syk gutt med vanskeligheter på skolen til å bli en verdens kjent oppfinner (Nomedal, 2009, s.199). Andre aktører som også presenteres er George Stephenson sin oppfinnelse av damplokomotivet og ideologien til Karl Marx (Nomedal, 2009, s.200 og 207). Andre aktører som blir nevnt er John Kay som er oppfinneren av en ny type vevestol, veveren James Hargreaves som oppfant «Spinning Jenny» og Abraham Darby som fant ut hvordan man brukte steinkull til smelting (Nomedal, 2009, s.194 og 198). Læreplanen får frem at det er viktig å få frem den teknologiske fremgangen (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.9). Dette gjør aktørene mindre relevant, men samtidig er det viktig å få med menneskenes utvikling. I tillegg bidro disse menneskene med viktige oppfinnelser som påvirket den teknologiske fremgangen. Derfor blir det relevant å se på noen av menneskene som levde på tiden.

5.4.7 Lærebok fra 2020:

Det er bare en aktør som nevnes, og det er James Watt. Midt i kapittelet er det et magasin som tar opp dampmaskinen. Her står det om James Watt, damplokomotivet og dampskipet, og det er faktaboks om kull. Det eneste som står om James Watt er at han «klarte å bygge en dampmaskin som ikke trengte så mye brensel som andre dampmaskiner, men som kunne gjøre en like god jobb» (Heidenreich & Moe, 2020, s.144). Dette førte til at han ble rik og berømt (Heidenreich & Moe, 2020, s.144). Selv om det ikke blir nevnt andre fiktive eller historiske aktører er det andre fokusområdet. For eksempel er det en hel side om minoriteter og urbefolkning på 1700- og 1800-tallet. Den nevner hvordan samene levde og andre reisende folk i Norge (Heidenreich & Moe, 2020, s.140). Her trekkes det inn hvordan samene lever i samfunnet, og hvordan de flyttet på seg. I tillegg er det et avsnitt som handler om romanifolket, også kalt tatere, og arbeidet de gjorde som ofte var metallarbeid (Heidenreich & Moe, 2020, s.140). Denne forflyttelse av tematikk spiller den nye læreplanen, hvor det er

viktig å kjenne til urfolk- og minortetsperspektiver for å forstå samfunnets utvikling (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.3).

5.4.8 Sammenfattende om aktører

I lærebøkene får aktørene mindre plass. Perspektivet skifter også fra kjente aktører til vanlige mennesker som levde på 1700- og 1800-tallet i lærebøkene fra 1980-tallet. I læreboka fra 1965 er det et stort fokus på aktørene, spesielt mennene, og deres bidrag til samfunnet. Dette gjelder både internasjonale og nasjonale aktører, mens læreboka fra 1975 har nesten bare aktører fra Norge. Læreboka fra 1997 har en del aktører, mens læreboka fra 2009 og 2020 har nesten ingen aktører. De fleste aktørene er menn, og spesielt i de lærebøkene hvor likestilling ikke er i læreplanen. Aktørperspektivet bidrar til innsikt i menneskers påvirkningskraft i samfunnet.

5.5 Billedbruk i lærebøkene

Bilder kan være med på å utdype den verbale teksten, forsterke forståelsen av faglige begreper og den kan være med å interessere elevene (Lund, 2017, s.158). I tillegg er bildeteksten en tolkning av det som skjer i bildet, og den gir et innblikk i tankene til læreboka (Lund, 2017, s.160). Denne kategorien tar for seg hvordan bildene fremstiller kjønnsrollene, og jeg ser på også hvordan bildeteksten påvirker betydningen til bildet.

5.5.1 Lærebok fra 1965

I forordene sier forfatteren at bildene skal gjøre teksten mer levende for eksempel er det bilder av brev fra Amerika og en gammel postkasse (Coldevin, 1965, s.188 og 197). I tillegg er det bilder og illustrasjoner av samfunnet. Det er også en del bilder av historiske og fiktive aktørene som levde på denne tiden. For eksempel er det bilde av Karl Marx, Richard Cobden, Anton Martin Schweigaard og Fredrik Stang. I teksten er det forklaringer om personen og livet deres. Det er også bilder av 1. mai-protesten, avisen «Arbeider-Foreningernes Blad» og et skipsverk i Bergen på 1800-tallet (Coldevin, 1965, s.187 og 194). Bildene gir et innblikk av 1700- og 1800-tallet.

Bildene nevner ofte ikke kjønn i bildeteksten for eksempel i illustrasjonen av flere kvinnelige spinnere, og en mannlig arbeider står det:

«Her er først alminnelige spinnerokk, en slik som fantes i de fleste hjem i gamle dager. Så følger en maskin som spant 8 tråder på en gang; den ble drevet med håndkraft og

kaltes «Spinning Jenny» etter kona til oppfinneren. Bakerst ser vi en moderne maskin med flere hundre spindler og mekanisk drivkraft.» (Coldevin, 1965, s.131)

Fokuset er på maskinen og spinnrokkene. Arbeidsoppgavene til kvinnen og mannen er ikke et tema, altså blir det ikke nevnt noe i teksten om kjønnsrollene. Dette er et gjentakende tema. Det er ofte bilder av menn og kvinner i arbeid, hvor det ikke blir nevnt noe om kjønnsrollene for eksempel er det bilde av kvinner som passer barn og henger opp tøy. Handlingene til kvinnene blir ikke utdypet, istedenfor er temaet de rike og fattige i samfunnet (Coldevin, 1965, s.139). Det er et bilde av ei kvinne som heiser opp barn fra kullgruven, hvor kvinnen ikke blir nevnt i bildeteksten. Fokuset er på barna, og arbeidsforholdene (Coldevin, 1965, s.140). (Coldevin, 1965, s.140). I kapittelet, «nye samfunnsforhold», er det en tegning av menn og kvinner som bytter varer i en byttehusholdning og en pengehusholdning.

«I gamle dager møttes fiskeren med fjellbonden og byttet varer, f.eks. fisk mot skinn eller vilt; det var ren byttehandel (byttehusholdning). Men så kom pengene, og med dem handelsmennene. Nå hadde bonden poteter, egg og annet å selge, han fikk oppgjør i penger og kunne kjøpe varer av mange slag. Pengene er et byttemiddel (pengehusholdning).» (Coldevin, 1965, s.139)

Her er det «han» som blir trukket frem selv om kvinnen også er med på å delta i byttehandlingen. Hun diskuterer pris med ei annen kvinne om et sjal hun har laget. Dette viser at det ikke er en balanse mellom menn og kvinner i bildeteksten. Fokuset er ofte på kjønnsrollene kvinnene og mennene hadde i samfunnet, men det blir ikke utdypet hvorfor menn og kvinner hadde disse rollene.

5.5.2 Lærebok fra 1975:

Kapitlene i læreboka består av få bilder. Noen av bildene sammenlikner fortiden og nåtiden for eksempel er det et bilde av en gammel plog og samtidens plog. Det er et bilde av et svibruk på 1800-tallet, og et svibruk i Zambia. I tillegg er mange av bildene kjønnsnøytrale. I kapittelet, «jordbruk gjennom tidene», er det bilder av teigblandinger og et kart over Hadeland, mens i kapittelet, «Industri gjennom tidene», er det bilde av Rjukanfossen og fabrikken til Norsk Hydro. Bildene gir et innblikk i samfunnet, selv om bildene har en liten plass i kapittelet.

Det er et par bilder som er kjønnsbaserte for eksempel i kapittelet «jordbruk gjennom tidene» er det en arbeidsteig om samfunnsklassene i bondesamfunnet. Det er bilder av en

embetsmann, en sorenskriver, ei bondekone, en bonde og en husmann. Disse er tegnet for å illustrere teksten i læreboka, og for å vise hvordan roller menn og kvinner hadde i samfunnet. Et annet kjønnsbasert bilde er i arbeidsteigen om kvinnestreiken. Det er et bilde av kvinnene som deltok i fyrstikkarbeiderstreiken. Noen av bildene inneholder mennesker for å illustrere barnearbeid eller klasseforskjellene i bysamfunnet (Figved et al., 1975, s.45 og 46). Disse fremmer ikke kjønn i bildeteksten, og har ikke fokus på kjønnsroller.

Noen av bildene trekker inn kjønn, spesielt kvinner, i bildeteksten for eksempel i bildeteksten av den tyrkisk steinalderbyen. Bildeteksten sier at:

«En av de forskerne som var med og gravde ut byen, mener at innbyggernes religion var skapt av kvinner. Det er rimelig, for det var jo også kvinnene som fant opp kunsten å drive jordbruk. Vekst og fruktbarhet var kvinners religiøse hemmelighet.» (Figved et al., 1975, s.28)

Kvinner oppfant jordbruket og derfor har de en viktig stilling i samfunnet. I tillegg nevner bildeteksten at handelen med steinredskaper gjorde byen rik. Det blir ikke nevnt noe om menn, men en mulig tolkning er at de tok seg av det tunge arbeidet. Kvinners viktige posisjon kommer også frem i kartet over Hadeland. I bildeteksten står det hvordan områder i Norge har fått stedsnavn, for eksempel fikk Tingelstad navnet etter en thengill, en konge, som bosatte seg i området i vikingtiden. Videre i teksten nevner de Gunvor Trydriksdatter som bygde en bru til sin avdøde datter, Astrid. Teksten sier at «det er et vitnesbyrd om kvinners selvstendige stilling i gammel tid». Bildeteksten får frem kvinners stilling i samfunnet, mens mennene sin involvering blir sidestilt.

5.5.3 Lærebok fra 1987:

Bildene i kapitlene er preget av kvinner. For hvert bilde det er av en mann er det to bilder av en kvinne. Kvinnene har en dominerende rolle for eksempel er et av de første bildene i kapitlet, «vanlige folks liv i Europa på 1700-tallet», av hjemmeindustrien på 1700-tallet. «Hjemmeindustri i Nord-Irland i 1780-årene. To kvinner spinner garnet, en hesper (tvinner opp garnet) på hespetre og en koker og farger garnet. (Hespetre ble også brukt som skjellsord på en vrang og viren person – som oftest kvinne.)» (Sveen & Aastad, 1987, s.60). Dette er en detaljert beskrivelse av hva som skjer i bildet, og viser arbeidsoppgavene til kvinner på slutten av 1700-tallet. Den gir også informasjon om skjellsord brukt mot kvinner. Videre i kapitlet er det et maleri som viser jenters rolle i husholdningen. Jenta plukker fjær av fuglen for å

hjelpe til med maten i huset (Sveen & Aastad, 1987, s.70). Det er ingen bilder av bare menn i dette kapittelet, som gir et inntrykk om at det er viktig å fremme kvinners stilling i samfunnet. Noen av bildene er kjønnsnøytrale for eksempel tiggere på 1700-tallet og Bristol sin hovedkai (Sveen & Aastad, 1987, s.71 og 61). Noen av bildene er kjønnsnøytrale, men kapittelet har hovedsakelig fokus på arbeidsoppgavene til kjønn, og spesielt fokus på kvinner.

I kapittelet «Folket i Norge» er det en side som er dedikert til mange tegninger av ulike arbeidsoppgaver i samfunnet på 1700-tallet. Den viser kvinner og menn i tradisjonelle kjønnsroller. Det er kvinner som passer barn, baker og bærer vann, mens det er menn som fisker og jeter sauer og geiter. Bildeteksten får også frem arbeidsfordelingen mellom menn og kvinner, og poengterer kvinner sin deltakelse i bondesamfunnet.

«Men oftest var det mennene som tjente penger i skogen eller på sjøen. De hadde den fordel at arbeidet deres ikke bandt dem så sterkt til hjemmet. De hadde som regel ikke så jevnt slit som kvinnene. Når mennene langs kysten var borte på fiske, ofte i flere måneder, måtte kvinnene sørge for at alt arbeidet på gården ble gjort. Hadde de ikke råd til leid hjelp, måtte kvinnfolk og unger gjøre alt selv. Arbeidstiden for kvinner var ofte minst 14 timer i døgnet. Bare vannbæring kunne ta flere timer hver dag. Kvinner var først oppe og sist i seng. Menn hadde som regel et par timer kortere arbeidstid.» (Sveen & Aastad, 1987, s.131)

Bildeteksten viser at kvinnene gjorde veldig mye, mens at mennene var lite deltakende i hjemmet. De kunne være borte i en lengre periode, som førte til at kvinner måtte delta i mer av arbeidet på gården. Mennenes rolle blir mindre representert. I tillegg fremstår kvinnes rolle på gården som kanskje den viktigste fordi kvinnene kunne gjøre alt arbeidet og de hadde lengre arbeidsdager enn mennene (Sveen & Aastad, 1987, s.131). Et av underkapitlene handler om husmennene. Her er det et bilde av en husmannskone som arbeider på gården ved å bære gjødsel til jordene. Bildeteksten poengterer kvinnen sitt arbeid, mens underkapittelet nevner husmannskontrakten til Ole Larsen. Det står at kona og barna hans måtte utføre arbeidet som eieren av gården hadde bestemt. Det er husmannskona som blir avbildet i teksten, selv om underkapittelet handler om husmennene (Sveen & Aastad, 1987, s.133). Bildet av husmannskona i arbeid blir prioritert ovenfor husmannen. Fremvisning av kvinners rolle blir foretrukket ovenfor menns roller i læreboka.

Det er noen bilder som er kjønnsnøytrale i dette kapittelet. Det er et bilde av menn og kvinner som driver med salting av sild og et annet bilde av menn og kvinner i bunad. Noen av bildene består ikke av kjønn, men av steder eller grafer for eksempel en graf over befolkningsøkningen i Norge eller et bilde av ulike gårder i Norge (Sveen & Aastad, 1987, s.125 og 130). Det er også et bilde som trekker frem bare menn. Det er en bonde eller skyssgutt som bremser enn vogn på en bratt vei. Bildeteksten nevner at dette er tungt arbeid (Sveen & Aastad, 1987, s.140). Et gjennomgående tema i læreboka er at menn og kvinner kan være til stede enten i bilder eller bildeteksten, men det er alltid kvinnen som blir prioritert.

5.5.4 Lærebok fra 1988:

Det første kapittelet, «den industrielle revolusjonen», har forskjellige bilder og tabeller. Det er tabell over befolkningsutviklingen i verden fra 1870 til 1910 og utvandringen fra Europa (Sveen & Aastad, 1988, s.22). Det er også tegninger av Manchester, Eiffeltårnet og en pyramidefigur som viser hierarkiet i Storbritannia på 1800-tallet (Sveen & Aastad, 1988, s.17, 22 og 26). Det er bilde av en arbeiderfamilie og en borgerfamilie som viser samfunnsklassene i samfunnet. Disse bildene beskriver samfunnet, og har mindre fokus på kjønnsrollene (Sveen & Aastad, 1988, s.31). Det er også en stor illustrasjon av gruvearbeid som viser tre etasjer med menn, kvinner og barn. Bildeteksten er bestående av utdrag om to jenter som arbeidet i kullgruvene (Sveen & Aastad, 1988, s.21). Noen av bildene er i liten grad preget av kjønn for fokuset er på å beskrive samfunnet på 1800-tallet.

Flere av bildene i læreboka fokuserer på kjønn for eksempel er det et bilde av kvinner som telegrafister. «I 1844 oppfant Samuel Morse den elektriske telegraf. Tegningen viser hovedtelegrafkontoret til det britiske postvesenet i 1872. Telegrafistyrket gav kvinner med litt utdanning muligheter i arbeidslivet» (Sveen & Aastad, 1988, s.28). Det er kvinnene sitt arbeid som står i fokus, og ikke oppfinnelsen til Samuel Morse. Det er illustrert en tidslinje som viser overgangen fra hjemmearbeid til fabrikkarbeid på 1700-tallet. I illustrasjonen er det bilder av en kvinne som spinner og en mann som vever. I tillegg står det i bildeteksten at «da «Spinning Jenny» ble konstruert, kunne hver spinnerske igjen spinne så mye garn at hun sysselsatte en vever» (Sveen & Aastad, 1988, s.12). Det blir brukt ordet «hun» uten å nevne at spinnere ofte var kvinner. Det blir ikke definert hva som ligger i ordet «spinnerske» som fører til at elevene må tolke innholdet til begrepet. Illustrasjonen er av en mann og en kvinne, men bare kvinnen blir fremhevet i bildeteksten. Bildet og bildeteksten får frem kvinners stilling i samfunnet, mens mannens deltakelse blir overskygget.

I kapittelet, «det nye Norge. Industrien endrer samfunnet», er det flere bilder av deltakende kvinner i samfunnet enn menn. Det er bilder av kvinner som streiker, som tjenestehjelp og som arbeider i fabrikken. For eksempel viser et av bildene kvinner som barnepike og kokkepikene. Bildet ved siden presenterer et borgerhjem med en kone og to menn. I bildeteksten står det at:

«Husmoren hadde vanligvis både barnepike, stuepike, kokkepikene og sypikene plussmannlig tjener til tyngre arbeid. Arbeiderkoner hadde ofte fast lønnsarbeid. I tillegg hadde de tungt husarbeid. Helt til et stykke inn på 1900-tallet måtte de hente alt vann ved vannposter ute i gata. Vaska og stell av klær tok også mye tid.» (Sveen & Aastad, 1988, s.152)

Det er kvinners deltakelse som blir fremhevet i teksten. Kvinner og menn gjorde det tunge arbeidet, men kvinner hadde flere arbeidsoppgaver enn menn. Et annet sted hvor kvinner har en sentral rolle er i hermetikkfabrikken. Det er et bilde av kvinner som arbeider i hermetikkfabrikken. Bildeteksten påpeker at:

«Mange av arbeidet ble gjort for hånd av kvinner. 70 % av arbeiderne på hermetikkfabrikken var kvinner, og de fikk bare halvparten så høy lønn som menn. Ofte ble menn gående arbeidsløse i Stavanger fordi fabrikkene foretrakk kvinner og barn som billig arbeidskraft» (Sveen & Aastad, 1988, s.148)

Perspektivet til kvinnene blir prioritert over mennene sitt. Kvinner fikk dårligere betalt enn menn, og derfor var det bedre å ansette kvinner. Det er også et bilde av menn hvor flere tilsynelatende rike menn står ved slåmaskiner. I bildeteksten står det at «en slåmaskin utførte like mye arbeid som fem til ti menn. I 1875 var det 1300 slåmaskiner, i 1906 var det 50 000» (Sveen & Aastad, 1988, s.150). Fokuset til bildeteksten er på slåmaskinene, og ikke mennene som mistet arbeid. Kjønsrollene til menn og kvinner kommer tydelige frem gjennom yrkene som eksisterte på 1800-tallet.

5.5.5 Lærebok fra 1997:

De fleste bildene er kjønnsnøytrale. Denne læreboka er preget av mye statistikk og mange grafer, for eksempel er det statistikk over befolkningsveksten i Norge og en graf over kullproduksjon i Storbritannia, USA og Tyskland (Skjøsberg, 1997, s.93 og 76). Bildene som er i teksten er ofte kjønnsnøytrale for eksempel er det bilder av Sørlandsbyen Arendal i 1860- og 70-årene, og en fabrikk som lå i Sagene i Kristiania (Skjøsberg, 1997, s.93-94). I

delen om barnarbeid er det bilde som viser tre barn i gruvene (Skjønberg, 1997, s.79). Barna har ikke noe tydelig kjønn, og kan derfor være enten jente eller gutt. Bildene i denne læreboka tematiserer i liten grad kjønn.

Det er et par bilder som er preget av kjønn selv om de fleste bildene er kjønnsnøytrale. Kapittelet, «Nordmenns liv på 1800-tallet», har en bildestripe om den industrielle revolusjonen. Denne bildestripa nevner ikke kjønn i bildeteksten, selv om det er bilde av ei kvinne som vever og en mann i gruvene. Bildeteksten bruker begreper som «folk», «arbeiderne» og «ledig arbeidskraft» (Skjønberg, 1997, s.74). Denne stripen viser kjønnsroller i læreboka, men bildeteksten er kjønnsnøytral. Det er også bilde av tjenestejenter og kokker, og et mannlige bilde av rallarer. Bildeteksten bruker begrepet «tjenestejenter» for å beskrive kvinnene i teksten, mens de bruker «han» for å vise at rallarene var menn (Skjønberg, 1997, s.90 og 96). Læreboka viser kvinner og menn i tradisjonelle kjønnsarbeid, men bildeteksten utdyper rollene deres svært lite. Læreboka har et mangfold av bilder som viser både kvinner og menn, men også steder og grafer.

5.5.6 Lærebok fra 2009:

Nomedal (2009) har skrevet i forordene at elevene skal kunne grunnleggende ferdigheter. En av disse ferdighetene er å lese som innebærer å tolke og reflektere rundt bildene i teksten. Det står også at man skal kunne lese grafer og tabeller. Til slutt nevner Nomedal (2009) at det er «... rikt utvalg av bilder som kaster lys over innholdet». Kapittelet består av flere tabeller for eksempel mennesker i arbeid fra 1750 til 1950, og forbruket av råbomull i verden i perioden 1826 til 1890. I tillegg består læreboka av en del kjønnsnøytrale bilder for eksempel oppfinnelser fra 1700- og 1800-tallet som «the Rocket» og «Spinning-Jenny» (Nomedal, 2009, s.195 og 201).

Kjønn er ikke fremhevet i bildeteksten, derimot er noen av bildene preget av kjønn for eksempel er det en tegning av ei kvinne som vever og en mann driver med gårdsarbeid. Til disse bildene er det ikke noe bildetekst som nevner kjønn. Bildeteksten til kvinnen står det «fra bomullsplante til rokk, vev og ferdig plagg» (Nomedal, 2009, s.194) Fokuset er på samfunnets utvikling. Et av bildene består av esler som hjelper menn med å trekke ut kull av gruvene. Det står at «kullet ble fraktet ut av gruvene i store vogner. Her brukte de esler som trekkdyr» (Nomedal, 2009, s.200). Mennene i bildet blir ikke nevnt. Fokuset er på handlingen og trekkdyret. Et gjentakende tema er å ikke fokusere på kjønnene. Det er også et bilde av James Watt og fortellingen hans i en grønn faktaboks (Nomedal, 2009, s.199). I tillegg er det

en grønn faktaboks med bilde av en gutt som får koppervaksinen (Nomedal, 2009, s.202). Bildene forteller noe om typiske kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet, men det blir ikke utdypet i bildeteksten.

5.5.7 Lærebok fra 2020:

Bildene og illustrasjonene i læreboka bidrar til å utdype og utfylle lærestoffet. I tillegg skal illustrasjonene være tilleggsinformasjon for å forstå samfunnet (skolestudio, 2020). Det er bilder av kvinner og menn i stereotypiske kjønnsroller. Bildene tar i bruk lite begreper som «han» eller «hun», men forklarer handlinger eller ting i bildet. Det er et bilde av ei kvinne som forlater stabburet. Bildeteksten har fokus på stabburets oppgave, og ikke kvinnens rolle (Heidenreich & Moe, 2020, 137). Et annet eksempel er av menn som arbeider med tømmer. Det står at «tømmeret ble fløtet på elvene fra innlandet og ut i kysten.» (Heidenreich & Hoe, 2020, s.138) Fokuset er på tømmeret og ikke mennene sitt arbeid. Det er også bilde av James Watt og rallarer. I bildeteksten til rallarer står det at «mennene som gjorde den tunge jobben med å bygge veier og jernbaner, ble kalt for rallarer. De var ofte husmenn. Her jobber rallarer med å lage Dovrebanen i 1896.» (Heidenreich, & Moe, 2020, s.152). Det kommer tydelig frem at rallarer var menn, og deres arbeidsoppgave. Bildene viser kvinner og menn i stereotypiske kjønnsarbeid, men bildeteksten fremhever som regel handlingen, og ikke kjønnsrollene.

Starten av hvert kapittel har to sider kalt «Inn i teamet». Sidene er preget av illustrasjoner og bilder, og minimalt med tekst, fordi det skal føre til refleksjon og undring hos elevene (skolestudio, 2020.). «Samtidig vil elevene få trening i å hente ut informasjon på en annen måte enn ved kun å lese tekst», som betyr at elevene lærer seg nye metoder for å innhente kunnskap (skolestudio, 2020.). Dette kapitlet, «Inn i teamet», starter med spørsmålet «hva tror du menneskene på bildene gjør?» (Heidenreich & Moe, 2020, s.135). Det er forskjellige bilder av menn og kvinner i ulike arbeidsoppgaver. Mennene arbeider som smie og skomaker, mens kvinnene spinner på en rokk (Heidenreich & Moe, 2020, s.135). Bildeteksten sier ikke noe om kjønnsrollene. Dette er noe elevene må utforske sammen med andre og individuelt.

5.5.8 Sammenfattende om bildebruk

Bildene og bildeteksten viser til en nyansert fremstilling av kjønn. Den viser til kvinner og menn, men også gjenstander, steder og grafer. Menn og kvinner blir fremstilt ulikt i arbeid og i klesvalg. I læreboka fra 1965 er kvinner lite omtalt og avbildet, mens mennene er i fokus. I læreboka fra 1975 er kvinner omtalt i bildeteksten, mens bildene er lite preget av kjønn.

Lærebøkene fra 1980-tallet er bildene, og spesielt bildeteksten preget av kjønn, mens læreboka fra 1997 har kjønnsnøytrale bilder og ofte grafer. Bildene fra 2009 og 2020 er preget av kjønn, mens bildeteksten er som regel nøytral. Bildene og bildeteksten til lærebøkene skaper en helhetlig mening av teksten.

6 Drøfting

I den forrige delen av oppgaven analyserte jeg innholdet i lærebøkene. Veien videre vil være å drøfte analysen i henhold til det teoretiske rammeverket. I tillegg skal sentrale funn sees i sammenheng med hverandre, og diskuteres opp imot problemstillingen: *Hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?* Drøftingen vil se nærmere på hvordan kjønnsroller og kjønn blir fremstilt i lærebøker på 1700- og 1800-tallet gjennom virkemidler som billedbruk, aktørperspektivet og fortellinger. De fiktive og historiske aktørene, og de fiktive og historiske fortellingene henger tett sammen, og derfor kan de drøftes vekselvis. Læreplanen er også et viktig element, og vil derfor være et gjentakende tema.

6.1 Hvordan fremstilles kjønn og kjønnsroller i lærebøkens beskrivelser på 1700- og 1800-tallet i vestlig historie?

Denne delen sammenlikner og drøfter fremstillingen av kjønn og den historiske hendelsen, fyrstikkarbeiderstreiken i de ulike lærebøkene. Jeg ser også på hvordan læreplanen innhold speiler lærebøkene. Her ser jeg på spørsmålet: Hvordan fremstilles kjønn og kjønnsroller i lærebøkens beskrivelser av 1700- og 1800-tallet i vestlig historie?

6.1.1 Fremstilling av kjønn:

Lærebøkene fremstiller kjønn på forskjellige måter, og de blir ofte prioritert forskjellig. Noen av lærebøkene prioriterer menns perspektiv, mens andre prioriterer kvinners perspektiv. I læreboka fra 1965 blir kvinner ikke prioritert, og kvinnene blir alltid nevnt i forhold til mennene. De blir sett på som en gruppe i samfunnet, og ikke som individer. Kvinnen tilhørte mannen fordi kvinner var umyndige. De hadde heller kontroll over sin egen økonomi, og de hadde heller ikke utdanning. De tilhørte i hjemmet for å ta seg av husholdningen. I forhold til mennenes arbeid var ikke husholdningen sett på som like verdifullt (Danielsen et al., 2013, s.228). Det var mannen som var forsørgeren, og forsørget kvinnen og barna (Danielsen et al., 2013, s.233). På 1960-tallet hadde kvinner fått en sterkere rolle i samfunnet, men det var fortsatt ingen likestillingslov. De ble rettslige likestilt med mannen, og hadde økonomisk rett over eiendommen sin, men det var ikke før på 70-tallet at kvinners rolle begynte drastisk å endre seg (Holst, 2009, s.54). Dette speiles også i læreplanen fra 1960 hvor det ikke er noe fokus på likestilling mellom kjønnene. Gutter og jenter skulle ha de samme fagene, men fokuset var ikke på å fremme like muligheter mellom guttene og jentene (Røthing, 2004, s.356).

Læreplanen og lærebøkene på 1970-tallet setter likestilling og kvinner sin rolle i samfunnet på agendaen. Læreboka fra 1975 har egne sider om kvinners rolle i samfunnet, men dette blir ikke inkludert i kapitlene om jordbruket og industrien. I tillegg har læreplanen et eget kapittel om likestilling i læreplanen som trekker frem arbeidet mot stereotypiene og forventningene til mannen og kvinnen. Læreplanen presiserer at det kvinnelige og det mannlige perspektivet skal representeres i læremidlene. For eksempel trekker ofte læreboka inn arv i kapittelet «jordbruket gjennom tidene». Det blir vist til mannlige arvtakere av gården. Mannen og kvinner sin rolle i samfunnet er også et tema i læreboka. Den viser at mannen sto for det fysiske arbeidet, mens for kvinnen var oppførsel det viktigste. De måtte fremme korrekt atferd (Figved et al., 1975, s.35). Dette speiler samfunnet på 1700- og 1800-tallet hvor kvinner og menn hadde tydelige kjønnsroller. Kvinner og menn hadde ulike rettigheter. Under den første feministbølgen fikk kvinner rettigheter, men dette gjaldt ikke odelsretten (Holst, 2009, s.46). Den kom ikke før i 1974 (Hagemann et al., 2020, s.451).

Ved å ha et eget delkapittel i læreboka fra 1975 om kvinners rolle i samfunnet, er det med på å bryte eksisterende oppfatninger om at kvinner er lite deltakende i samfunnet. Hvis «kvinnenes stilling gjennom tidene» hadde vært inkludert i de andre delkapitlene, kunne man enkelt avfeid rollene deres. Kvinnene hadde blitt en del av den store sammenhengen. Deres bidrag til samfunnet blir mye tydeligere når de har sitt eget delkapittel. Det samme gjelder når læreboka bruker overskrifter som «kvinnestreiken» (Figved et al., 1975, s.45). Ved å bruke ordet «kvinne» vet man at det automatisk gjelder kvinner i arbeidslivet. Bø (2014, s.47) skriver at atferden til mennesker kan bare endre seg hvis samfunnets oppfatning endrer seg. Dette betyr at må bryte ned eksisterende oppfatninger som for eksempel at kvinner tilhører i hjemmet, og bygge opp en ny oppfatning. Læreplanen understreker ved å ha samtaler for eksempel om kvinners rolle i samfunnet kan man motvirke eksisterende stereotyper (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.23). Gjennom å se hvordan kvinner har deltatt i samfunnet kan dette også bidra til påvirke jenter til deltakelse i samfunnet.

Lærebøkene fra 1987 og 1988 har vektlagt kvinners rolle betydelig mer enn andre lærebøker, oftere enn det mannlige. På 1980-tallet ble samfunnet preget av hvordan kvinnene hadde kjempet for rettighetene sine, noe som blant annet gjorde at flere kvinner kom inn i politikken. Dette preget læreplanen og lærebøkene (Danielsen et al., 2013, s.313-314). Kapittelet, «likestilling mellom kjønnene», består av flere sider i læreplanen hvor et av kravene er å vise et nyansert bilde av kjønnene i læremidlene. For å vise forskjellsbehandlingen mellom menn

og kvinner blir kvinners undertrykte rolle tematisert flere ganger, for eksempel vanskeligheten for ugifte kvinner å delta arbeidslivet (Sveen & Aastad, 1987, s.60). Det blir også poengtert at kvinner deltok på viktige samfunnsområder som gårdene og fabrikkene. Flere av kvinnene mistet arbeidet til fordel for mennene, og kvinnene som arbeidet var dårligst betalt. Kvinner fikk mindre plass i arbeidslivet, og ble etter hvert presset inn i hjemmet (Sveen & Aastad, 1987, s.60). Dette kan bidra til at elevene ser på seg selv som et historisk vesen som betyr å være historieskapt og historieskapende (Utdanningsdirektoratet, 2019). Jenter i klasserommet kan se deres undertrykte rolle i samfunnet, og gutter kan bli klar over deres påvirkningskraft på 1700- og 1800-tallet. Ved å bli klar over tidligere maktforhold kan elevene velge å endre mønsteret, og skape et nytt mønster hvor menn og kvinner er like store bidragsytere i samfunnet.

Kjønn er skapt av kulturen, og de som lever i den. Holdninger og oppfatninger ble internalisert, og var vanskelig å endre i samfunnet (Bø, 2014, s.47). Lærebøkene får frem at kvinner og menn ble møtt med ulike forventninger. For eksempel nevnes det i lærebok fra 1988 at menn kunne ha seksuell omgang før ekteskapet, derimot kunne ikke kvinner ha noe seksuelle forhold. Et annet eksempel er fra læreboka fra 1987, hvor husbonden gjorde tjenestejenta gravid. Husbonden kunne si opp tjenestejenta fra arbeidsoppgavene hennes, og i redsel kunne tjenestejentene drepe det uønskede barnet (Sveen & Aastad, 1987, s.134). Dette førte også til at kvinner ble henrettet. Eksempelene over viser at det kan ligge forventninger i samfunnet om at kvinner skal ha en bestemt atferd. Det er vanskelig for kvinnen å endre holdninger som er bestemt av samfunnet. I læreplanen fra 1980-tallet heter det at livssituasjonen til ulike grupper i samfunnet skal problematiseres for å gi elevene ulike perspektiver (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.232). Læreboka fra 1987 trekker også frem at kvinner og menn hadde ulike roller i samfunnet på grunn av bestemte normer i kulturen som viser at den er klar over situasjonen fra 1700- og 1800-tallet. Dette bidrar til at kjønnsrollene blir satt i perspektiv for elevene.

Læreboka i 1997 er historiebevisste og har et nyansert bilde av kvinner og menn i teksten. Læreplanverket fra 97 poengterer at elevene må kjenne til hvordan samfunnet ble påvirket av mennesker fra tidligere samfunn (Det kongelige kirkedepartementet et al., 1996, s.175). De må derfor sette seg inn i situasjonen til mennesker som levde på 1700- og 1800-tallet, og bli bevisste på utfordringer disse menneskene sto ovenfor. Dette kommer tydelig frem i lærebøkene ved å vise et mangfoldig bilde av kvinner og menn. I tillegg viser læreboka

hvordan kvinner og menn hadde ulike roller, for eksempel var mannen sin rolle å arve gården, mens kvinnen sin rolle var å bli giftet bort (Skjøsberg, 1997, s.87). Den viser også at kvinner og menn hadde ulike arbeidsoppgaver, for eksempel arbeidet kvinner som prostituerte, mens menn arbeidet som husmenn (Skjøsberg, 1997, s.77 og 87). Det blir gjort klart og tydelig forskjellen mellom mannen og kvinnen, selv om kjønn ikke er en stor del av læreboka. Læreboka differensierer mellom «kvinne og mann» og «folk», som gjør at leseren vet hvem som blir omtalt. Noen steder blir det referert spesifikt til kjønn, for eksempel «kvinnen» eller «mannen», mens andre steder blir det referert til den generelle gruppa «folket». For eksempel blir det nevnt at kvinnene arbeidet inne på gården, mens mannen arbeidet ute på gården (Skjøsberg, 1997, s.89). Gjennom læreboka blir elevene historiebevisste på menneskers hverdag samtidig som de får innblikk i det spesifikke kjønnene «mannen» og «kvinnen».

Røthing (2020) trekker inn begrepet «kjønnsrettferdighet» for å forstå likestilling. For at kvinner skal få muligheter til å delta i samfunnet må de være rettslige likestilte. Den andre feministbølgen førte med seg mange endringer som gjorde det mulig for kvinner å delta i samfunnet. Når disse rettighetene var på plass, og kvinner var inkludert i samfunnet er det mindre behov for likestillingens store plass i læreplanene. Dette medførte til begrepet «likeverd» i Læreplanverket fra 1997 som inkluderer flere enn bare kvinner og menn. Godkjenningsordningen var derimot ikke opphevet som betyr at likestilling mellom kjønnene fortsatt var på agendaen, og var fortsatt et viktig krav i lærebøkene (Skjelbred et al., 2017, s.18). Læreboka fra 90-tallet viser også hvordan kvinner og menn har blitt likestilte på flere områder. Den viser eksempler fra samfunnet på 1990-tallet hvor neste tronarvingen i Norge kan enten være kvinne eller mann. Kjønn har ingen innvirkning, og tidligere lov som bare gjorde det mulig med mannlig arvtaker er avskaffet (Skjøsberg, 1997, s.88). I tillegg nevner læreboka at kvinner fikk odelsrett i 1974, men på 1700- og 1800-tallet hadde kvinner ikke muligheten til å arve gårdene (Skjøsberg, 1997, s.88). Læreboka gjenspeiler samfunnets utvikling. Den får frem hva slags rettigheter kvinner har fått på grunn av den andre feministbølgen, og hvordan dette har bidratt til deltakelse i tidligere mannsdominerte områder.

I læreboka fra 2009 blir kjønn enten vist gjennom arbeidsoppgaver til familiemedlemmene eller i et eget avsnitt om kvinner. I avsnittet om kvinner blir kvinners dårlige status i samfunnet tematisert ved å si at kvinner tjente dårligere enn menn. Ofte blir det brukt kjønnsnøytrale ord og disse begrepene blir ikke definert i teksten for eksempel «folk» og

«arbeiderne» (Nomedal, 2009, s.204). Læreplanen legger heller ikke vekt på kjønn og likestilling, men heller på likeverd slik som i læreplanen fra 1997. Læreplanen sier også at man må skjønne fortiden for å forstå nåtiden, og gjennom å se kvinners dårlige situasjon i samfunnet får man se utviklingen (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.3). Dette kommer også frem i avsnittet om kvinners stilling i samfunnet. Læreboka problematiserer aldri hvorfor kvinner har en dårligere stilling, slik som i læreboka fra 1987 og 1988. Fokus er heller på å informere elevene om hvordan samfunnet fungerte istedenfor å reflektere over livssituasjoner. Læreboka gir informasjon om forventinger til kvinner på den tiden. Dette viser at tidligere holdninger ble begrenset av det Bø (2014) kaller mulighetsrommet. Kvinner sine muligheter var begrenset, og ble derfor betraktet som det svakere kjønn i forhold til mennene.

Læreboka fra 2020 bruker nesten aldri kjønnsladde ord for å forklare hverdagen til menneskene i samfunnet. De fleste menneskene er kjønnsnøytrale for eksempel «folk» og «bøndene», selv om det til tider bare gjelder menn. Læreplanen fra 2020 trekker inn det samme som læreplanen fra 2009, altså hvordan forståelse om fortiden gir en bedre forståelse av nåtiden (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.10). Elevene lærer ikke om kjønnsdelingen av arbeidsoppgaver eller om hvor dårlig kvinnene ble behandlet i datidens samfunn. Kjønsroller på 1700- og 1800-tallet kommer lite frem i læreboka. Dette medfører at barn og unge ikke blir klar over forskjellsbehandlingen av menn og kvinner. Derimot kan kjønnsroller bli sett på som en integrert del av samfunnet, og at dette er noe elevene allerede har kunnskap om fra andre kilder. Lærebøker er ikke det eneste læremidlet i skolen, men det er læremidlet med størst legitimitet. Formålet til læreboka er å formidle læreplanen, og på grunn av læreplanens manglende fokus på kjønn og kjønnsroller vil ikke disse temaene få like mye oppmerksomhet (Koritzinsky, 2020, s.321). Det er ikke lenger et krav om fremme likestilling etter at godkjenningsordningen ble opphevet i 2000 (Selander & Skjelbred, 2004, s.67). Lærebøkene kan velge andre fokusområder enn kjønn, selv om læreplanen fortsatt viser til likeverd og historieforståelse som viktige begreper.

Historiebevissthet innebærer at elevene skal være klar over endringer i samfunnet. De skal kunne gjenkjenne seg selv i historien, og sammenlikne med situasjonen i dag. Det står i «kjerneelementer» og «fagets relevans og sentrale verdier» til samfunnsfag fra 2020 at elevene skal være historiebevisste og være klar over deres plass i historien (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.10). Derimot er kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet et lite gjennomgående tema i læreboka fra 2020 som kan gjøre det vanskeligere for elevene å koble

tidligere kjønnsnormer med dagens kjønnsnormer. I tillegg er ikke kjønnsnormer eller kjønnsroller nevnt i læreplanen. I stedet har læreboka valgt å vektlegge andre temaer som urfolk og nasjonale minoriteter og bærekraftig utvikling fordi dette er viktige punkter i læreplanen fra 2020. Læreboka vektlegger også opprømsing som et virkemiddel for å fortelle om 1700- og 1800-tallet. Dette fører til dybdelæring på spesielle temaer, men mindre plass til andre områder som kjønn. Elevene vil ikke ha muligheten til å sette seg inn i kjønnsforskjellene fordi dette er ikke et perspektiv som fremmes i lærebøkene eller læreplanen.

Kjønn og kjønnsroller kan virke selvforklarende, for eksempel blir kjønnsroller i læreboka tematisert uten at det er diskutert noe sted på forhånd. Det er to sider, «inn i teamet», med bilder av kvinner og menn som arbeider i ulike tradisjonelle kjønnsarbeid og bildeteksten problematiserer ikke yrkene. Dette betyr at læreren må skape refleksjon og diskusjon rundt temaet hvis ikke har elevene mindre forutsetninger for å forstå kjønnsforskjellene i læreboka. Røthing (2020) viser til rapporten *Jenterom, gutterom og mulighetsrom* av #UngIDag-utvalget hvor jenter og gutter blir begrenset av kjønnsnormer i samfunnet. Det blir også poengtert i denne forskningen at kompetansemålene ikke dekker kompetansen elevene trenger for å forstå kjønnsnormene (Røthing, 2020, s.90). Læreren har et mye større ansvar for å at elevene skal tilegne denne kompetansen gjennom undervisning, som medfører til at læreren må ha en forståelse av oppfatninger om samtidens kjønnsnormer og kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet.

6.1.2 Fyrstikkarbeiderstreiken

Fyrstikkarbeiderstreiken har ulik relevans i lærebøkene. I lærebøkene fra 1975, 1988 og 1997 har streiken en større plass enn i lærebøkene fra 1965, 2009 og 2020. Læreboka fra 1965 nevner ikke streiken, men de nevner han som grunnla den første fyrstikkfabrikken i Norge. I tillegg får man informasjon om det farlige stoffet i fyrstikkene, men ikke hvordan dette påvirket menneskers helse. Det er mannen som er midtpunktet. I læreboka 2009 blir det ikke nevnt noe om fyrstikkarbeiderstreiken. Det er heller ingen kompetansemål som viser til streik direkte, men det kunne vært mulig å trekke inn streiken under diskriminering, altså diskrimineringen av arbeiderne og de dårlige arbeidsforholdene (Kunnskapsdepartementet, 2013, s.9). I læreboka fra 2020 er det bilde av fyrstikkarbeiderstreiken som også har vært i lærebøkene fra 1975, 1988 og 1997. I tillegg er det en bildetekst med informasjon, hvor det står svært lite om fyrstikkarbeiderstreiken. I 1965 hadde ikke kjønn like stor plass på den

politiske agendaen. Gutter og jenter hadde ikke kjønnsfordelte timeplaner, men likestilling var ikke på dagsorden (Røthing, 2004, s.356). Derimot i lærebøkene fra 2009 og i 2020 har likestilling vært på dagsorden lenge, og det kan tolkes som at likestilling oppfattes som oppnådd siden det er byttet ut med begrepet «likeverd» i læreplanen (Røthing, 2020, s.76.) I lærebøkene fra 2009 og 2020 er det ikke behov for å poengtere kvinners bragd i samfunnet fordi tidligere kjønnsforskjeller har blitt en inkludert del av samfunnet.

Læreboka fra 2020 bruker begrepet «arbeiderne» for å beskrive hvem som deltok i streiken (Heidenreich & Moe, 2020, s.154). Dette gir en oppfatning om at kvinner og menn deltok i streiken, mens i 1975 blir fyrstikkarbeiderstreiken kalt et ord som ikke er kjønnsnøytralt, nemlig «kvinnestreiken» (Figved et al., 1975, s.45). Dette gjør at fokuset er på kvinnene som deltok i streiken, og ikke de andre menneskene i samfunnet. Det står hva de kjempet for, og hvordan denne streiken påvirket samfunnet. I tillegg blir det nevnt at noen oppfant fyrstikken, og at fabrikk kom til Norge, men navnet hans blir ikke nevnt slik som i 1965. Fokuset er på kvinnene. Det blir poengtert at arbeidet på fabrikk er utført av kvinner, for fyrstikkfabrikker var dominert av kvinner. Kvinnens handlingskraft påvirket hele arbeiderklassen, både kvinner og menn (Figved et al., 1975, s.45). Gjennom denne streiken var kvinner med på å utvikle samfunnet. Dette reflekterer tankegangen på 1970-tallet hvor ønsket var at kvinner skulle bli økonomisk selvstendige. For ved å se andre kvinner kjempe for bedre leve- og arbeidskår gir det inspirasjon til å fortsette kampen om rettigheter i arbeidslivet.

I læreboka fra 1988 er fyrstikkarbeiderstreiken koblet opp til flere emner enn bare «kvinnestreiken». Den har også endret navn fra «kvinnestreiken» til «fyrstikkarbeiderstreiken». Fyrstikkarbeiderstreiken blir satt inn en større kontekst. Den er en integrert del av kapitelet, og ikke en selvstendig del som i læreboka fra 1975. Det er altså ikke i et eget avsnitt, men knyttet til informasjon om fagforeninger og arbeiderens dag. Informasjonen om fyrstikkarbeiderstreiken er gjentakende fra 1975 til 1988. I læreboka fra 1975 er hovedvekten på kvinners arbeid i streiken, mens i 1988 blir det nevnt at kvinner har ansvaret for en av de mest kjente streikene i Norge. Begge viser handlingskraften til kvinnene. Læreboka fra 1997 har en egen side om fyrstikkarbeiderstreiken, som består av mye av den samme informasjonen som i læreboka fra 1975 og 1988. I læreplanene til lærebøkene fra 1975 og 1988 har likestilling og kjønnsroller en sentral plass. Det nevnes også at læremidlene burde vise et mer mangfoldig perspektiv (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.177) (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.15). Selv om læreplanen fra 1997 har et

mindre fokus på likestilling og kjønnsroller er det forstått fokus på fyrstikkarbeiderstreiken i læreboka. Dette kan ha noe med at lærebøkene fra 1980-tallet har likt forlag som det fra 1997. Fyrstikkarbeiderstreiken har gått fra å være mannsfokuset, til kvinnefokuset, og til å ikke fremheve kvinnen eller mannen.

6.2 Hvordan bruker lærebøkene virkemidlene: fortellinger, aktørperspektivet og billedbruk i fremstillingene av kjønn?

Denne delen sammenlikner og drøfter kategoriene: fortellinger, aktørperspektivet og billedbruk i de ulike lærebøkene. Den ser også på hvordan det som står i læreplanen gjenspeiler innholdet i lærebøkene. Her ser jeg på spørsmålet: Hvordan bruker lærebøkene virkemidlene fortellinger, aktørperspektiv og billedbruk i fremstillingene av kjønn i historien?

6.2.1 Fortellinger i lærebøkene:

I læreboka fra 1965 er det noen fortellinger, og ofte er mannen midtpunktet. Det er deres arbeidsoppgaver og hverdag som blir fremstilt i læreboka. Kvinnene er lite til stede, og hvis det er til stede er de ofte biroller. Det er også svært få fortellinger i lærebøkene fra 2009 og 2020. Læreboka fra 2009 inneholder en fortelling om lady Mary W. Montague. Hennes rolle i samfunnet og livet hennes ble utdypet i teksten. I læreboka fra 2020 er det ingen fortellinger. Fokuset er på å sammenligne forskjellen på samfunnet nå og før. Fortellinger er generelt et lite brukt virkemiddel i dagens lærebok. Fortellinger er et lite brukt virkemiddel i lærebøkene fra 1965, 2009 og 2020.

Læreboka fra 1975 har to fortellinger hvor begge fortellingene vektlegger menn og deres konflikt eller bidrag til samfunnet. Den ene overskriften, «læregutten som bygde turbin», nevner kjønnen i overskriften. Den handler om hvordan en bedrift vokste frem i industrien. Den andre fortellingen handler om en kamp mellom bønder og rike menn, og her har kvinnene fått plass i fortellingen. Kvinner presenteres i fortellinger i et annet kapittel på egne sider om kvinner. Dette fører til at kvinner ikke blir en integrert del av kapitlene om industrien og jordbruket. I stedet står de for seg selv for å fremheve kvinners perspektiv. Det står også i læreplanen at hvis det er mulig skal det vises et nyansert bilde av kvinnene, og hvis det er mulig skal det være en balanse mellom kvinnelig og mannlig innslag i læreboka (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.177). Når læreboka velger å adskille menn og kvinner kommer det frem hvordan det har vært en forskjell i samfunnet. Læreplanen poengterer at å synliggjøre kvinners rolle gjennom å gi de sin egen plass i læreboka fordi de har vært lite tematisert tidligere (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1974, s.24).

Kvinner er ikke inkludert i læreboka fra 1970-tallet fordi de ikke er en integrert del av samfunnet. De er en minoritet i samfunnet som kjemper for sine rettigheter, og på 1970-tallet begynte brikkene å falle på plass slik at kvinner fikk muligheten til å delta i alle samfunnsområder. I *Relevans 8* (2020) har nasjonale minoriteter og urbefolkningen i Norge egne sider på grunn av undertrykkelsen og diskrimineringen i det norske samfunnet. I tillegg er de en viktig del av den norske kulturarven og har derfor et eget kompetansemål (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.11). Likestilling har en mye mindre plass i den samtidens læreplanen som gir mindre sider til å diskutere diskriminering av kvinner. Likestilling har også vært gjennom en omstillingsprosess i læreplanen som innebærer at likestilling har mindre plass, mens likeverd har større. Dette kan være fordi likestilling får frem kvinnen og mannen sine forskjeller mens likeverd får frem at uavhengig av kjønn har alle samme verdi (Røthing, 2020, s.76). Å synliggjøre ulikhetene har vært viktig både på 1970-tallet og i dagens samfunn. For ved å synliggjøre ulikhetene er det lettere å endre holdninger, og enklere å kjempe for rettighetene når man er klar over hvilke samfunnsområder som må utvikles.

I læreboka fra 1987 er det lite fortellinger, men det er mange utdrag. Derimot er ikke disse fortellingene preget av kjønn. Kvinnen eller mannen har altså ingen innvirkning for valget av utdrag. Fortellingene gir et innblikk i vanlige menneskers hverdag som viser til kompetansemål i samfunnsfag, hvor man skal kjenne menneskene i samfunnet (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.234). I læreboka fra 1988 er det derimot en gjennomgående fortelling om den fiktive familien Brown. Familien Brown blir man først kjent med i den første industrielle revolusjonen, og deretter den andre industrielle revolusjonen. Den viser tradisjonelle kjønnsyrker, for eksempel arbeider Anne i tekstilfabrikk, mens John lager maskiner (Sveen & Aastad, 1988, s.17) I den andre delen er historien om datteren deres, Julia, og mannen hennes. Mannen hennes får ikke noe navn som er det motsatte av fortellingene i 1965 (Sveen & Aastad, 1988, s.25). I læreboka fra 1965 var det nemlig kvinnen som hadde en birolle, mens mannen hadde hovedrollen (Coldevin, 1965, s.139). Læreboka fra 1988 har inkludert kvinner i fortellingene, og de står ikke lenger for seg selv slik som i 1975. Dette kan ha noe med utviklingen i samfunnet. Kvinner hadde fått flere rettigheter, og var deltakende i politikken (Danielsen et al., 2013, s.313-314). Læreplanen fra 1987 poengterer at det er viktig at å få frem kvinners viktige bidrag til samfunnet, for å vise et mangfoldig bilde av menn og kvinner (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.32).

En fortelling som er preget av kjønnsroller er utdragene om to jenters opplevelser av gruvearbeid. Lærebøkene fra 1988 kunne valgt en gutt og ei jente eller to gutter, men istedenfor ble det valgt to jenter. Dette kan sees i lys av læreplanen hvor å kjenne til livssituasjonen til barn, kvinner og menn er et av kompetansemålene (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.232). I tillegg skal det komme frem at kvinner og jenter har deltatt i produksjonen av grunnleggende varer i samfunnet for eksempel kull (Kirke- og undervisningsdepartementet, 1987, s.32). Fortellingen får også frem at jenter ble dårlig behandlet i gruvene, hvor det til og med kommer frem at mennene i gruvene «tar seg friheter» mot jenta siden hun er den eneste jenta i gruva (Sveen & Aastad, 1988, s.21). Dette viser hvordan gutter og jenter opplever forskjellsbehandling, og det får frem ulike perspektiver i samfunnet. Det er ikke bare gutteperspektivet som blir fremstilt, men også jenters perspektiv er en del av læreboka. Denne fortellingen finner man også i læreboka fra 1997. Det er den samme fortellingen om barnearbeid, og den dårlige behandlingen av jenter i gruvene. Disse bøkene er gitt ut av samme forlag, og dette har nok påvirket innholdet i lærebøkene. Disse utdragene er kortere i læreboka fra 1997, men samme innhold. Dette viser forskjellsbehandlingen av gutter og jenter fra 1800-tallet, og at det ikke var noe konsekvenser for mennene.

6.2.2 Aktører i lærebøkene:

Det er som regel mannlige både fiktive og historiske aktører som blir nevnt i lærebøkene. Dette gjelder lærebøkene fra 1965, 1975 og 2020. I disse lærebøkene er det ingen kvinnelige aktører. Læreplanen fra 1987 og 1988 poengterte at det var viktig å frem kvinner som bidragsyttere i arbeidslivet, for å vise deres viktige bidrag i industrien og jordbruket. I tillegg var det viktig å vise hverdagen til menneskene, og ikke kjente aktører. Spesielt i læreboka fra 1987 viser vanlige menneskers liv ovenfor aktørene sine bragder i samfunnet. Lærebøkene fra 1997 og 2009 er de eneste som viser til kvinnelige aktørene.

Læreboka fra 1965 er den eneste læreboka som tydelig legger vekt på de historiske aktørenes rolle i samfunnet. Denne læreboka beskriver personen og personligheten hans. Den bruker ord som «kolossal betydning» og «beundret» for å vise deres støtte i samfunnet. Mennene ble ikke stilt i negative lys, men fremstilt som store bidragsyttere. For eksempel Svend Foyn som oppfant harpunen. Denne ble brukt til å fange hval, men det ble ikke nevnt noe om hvalfangst. Det var bare snakk om hans generøsitet til samfunnet og viljestyrke (Coldevin, 1965, s.202). Derimot i læreboka fra 1988 ble harpunen til Sven Foyn også tematisert, men istedenfor å

fokusere på personen, Sven Foyn, er fokuset på ringvirkningene til harpunen (Sveen & Aastad, 1988, s.158). I læreboka fra 2020 blir ikke Sven Foyn nevnt, men det er et par sider om klimaet, hvor det bli referert til plast sin ødeleggelse av miljøet (Heidenreich & Moe, 2020, s.158-159). Hovedvekten har endret seg fra den mannlige aktøren, til den mannlige aktøren og konsekvensene til å kun fokusere på konsekvensen for levende organismer.

I lærebøkene fra 1997 og 2009 blir det nevnt kvinnelige aktører. Læreboka fra 1997 viser til kvinnenens viktige rolle i samfunnet gjennom to kvinnelige aktører: Dorothea Katharina Klingenberg og Fredrikke Dorothea Heyerdahl (Skjøsberg, 1997, s.65). I tillegg trekkes det inn en kvinnelig aktør, Hanna Winsnes, som skrev kokebøker (Skjelbred, 1997, s.66). Læreboka fra 2009 nevner aktøren lady Mary W. Montague. Det blir forklart at Edward Jenner ofte blir kreditert for arbeidet hennes. Det blir ikke nevnt hvorfor hun ikke fikk æren for oppdagelsen, men historien har vist at menn ofte får æren for kvinners oppdagelser (Nomedal, 2009, s.202). For eksempel i læreboka fra 1988 blir Edward Jenner nevnt som den eneste som fant opp koppervaksinen. Det var hans funn som ble begrunnet for koppevaksinen når lady Mary W. Montague har mye av æren for at koppevaksinen eksisterer i dag (Sveen & Aastad, 1987, s.69). Det kan være flere grunner til Edward Jenner blir nevnt istedenfor lady Mary W. Montague. En av grunnene kan være at det er ikke før i nyere tid at kvinner har blitt kreditert for deres oppfinnelse og deltakelse i oppfinnelser. Dette viser at kvinner har fått en sterkere rolle i samfunnet, og det har blitt større bevissthet på et historisk perspektiv som vektlegger flere og andre aktører enn «sterke og kjente menn».

6.2.3 Billedbruk i lærebøkene:

Flere av lærebøkene har valgt å referere til bildenes betydning i forordene. Dette viser hvordan bildene er valgt med omhu, og at de har en betydning for innholdet i teksten. Dette gjelder lærebøkene fra 1965, 2009 og 2020. Læreboka fra 1965 har valgt bilder som gjør læreboka mer levende, og gir elevene et historisk innblikk. Læreboka fra 2009 mener at elevene skal kunne reflektere over bildene, tabellene og grafene (2009, forord). Den siste læreboka har samme tankegang som de tidligere. Bildene skal gi elevene et perspektiv på virkeligheten, og hjelpe elevene å diskutere samfunnet. I tillegg mener *Relevans 8* at bilder kan gi viktig informasjon selv om det ikke er tekst (skolestudio, 2020). De andre lærebøkene trekker ikke inn bilder i forordene selv om bilder for eksempel er en stor del av lærebøkene fra 1987 og 1988. Bildene kan være med på å vise arbeidsoppgavene til kvinner og menn i samfunnet, og kan gi et nytt perspektiv på hvordan samfunnet fungerte.

I de fleste lærebøkene er kjønn lite illustrert, og istedenfor viser det oppfinnelser og grafer. De læreplanene som har lite fokus på likestilling og kjønnsroller er også lærebøkene med færrest bilder av kvinner og menn. For eksempel har læreboka fra 1997 et stort fokus på grafer og tabeller. Det samme gjelder læreboka fra 2009 som har bilder av oppfinnelsene «the Rocket» og «Spinning-Jenny» (Nomedal, 2009, s.195 og 201). Disse lærebøkene har også lite fokus på kjønnsroller. Læreplanen fra 1960 har et stort fokus på å kjenne til bønder og embetsmenn som levde på 1700- og 1800-tallet. I tillegg skal man ha kunnskap om hvordan de var bidragsyttere til samfunnet (Forsøksrådet for skoleverket, 1960, s.170). Derfor er det en del bilder av menn. Lærebøkene fra 1975, 1987 og 1988 har mer fokus på kjønn enn de andre lærebøkene. Kvinner har en sterk stilling i 1987 og 1988, og det er viktig å få frem det kvinnelige perspektivet i samfunnet. På 1970-tallet kjempet kvinner for å bli likestilt i samfunnet (Danielsen et al., 2013, s.326). Ved at kvinner kjempet for likestilling medførte dette at deres rolle ble problematisert. Deres politiske kamo førte til at kvinners perspektiv ble styrket i lærebøkene.

Selv om bøkene har bilder av kvinner og menn i tradisjonelle kjønnsroller blir ikke dette alltid problematisert i bildeteksten. Dette er veldig ulikt fra lærebok til lærebok. Læreboka fra 1965 har bilder av menn og kvinner, men nevner ofte bare mennene i bildeteksten. Kvinnen sin rolle blir enten ikke nevnt eller nedprioritert. I læreboka fra 1997 er det også bilder av menn og kvinner i kjønnsstradisjonelle roller, men det blir ofte brukt kjønnsnøytrale ord. Det samme gjelder læreboka fra 2009. Læreboka fra 2020 forteller mest om handlingen eller gjenstanden i bildeteksten, og kvinnen eller mannen som gjør handlingen er irrelevant. Derimot i læreboka fra 1975 tematiseres ofte kvinnene i bildeteksten. Kvinner blir ikke nevnt i forhold til mannen, altså kvinnen er hovedfokuset i bildeteksten. Det samme gjelder i læreboka fra 1987 og 1988. Disse lærebøkene tematiserer kvinners rolle flere ganger, og de trekker inn det kvinnelige perspektivet, for eksempel deres rolle som tjenestepiker eller gårdsarbeidere (Sveen & Aastad, 1988, s.152). Selv om menn kan være avbildet blir kvinnen prioritert i bildeteksten, som er det motsatte av det som skjedde i 1965. Menn fremstilles ofte som mindre deltakende i hverdagen ved at de ikke bidro like mye i hjemmet, mens kvinner bidro i alle samfunnsdelene (Sveen & Aastad, 1987, s.131). Det ser ut som om vi kan skimte en utvikling der bøkene i sine historiske fremstillinger har beveget seg fra å fremheve menn, til å fremheve kvinner, og til å ikke fremheve kjønn i det hele tatt.

7 Konklusjon

Masteroppgaven sin problemstilling har vært å se på *hvordan har kjønnsroller i historien blitt fremstilt i lærebøker i samfunnsfag fra 1965 til 2020?* Den har diskutert to spørsmål for å besvare på problemstillinga:

- Hvordan fremstilles kjønn og kjønnsroller i lærebøkene beskrivelser på 1700- og 1800-tallet i vestlig historie?
- Hvordan bruker lærebøkene virkemidlene fortellinger, fokus aktørperspektivet og billedbruk i fremstillingene av kjønn?

Denne diskusjonen har medført til noen hovedfunn som belyses i denne konklusjonen. Jeg nevner også andre funn som kunne vært interessant å undersøke videre i tilknytning til dette temaet.

7.1 Kjønn i lærebøkene

Lærebøkene har vist et mangfoldig bilde av kjønnsroller. Fra 1965 til 2020 har den politiske agendaen påvirket fremstillingen av kjønnsroller. Hvis det har vært et stort fokus på likestilling har det medført større plass til kjønnsrollene i lærebøkene, spesielt på 1970- og 1980-tallet. Disse tiårene innebar mange endringer i samfunnet for kvinner, og det ble viktig å fremheve kvinners stilling gjennom å vise et mangfold i læremidlene. I læreplanene var det et eget kapittel som het «likestilling mellom kjønnene» hvor man fikk forslag til hvordan man kunne inkludere kjønn og kjønnsroller i de ulike fagene. Likestilling blir også nevnt som en viktig verdi i læreplanen, men gjennomsyrrer ikke læreplanen slik som den gjorde fra 1970-tallet frem til Læreplanverket fra 1997. Læreplanverket fra 1997, Kunnskapsløftet fra 2006 og Kunnskapsløftet 2020 har mindre fokus på likestilling, og mer fokus på likeverd. Dette påvirker hvordan kjønnsroller blir presentert i lærebøkene. Disse lærebøkene har vektlagt kjønnsrollene mindre. Likestilling og likeverd er to verdier som har preget læreplanen som fører til ulik fremstilling av kjønnsrollene i lærebøkene.

Det første spørsmålet viste hvordan kjønn og kjønnsroller blir fremstilt på 1700- og 1800-tallet. Et av hovedfunnene er den store likheten mellom fremstillingen av kvinner og menn i lærebøkene. Mannen er hovedforsørgeren for familien, mens kvinnen har en nedtonet rolle i samfunnet. De tar av seg husholdningen ved å være kone eller tjenestejente, noe som er i samsvar med hvordan samfunnet var organisert på 1700- og 1800-tallet. Men hvorvidt lærebøkene har fokus på mannen eller kvinnen varierer med den tiden de er skrevet i. Til tider

kan fokuset være i hovedsak på mannen. Videre er det i hovedsak bøkene fra 1980-tallet som tematiserer kvinnens stilling i samfunnet. Den fremhever også at kjønnsrollene er kulturskapt. Den nåværende læreboka betoner i mindre grad kjønnsrollene i samfunnet, og de blir heller ikke problematisert. Det er variasjon av kjønnsladete ord. Til tider kan lærebøker bruke ord som «arbeidere» og «folk», mens andre ganger brukes det «husmenn» og «bakstkone». Variasjonen bidrar til å fremheve eller utelukke kjønnsforskjellene. Kvinner og menn har hatt ulik stilling i samfunnet som lærebøkene fra får frem i en variert grad.

Fyrstikkarbeiderstreiken gir et godt innblikk i hvordan fremstilling av kjønn har endret seg fra 1965 til 2020. Den viser at kjønn har gått fra et mannsperspektiv i 1965, til et kvinnelig perspektiv fra 1975 til 1997, og til å være nesten glemte i 2009 og 2020. Kvinnenes bragd har ikke like stor plass i dagens samfunn i forhold til mennene. Det kan ha en sammenheng med at læreplanen ikke vektlegger dette i lik grad i forhold til tidligere. Det blir ikke nevnt noe om likestilling i kompetansemålene, og fokusområdene er annerledes enn tidligere.

Godkjenningskravet av lærebøker hadde også krav om å inkludere likestilling mellom kjønnene, men opphevingen i 2000 gjorde det mulig å bare forholde seg til læreplanen (Skjelbred et al., 2017, s.18). Det er ikke lenger et krav eller en lov om fremme likestilling mellom kjønnene. Dette fører til at likestilling i læreplanen blir nedprioritert, og andre fokusområder blir fremhevet.

Det andre spørsmålet tok for seg virkemidler i lærebøkene. Den har sett hvordan fortellinger, aktørperspektivet og billedbruk har påvirket fremstilling av kjønn. Billedbruket viste en stor variasjon i fremstillingen av kjønn, og det samme gjelder bildeteksten. Lærebøkene fra 1980-tallet viste et stort mangfold av bilde med kvinner i ulike kjønnsroller, mens læreboka fra 1965 viste til en del bilder av aktører. Historiske aktører er et gjennomgående tema i læreboka fra 1965. Lærebøkene fra 1997, 2009 og 2020 har kjønnsnøytrale bilder, mens læreboka fra 1975 får frem kvinners viktige rolle bildeteksten. Lærebøkene får frem de tradisjonelle kjønnsrollene. Bildene viser tydelig de forskjellige arbeidsoppgavene til menn og kvinner på 1700- og 1800-tallet.

Fortellingene viser et mangfold av fiktive og historiske mennesker som levde på 1700- og 1800-tallet. Læreboka fra 1988 viser hverdagen til menneskene gjennom en fiktiv fortelling. Denne fortellingen viser tradisjonelle kjønnsroller. I tillegg viser den behandlingen av unge jenter i kullgruvene. Det samme gjør læreboka fra 1997, og den får også frem kvinners essensielle rolle i samfunnet. Læreboka fra 2009 inneholder en fortelling om hvordan kvinner

ikke har fått anerkjennelse for sine oppfinnelser, mens læreboka fra 2020 inneholder ingen fortellinger. I tillegg er det kun nevnt en aktør i denne læreboka. Ut ifra læreplanen er det viktig at elevene kan utforske og undersøke samfunnet før og nå. Det skal legges til rette slik at elevene har mulighet til å utforske ulike kilder (Kunnskapsdepartementet, 2019, s.2).

Aktørperspektivet er viktig i læreboka fra 1965. Det står i læreplanen at elever skal ha kjennskap til bønder og embetsmenn som levde på denne tiden, og derfor er det nevnt flere mannlige aktører (Forsøksrådet for skoleverket, 1960, s.157). I motsetning til læreboka fra 1965 har de andre lærebøkene hatt mindre fokus på de fiktive og historiske aktørene.

Aktørperspektivet og fortellinger har fått frem kvinner og menn sine mange roller i samfunnet. Ved å prioritere kvinner og menn i lærebøkene får det fram samtidens syn på kjønn.

7.2 Videre studier?

Masteroppgaven får frem at kjønn og kjønnsroller har en betydelig mindre plass i lærebøkene og læreplanen i fra Læreplanverket fra 1997 til Kunnskapsløftet fra 2020. Derfor kunne det vært interessant å se om dette var et gjentakende tema i andre lærebøker ved å analysere andre tidsperioder. Det kunne også vært mulig å finne ut hvordan elevene får kjennskap til kjønnsrollene på 1700- og 1800-tallet med tanke på at det ikke er fremhevet i den nye læreplanen. Har kjønnsroller blitt såpass integrert i samfunnet at det ikke er et behov for å lære om det, eller mister elever viktig kompetanse i samfunnsforhold? Kjønnsroller har vært med på å forme dagens samfunn, og kvinner har lenge vært diskriminert. Et annet perspektiv som er spennende å utforske er hvordan læreren prioriterer kjønn og kjønnsroller på 1700- og 1800-tallet, og å forske på om de synes det er relevant i undervisningen eller om det ikke er behov i dagens samfunn.

8 Litteraturliste:

- Bratberg, Ø. (2017). *Tekstanalyse for samfunnsvitere* (2.utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- Bondevik, H. & Rustad, L. (2006). Humanvitenskapelig kjønnsforskning. I Bokens redaktører J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnsforskning: En grunnbok* (s.42-62). Universitetsforlaget.
- Bø, I. (2014). *Kjønnsblind, kjønnsnøytral eller kjønnsbevisst? – Pedagoger møter kollegaer, barn og foreldre*. Universitetsforlaget.
- Coldevin, A. (1965). *Historie for 7.-9. skoleår i den niårige folkeskolen*. H. Aschehoug & CO. (W. Nygaard).
- Dalen, M. (2021, 27.oktober). *Lise Meitner*. Store Norske Leksikon.
https://snl.no/Lise_Meitner
- Danielsen, H., Larsen, E. & Owesen, I. W. (2013). *Norsk likestillingshistorie 1814-2013*. Fagbokforlaget.
- Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. (1996). *Læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. Nasjonalbiblioteket.
<https://www.nb.no/nbsok/nb/f4ce6bf9eadeb389172d939275c038bb?lang=no#0>
- Eidal, J. (2020). *Fortellingen om oljeeventyret og medaljens baksider: Diskursen om olje i lærebøker i samfunnsfag på ungdomstrinnet fra 1976 til 2016* [Mastergradsavhandling, Universitet Sørøst-Norge] USN Open Archive. <https://hdl.handle.net/11250/2712521>
- Eriksen, M. T. S. (2020). *Representasjon av kristendom i lærebøker for grunnskolen fra 1980-2018: En tematisk lærebokanalyse av fremstillingen av kristendom i lærebøker for religionsfaget gjennom individrepresentasjon og tradisjonsrepresentasjon* [Mastergradavhandling, VID Vitenskapelig høyskole] MF Open.
<https://hdl.handle.net/11250/2677224>
- Ferrer M. (2019). Kritisk tekning i møte med lærebøker. I M. Ferrer og A. Wetlesen (Red.), *Kritisk tekning i samfunnsfag* (s.110-130). Universitetsforlaget.
- Figved, P. B., Fossum, K. og Aarrestad, P. (1975). *Historie 2 Grunnbok for 8.skoleår*. J.W. Cappelen Forlag.

Forsøksrådet for skoleverket. (1960). *Læreplan for forsøk med 9-årig skole*. Aschehoug.

Foshaugen, J.T. (2020). *Kjønn i samfunnskunnskap: En kvalitativ studie av hvordan kjønn blir fremstilt i lærebøker i samfunnskunnskap* [Mastergradavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet] NTNU Open. <https://hdl.handle.net/11250/2784885>

Hagemann, G., Melby, K., Roll-Hansen, H., Sandvik, H. & Øye, I. (2020). *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (3.utg.). Cappelen Damm Akademisk.

Heidenreich, V. & Moe, M.J. (2020). *Relevans* 8. Gyldendal Norsk Forlag.

Holst, C. (2009). *Hva er feminisme?* Universitetsforlaget.

Johannessen, L.E.F., Rafoss, T.W. & Rasmussen, E.B. (2021). *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Universitetsforlaget.

Kirke- og undervisningsdepartementet. (1974). *Mønsterplan for Grunnskolen*. Aschehoug.

Kirke- og undervisningsdepartementet. (1987). *Mønsterplan for Grunnskolen*. Aschehoug.

Koritzinsky, T. (2020). *Samfunnskunnskap – fagdidaktisk innføring* (5.utg.). Universitetsforlaget.

Kunnskapsdepartementet. (2013). *Læreplan i samfunnsfag (SAF1-03)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2006. <https://www.udir.no/kl06/saf1-03/>

Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsatt som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>

Kunnskapsdepartementet. (2019). *Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)*. Fastsatt som forskrift. Læreplanverket for 2020. <https://www.udir.no/kl20/saf01-04?lang=nno>

Kvande, L. & Naastad, N. (2020). *Hva skal vi med historie? Historiedidaktikk i teori og praksis* (2.utg.). Universitetsforlaget.

Kvarv, S. (2021). *Vitenskapsteori – tradisjoner, posisjoner og diskusjoner* (2.utg.). Novus AS.

Lund, E. (2017). *Historiedidaktikk – en håndbok for studenter og lærere* (5.utg.). Universitetsforlaget.

- Malnes, R. (2008). *Meningen med samfunnsvitenskap*. Gyldendal Akademisk.
- Nomedal, J. H. (2009). *Kosmos 8: Samfunnsfag for ungdomstrinnet*. Fagbokforlaget.
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa* (LOV-1998-07-17-61). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- Røthing, Å. (2004). Kjønn og seksualitet i grunnskolens læreplaner. Historisk tilbakeblikk og aktuelle utfordringer. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 88(5), 356-368. <https://doi-org.ezproxy2.usn.no/10.18261/ISSN1504-2987-2004-05-03>
- Røthing, Å. & Aarseth, H. (2006). Kjønn og familie. I Bokens redaktører J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnforskning: En grunnbok* (s.169-176). Universitetsforlaget.
- Røthing, Å. (2020). *Mangfoldkompetanse og kritisk tenkning*. Cappelen Damm Akademisk.
- Røthing, Å. (2021). Perspektiver på kjønn i skolen. I J. Heldal & L. Wittek (Red.), *Pedagogikk – en grunnbok* (s. 299- 316, 2.utg.). Cappelen Damm Akademisk.
- Selander, S & Skjelbred, D. (2004). *Pedagogiske tekster for kommunikasjon og læring*. Universitetsforlaget.
- Skjelbred, D., Askeland, N., Maagerø, E. & Aamotsbakken, B. (2017). *Norsk lærebokhistorie: allmueskolen-folkeskolen-grunnskolen 1739-2013*. Universitetsforlaget.
- Skjønsberg, H. (1997). *Historie 8*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Skolestudio. (2020). *Dette er Relevans: Oppbygging og innhold*. <https://www.skolestudio.no/Relevans--Samfunnsfag--8-10/c0b573ff-43e3-4804-a3ab-002f2d02f084--Til%20l%C3%A6rer/view--podium--fa2932ba-d8d9-4696-aa32-ae566584c6a1/65f13daa-3535-4c9f-98da-2bbdacdf9b92>
- Solbrække, K.N. & Aarseth, H. (2006). Samfunnsvitenskapens forståelse av kjønn. I Bokens redaktører J. Lorentzen & W. Mühleisen (Red.), *Kjønnforskning: En grunnbok* (s.63-76). Universitetsforlaget.
- Sveen, A. & Aastad, S. (1987). *Verden før industrisamfunnet Historie 1*. J.W. Cappelenes Forlag A.S.
- Sveen, A. & Aastad, S. (1988). *Maskiner og maktkamp Historie 2*. J.W. Cappelenes Forlag A.S.

USN. (u.å). *Lærebokhistorie*. <https://bibliotek.usn.no/larebokhistorie/>

Utdanningsdirektoratet. (u.å.). *Læreplanverket*. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/>. Udir.

Utdanningsdirektoratet. (2019, 18. november). *Hva er nytt i historie?*. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/fagspesifikk-stotte/nytt-i-fagene/hva-er-nytt-i-historie/>. Udir.

Ørstavik, K.H. (2022, 10.mai). *Rosalind Franklin*. Store Norske Leksikon. Hentet fra: https://snl.no/Rosalind_Franklin